

AZƏRBAYCAN

VƏKİLİ

Azərbaycan Respublikasının
Vəkillər Kollegiyası

“Hüquqi yardımın peşəkarlar tərəfindən göstərilməsi zərurətdir”
VKRH-nin üzvü Anar Bağırov

“Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektinin hərəkətindən hüquq və azadlıqları pozulmuş şəxsin şikayət etmək hüququ” **vəkil Paşa Səfərov**

“Mülki Məcəllənin 337 və 354-cü maddələrinin tətbiqinə dair məhkəmə təcrübəsi üzərinə bir araşdırma” **vəkil Dünyamin Novruzov**

“Apellyasiya və kassasiya şikayətlərinin geri qaytarılma əsasları”
vəkil Pənah Məmmədov

“Yeni məcəllə, köhnə problemlər” **əməkdar hüquqşünas Müzəffər Ağazadə**

“Can Dündar və Erdəm Gülün işi üzrə Türkiyə Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarı - xüsusi rəy” **hüquqşünas Sənan Şirinov**

“AR Vəkillər Kollegiyasının məlumatı” **yerli mətbuat səhifələrindən**

“Azərbaycanın məhkəmə sistemindəki nailiyyətlər Avropa dövlətlərinə parlaq nümunədir” **yerli mətbuat səhifələrindən**

“ABŞ-da federal hakimliyə namizəd İncilin konstitusiyadan üstün olduğunu iddia edir” **beynəlxalq mətbuat səhifələrindən**

“Hüquqi xidmətlər bazarında innovasiyalar üzrə liderlər”
beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

XIV nömrə

“Azərbaycan vəkili” jurnalının buraxılmasında məqsəd Azərbaycanda insan hüquqlarının müdafiəsinə dəstək verilməsi, vəkil peşəsinin hüquqşünaslar arasında təbliği ilə onun nüfuzunun artırılması, həmçinin gələcəkdə vəkillik sahəsində mövcud olan aktual problemlərin tədqiqi ilə Vəkillik hüququ elminin inkişafına töhfə verilməkdən ibarətdir.

Nəşr Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası və “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” ictimai birliyinin birgə təşkilatçılığı ilə işıq üzü görmüşdür. Jurnal, Vəkillər Kollegiyasının üzvləri, həmçinin digər hüquqşünaslar arasında pulsuz paylanılmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Redaksiya heyəti:

Baş redaktor: *Anar Bağırov* – Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin və Hakimlərin Seçki Komitəsinin üzvü, “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin sədri, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Məsləhətçi: *Fariz Məmmədov* - Vəkillər Kollegiyasının üzvü, Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin beynəlxalq əlaqələr üzrə müşaviri, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Buraxılışa məsul şəxs: *Fərhad Nəcəfov* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin sədr müavini, hüquq üzrə magistr

“Azərbaycan vəkili” jurnalı Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Mətbu nəşrlərin reyestrində 3708 nömrəsi ilə qeydiyyatda alınmışdır.

Redaksiyanın əlaqə məlumatları:

Bakı şəhəri, Füzuli küçəsi 49,
SKS Plaza, 7-ci mərtəbə
Tel/Faks: +994 12 492 28 83
e-mail: info@lawreform.az
vəb-səhifə: <http://www.lawreform.az/>

“AZƏRBAYCAN VƏKİLİ” JURNALI

Jurnal pulsuz paylanılır.

Kağız formatı 21x29,7 A4, Təbaşirli 115 qr/m²,
Sifariş № ____, Tiraj: 1000
“TimePrint” mətbəəsində ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.
15.12.2016, Bakı, Ş.Məmmədova 208,
Tel: +994 12 563 18 02, 562 96 64

Bakı şəhəri, Füzuli küçəsi 49,
SKS Plaza, 7-ci mərtəbə
Tel/Faks: +994 12 492 28 83
e-mail: info@lawreform.az
veb-səhifə: <http://www.lawreform.az/>

Müsahibələr və mövqelər

- 2 "Hüquqi yardımın peşəkarlar tərəfindən göstərilməsi zərurətdir" **VKRH-nin üzvü Anar Bağirov**
- 7 "Əməliyyat-axtarış subyektinin hərəkətindən hüquq və azadlıqları pozulmuş şəxsin şikayət etmək hüququ" **vəkil Paşa Səfərov**
- 13 "Mülki Məcəllənin 337 və 354-cü maddələrinin tətbiqinə dair məhkəmə təcrübəsi üzərinə bir araşdırma" **vəkil Dünyamin Novruzov**
- 24 "Apellyasiya və kassasiya şikayətlərinin geri qaytarılma əsasları" **vəkil Pənah Məmmədov**
- 26 "Yeni məcəllə, köhnə problemlər"
Əməkdar hüquqşünas Müzəffər Ağazadə
- 32 "Can Dündar və Erdem Gülün işi üzrə Türkiyə Konstitusiyə Məhkəməsinin qərarı - xüsusi rəy"
hüquqşünas Sənan Şirinov

Məhkəmə aktları

- 44 "Azərbaycan Respublikasının "İcra haqqında" Qanununun 20-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair" **KM-nin 10/10/2017-ci il tarixli Qərarı**
- 54 İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin "Akimova Azərbaycana qarşı"
27/09/2007-ci il tarixli Qərarı

Yerli mətbuat səhifələrindən

- 62 AR Vəkillər Kollegiyasının məlumatı
- 62 Azərbaycanın məhkəmə sistemindəki nailiyyətlər Avropa dövlətlərinə parlaq nümunədir
- 67 Azərbaycanda ilk dəfə HELP distant kursuna start verilmişdir
- 68 Naxçıvan MR-nin vəkilləri AİHK-nın 6-cı maddəsi və "HELP"lə tanış ediliblər
- 68 Vəkillərimiz Ukraynada vəkillər arasında keçirilən "İnterAdvoCup" Avropa çempionatında iştirak etmişlər

Beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

- 69 "Financial Times" hüquqi xidmətlər bazarında innovasiyalar üzrə liderlərin siyahısını açıqlayıb

70 Rusiyanın mülki-prosessual qanunvericiliyinə mübahisələrin həllinin yeni institutu gətirilir

71 Diskriminasiya barədə əsaslandırılmış fikrə görə işçi işdən çıxarılmalıdır mı? – "Google"un təcrübəsindən

71 ABŞ-da federal hakim təyin olunmağa namizəd İncilin konstitutiyaadan üstün olduğunu iddia edir

73 "Sualımıza vəkil cavab versin" rubrikası

Mühasibələr və mövqelər

Anar Bağirov

VKRH-nin üzvü

HÜQUQİ YARDIMIN PEŞƏKARLAR TƏRƏFİNDƏN GÖSTƏRİLMƏSİ ZƏRURƏTDİR

Dünyaca tanınmış şotland mütəfəkkiri Adam Smit özünün “Xalqların zənginliyinin təbiəti və səbəbləri haqqında tədqiqat” əsərində belə bir fikir səsləndirir: “İstənilən yerdə zərgərlərin zəhmət haqları daha yüksək olur, halbuki, elə sahələr var ki, çox qazanc gətirməməsinə baxmayaraq, orada daha çox zehni və fiziki gücün tətbiq olunması tələb olunur. Lakin zərgərlərə bu qədər zəhmət haqqının verilməsinin kökündə duran səbəb onların gördüyü işdə deyil, onlara etibar olunan predmetdədir. Biz öz sağlamlığımızı, həyatımızı həkimlərə etibar etdiyimiz kimi, öz nüfuz və reputasiyamızı vəkillərə etibar edirik. Reputasiyanı isə naşı şəxslərə etibar etmək qəti arzu olunan hal deyildir.”

Mütəfəkkirin dediklərindən o məntiqi nəticə hasil olur ki, insan hüquqlarının məhz peşəkar şəkildə müdafiəsini həyata keçirən şəxslərin – vəkillərin minimal peşə standartları, onların vəkillik peşəsinə daxil olmalarının institusional normativləri, şübhəsiz, mövcud olmalıdır. Adı çəkilən standartların tətbiqi isə labüd etmişdir ki, ölkəmizdə 1995-ci ildən etibarən ümummillə lider Heydər Əliyevin başçılığı ilə başladılmış hüquq islahatlarının bəhrələrindən biri qismində, 1999-cu ildən “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” yeni qanun əsasında fəaliyyət göstərən vəkillərin peşəkar birliyi olan Vəkillər Kollegiyası yaradılmışdır. Ötən dövr ərzində Vəkillər Kollegiyasının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi hüququn digər sahə və qollarında aparılan islahatlar ilə uzlaşdırılmış, dövrün tələbinə əsasən vəkillik haqqında qanunverciliyə çoxsaylı mütərəqqi dəyişikliklər edilmişdir.

Həyata keçirilmiş müsbət islahat və dəyişikliklərə rəğmən, vəkillik, xüsusilə vətəndaşların hüquqlarının səmərəli müdafiəsi sahəsində bir sıra mühüm problemlər hələ də qalmaqdadır. Bu cərgədə duran əsas maneələrdən biri, hüquq xidmətlərin göstərilməsi bazarında tənzimlənməyən “nümayəndəlik” institusunun mövcudluğudur. Məlum olduğu kimi bu gün 1-ci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrində vətəndaşları çoxsaylı qeyri-hüquqşünaslar ordusu təmsil etməkdədir ki, nəticə etibarilə bu cür təmsilətmənin fəsadları vətəndaşların haqlı narazılıqlarına səbəb olur. Həmçinin bu cür qeyri-peşəkar təmsilətmənin nəticəsində kassasiya instansiyasında vətəndaş təmsil edən vəkillərin hüquqi müdafiə imkanları da tükənmiş olur, çünki müdafiə taktikası əvvəlcədən peşəkar tərəfindən qurulmur. Düzdür, bununla “nümayəndəlik” institutuna daxil olan bütün hüquqşünasların qeyri-peşəkar olduğu iddia olunmur, lakin onlar arasında səriştəli hüquqşünaslar da barmaqla sayılacaq qədərdir.

Ümumiyyətlə isə, tənzimlənməyən nümayəndəlik institutunun mövcudluğu özündə bəzi fəsadları gəzdirir:

1. Vəkillərdən fərqli olaraq nümayəndələr təmsil etdikləri şəxslər qarşısında hər hansı peşə məsuliyyəti daşmırlar. Belə ki, onların peşəkar məsuliyyətini müəyyən edən normativ sənəd yoxdur. Dolayısıyla bu hal nümayəndələrin göstərdikləri xidmətlərin keyfiyyətinə mənfi yöndə təsir etməyə bilməz. Halbuki, Konstitusiyamızın 61-ci maddəsinə əsasən, məhkəmə mübahisəsinin hansı

sahədə (cinayət, mülki vəya inzibati) olmasından asılı olmayaraq, dövlət hər kəsin keyfiyyətli hüquqi yardımla təmin edilməsi öhdəliyini daşıyır. Əgər hətta dövlət hesabına olmadan belə, göstərilən hüquqi yardımın keyfiyyəti yüksək deyilsə, o zaman şəxslərin konstitusion hüquqlarının keyfiyyətli təminatından söhbət gedə bilməz. Bu mənada, daha məqbul olar ki, hüquq təmsilətmə xidməti göstərən bütün hüquqşünaslar vahid qurumda birləşsinlər və bu gün bu funksiyanı icra edə biləcək qurum Vəkillər Kollegiyasıdır. Çünki nümayəndələrdən fərqli olaraq Kollegiya üzvü olan vəkillərin qanunla müəyyən edilmiş peşə məsuliyyəti məsələsi var. Belə ki, vəkilin fəaliyyətindən narazı olan şəxs VK-a şikayət ünvanlaya bilər və VK-nın Rəyasət Heyəti, özünün İntizam Komissiyası vasitəsilə vəkilin şikayət olunan əməli haqqında araşdırma apararaq onun barəsində intizam tənbeh tədbiri seçə, hətta bəzi hallarda vəkil Kollegiyaya üzvlükdən xaric edilə bilər. Vəkil vasitəsilə təmsil olunmanın digər müsbət tərəfi ondan ibarətdir ki, vəkilin qanun pozuntusuna yol verməsi nəticəsində təmsil edilən şəxsin əmlakına bilavasitə zərər dəyərsə, buna görə vəkil maddi məsuliyyət daşıyır və bu məsuliyyətə zəmanət vermək məqsədi ilə yaradılmış vəkillərin sığorta bank hesabından şəxsə vurulmuş zərər ödənilir.

Burada nəzərdən qaçan başqa bir məsələ və vəkillik institutunun peşəkar nümayəndələrinin gəldiyi orta qənaət ondan ibarətdir ki, peşəkar məsuliyyəti olmayan, təsadüfi və qeyri-peşəkar nümayəndəlik institutu məhkəmələrdə korrupsiya hallarının çiçəklənməsinə töhfə verən ən birinci amillərdəndir.

2. Təcrübəyə əsasən qeyd oluna bilər ki, nümayəndəlik institutunun təmsilçiləri arasında qeyri-peşəkarların sayı az deyildir və bu cür qeyri-peşəkarlığı sırasıyla vətəndaş üçün sezmək kifayət qədər çətinidir. Bu gün elə "nümayəndə"lər var ki, həmin şəxslər Vəkillər Kollegiyasına qəbul imtahanlarında bir neçə dəfə iştirak etsələr də, 60 ballıq baryeri keçə bilməmişlər. Bu baxımdan, peşəkar şəkildə nümayəndəlik edən şəxslərin vəkilliyə gəlmələri daha məqsəduyğundur. Bununla, hüquqi təmsilətmə ilə məşğul olan şəxslərin sırası qeyri-peşəkarlardan təmizlənərək, ölkədə vəkillərin sayı müvafiq bilik tələblərinə cavab verən hüquqşünaslar hesabına artacaqdır. Son nəticədə bunun vəkilliyin nüfuzunun daha da artmasına gətirib çıxaracağı labüddür. Qeyd olunmalıdır ki, AŞ-nın Ədalət Mühakiməsinin Səməraliliyinin Artırılması üzrə Komissiyasının (CEPEJ) dövrü hesabatlarına ölkəmiz adam başına düşən vəkillərin sayına görə axırıncı yerlərdən birini tutur. Bu baxımdan vəkilliyin sıralarının peşəkar şəkildə nümayəndəlik edən şəxslərin hesabına genişləndirilməsi son nəticədə hesabatda əks olunan boşluğu aradan qaldırmış olacaq.

3. Bu gün nümayəndələrin peşə hazırlığı və özlərinin peşə vərdişlərinin təkmilləşdirilməsi qaranlıq qalan məsələlərdən biridir ki, bu sahədə heç bir nəzarət yoxdur. Halbuki, hər bir hüquqşünasın, xüsusilə, məhkəmədə hüquqların təmsil edilməsinə buraxılmış hüquqşünasın peşə hazırlığının səviyyəsi yüksək olmalıdır. Əslində, nümayəndələrin hazırlıq və bilik səviyyəsindən təmsil olunan şəxsin bəzi hallarda taleyi asılı olar. Lakin vəkillərə münasibətdə isə "Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında" qanun onların mütəmadi olaraq peşə hazırlığına və ixtisasının artırılmasına cəlb edilməsi öhdəliyini müəyyən etmişdir. Bir fakt qeyd olunmalıdır: son 2 il ərzində təkcə Avropa İttifaqının və Avropa Şurasının Birgə Proqramı olan "Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnun Azərbaycanda tətbiqi" layihəsi çərçivəsində Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Ədliyyə Akademiyası və Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının birgə əməkdaşlığı ilə vəkillər üçün təşkil edilən təlimlərə 500-dən artıq vəkil cəlb edilmişdir. Bu təlimlər əsas etibarilə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent praktikasının öyrənilməsi ilə bağlıdır. Ədliyyə Akademiyası isə öz növbəsində Vəkillər Kollegiyası ilə birgə vəkillər üçün digər müxtəlif tematikada təlimlər keçirməkdədir. Təəssüf ki, eyni şeyi nümayəndələrə münasibətdə demək mümkün deyildir, çünki onlar vəkillik haqqında qanunun tədrislə bağlı təmin etdiyi hüquqların çətiri altına düşümlər.

4. Praktikada nümayəndələrin fəaliyyəti ilə bağlı rastlaşılan problemlərdən digəri isə ölkələrarası işlər ilə bağlı məhkəmə proseslərinə çıxan nümayəndələrin səlahiyyətlərinin

tanınması məsələsidir. Məlumat üçün bildirək ki, əvvəla, qonşu Türkiyə Respublikasında vətəndaşı təmsil etmək səlahiyyətinə yalnız Türkiyə Vəkillər Kollegiyasının üzvləri malikdirlər. Ona görə də, bəzən praktikada Türkiyə məhkəmələrində xarici məhkəmə qərarlarının tanınması zamanı Türkiyə məhkəmələri tanınmanın şərtlərindən biri kimi barəsində xarici ölkənin məhkəməsinin qərarı çıxarılmış şəxs öz ölkəsində lazımı qaydada (vəkillə) təmsil edilməsi məsələsinə xüsusi diqqət yetirirlər. Dolayısıyla şəxsin məhkəmədə vəkillə deyil, nümayəndə vasitəsilə təmsil olunması vasitəilə çıxarılmış qərarları Türkiyə məhkəmələri tanımırlar.

Ümumiyyətlə unutmamaq lazımdır ki, bir sıra inkişaf etmiş qərb ölkələrində “icbari təmsilçilik”, habelə təmsil olunmanın yalnız vəkil tərəfindən həyata keçirilməsi institutu mövcuddur. İcbari təmsilçiliyin tətbiq edilməsində məqsəd effektiv məhkəmə prosesinin təmin edilməsi, tərəflərin məhkəmə prosesində uğur qazanması və bəlaliliklə də ədalətin bərqərar edilməsinə nail olmaqdır. Effektiv məhkəmə prosesinin təmin edilməsi belə əsaslandırılır ki, prosessual qaydaları bilməyən tərəf məhkəmə prosesini yavaşlada, qarşı tərəfə ziyan vura və məhkəmənin keyfiyyətinə neqativ təsir edə bilər. Misal üçün, ABŞ-da özü-özünü təmsil etmək hüququ “Məhkəmə və məhkəmə prosesi haqqında” məcəllədə təsbit edilmişdir ki, orada öz-özünü təmsil etmək hüququ iddiaçıya və ya cavabdehə bütün məhkəmə instansiyalarında və cinayət və mülki işlərdə tanınır. Lakin bu, vəkil olmayan şəxsin başqa fiziki və hüquqi şəxsi məhkəmədə təmsil etmək hüququnu yaratmır. Başqa fiziki və hüquqi şəxsi məhkəmədə təmsil etmək üçün isə vəkillər kollegiyasının üzvü olmaq tələb edilir. Həmçinin İngiltərə və digər ümumi hüquq sistemi olan ölkələrin qanunvericiliyində vəkil tərəfindən təmsil edilmə tələbi qoyulmadığına baxmayaraq, təcrübədə 10 min funt sterlingdən yuxarı dəyəri olan işlərdə vəkil xidmətindən mütləq qaydada istifadə edilir. Almaniyada yalnız 5 min avroyadək məbləğlərdəki iddialarda vəkilin iştirakı olmadan təmsil olunma mümkün sayılır. İtaliyada, İspaniyada və digər Avropa ölkələrində də oxşar qaydalar tətbiq edilir.

Yuxarıda qeyd olunan ölkələrin təcrübəsini nəzərə alaraq, qeyd etmək yerinə düşər ki, ümumiyyətlə beynəlxalq təcrübə hüquqi xidmətlərin məhz vəkillik institutu altında mərkəzləşməsinə zəruri hesab edilir. Məlum olduğu kimi, Azərbaycan 2009-cu ildən etibarən Avropa İttifaqının Şərq Tərəfdaşlığı Təşəbbüsünün işində iştirak etməklə Təşəbbüsün fəal üzvlərindəndir. 2012-ci ilin may ayında Aİ ilə birgə AŞ-nın İnsan Hüquqları və Qanunun Aliliyi Departamenti tərəfindən hazırlanmış “Vəkil peşəsinə dair” hesabatda Azərbaycanda vəkilliyin vəziyyətinə dair belə bir əsaslı fikir səsləndirilmişdir: “Azərbaycanda mülki işlərdə nümayəndəlik istənilən şəxs tərəfindən həyata keçirilə bilər. Bu hal Avropa standartlarına cavab versə də, hüquqi yardımın daha səmərəli şəkildə göstərilməsi üçün ekspertlər təklif edirlər ki, mülki işlərdə nümayəndəliyin daha çox vəkillərin inhisarına verilməsi məsələsinə baxılmalıdır.” Göründüyü kimi, burada vurğu hüquqi yardımın məhz vəkillər tərəfindən göstərilməsinin daha effektiv olması fikri üzərinə vurulur. Eyni zamanda, bu kimi beynəlxalq sənədlərdə istifadə olunan “vəkillərin inhisarı” ifadəsi mənfi çalarda anlaşılmalıdır. Nə ki, bu istilahdan demokratik dövlət quruculuğunu həyata keçirən ölkələrdə, o cümlədən mötəbər beynəlxalq sənədlərdə, hesabatlarda istifadə olunur və onun istifadəsi yuxarıda qeyd olunan səbəblərə görə normal hesab olunur. Həmçinin ölkəmizdə vəkillərin cinayət işlərində və mülki işlər üzrə kassasiya instansiyasındakı monopoliyasını mütləq inhisarçılıq kimi başa düşmək lazım deyil. Hindistan, Yaponiya kimi ölkələrdə hüquqi xidmətlərin göstərilməsi monopoliyası hətta hüquqi məsləhətlərin verilməsini də ehtiva etsə də, bizdə hüquqi məsləhətlərin kim tərəfindən verilməsində nəinki hər hansı məhdudiyət yoxdur, hətta qeyr-hüquqşünaslar məhkəmə təmsilçiliyi ilə də məşğuldurlar.

Qeyd olunmalıdır ki, bir neçə gün bundan əvvəl - oktyabrın 6-da Milli Məclisin Hüquq siyasəti və dövlət quruculuğu komitəsinin növbəti iclası keçirilmişdi. İclasın keçirilməsinə dair xəbər Parlamentin internet sahifəsində işıqlandırılmışdı. Həmin iclasda Mülki Prosessual, İnzibati Prosessual Məcəllələrə, eləcə də “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” qanuna dəyişikliklər edilməsi barədə sənədlərə baxılmışdı. İclasda bu layihələrin məhkəmə-hüquq islahatları

çərçivəsində tərtib olunması və məqsədin məhkəmə prosesində operativliyin artırılması və fiziki şəxslərin peşəkar hüquqşünas - vəkillərlə təmin olunması xüsusi qeyd olunmuşdu. Arqument qismində isə bildirilmişdi ki, məhkəmələrə təqdim olunan ərizələrin çoxu qeyri-peşəkar şəkildə tərtib edilir ki, bu da prosesin uzanması, əlavə maliyyə vəsaitlərinin sərf edilməsi, iş yükünün artması ilə nəticələnir. Bununla bərabər iclasda qanunvericiliyə ediləcək dəyişiklik nəticəsində vəkillik institunun fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi və ölkədə vəkillərin sayının artırılması zərurəti vurğulanmışdı. Dəyişikliyin mahiyyətində o, durur ki, bu dəyişiklikdən sonra artıq qeyri-vəkillər mülki və inzibati işlər ilə bağlı məhkəmələrdə fiziki şəxsləri təmsil edə bilməyəcəklər. Burada bir qeyd-şərti ayrıca vurğulamaq yerinə düşər. Əslində, dəyişiklik məhkəmə təmsilçiliyində vəkillərin tam inhisarını bərqərar etməyəcəkdir - belə ki, hüquqi şəxslərin işçiləri onları yenə də təmsil edə biləcəklər. İclasda Komitə sədri Əli Hüseynli tərəfindən səsləndirilən maraqlı fikirlərdən biri də aztəminatlı təbəqəyə ödənişsiz hüquqi yardımın göstərilməsi ilə bağlı idi. Komitə sədri bildirmişdir ki, vaxtilə ölkəmizdə VK-nın üzvləri, həmçinin bir sıra qeyri-hökumət təşkilatlarının təmsilçilərinin iştirakı ilə ödənişsiz hüquqi yardım haqqında qanun layihəsinin hazırlanması üzrə İşçi Qrupun yaradılmışdı və o, həmin qrupun fəaliyyətinin bərpa olunmasının zəruriliyini vurğulamışdır. Belə ki, natiq hesab edir ki, hüquqi yardım institutunun təşkil olunması ilə aztəminatlılarının hüquqlarının səmərəli müdafiəsi ilə yanaşı onların Konstitusiyamızın 61-ci maddəsi ilə təsbit olunmuş keyfiyyətli hüquqi yardıma çıxış imkanları təmin ediləcəkdir. Qeyd olunmalıdır ki, adı çəkilən İşçi Qrup vaxtilə “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin təşəbbüsü ilə yaradılmışdı ki, orada ölkəmizin peşəkar və akademik sahədən olan hüquqşünaslar və vəkilləri təmsil olunurdular. İşçi Qrup tərəfindən yekun sənəd qismində həm ödənişsiz hüquqi yardım haqqında qanun layihəsi və layihəyə dair bu sahədə qabaqcıl xarici təcrübəyə istinadən konsepsiya sənədi də hazırlanmışdı.

Təqdirəlayiq haldır ki, xəbər işıq üzü görəndən sonra məsələ sosial şəbəkələrdə hüquqi ictimaiyyət arasında qızgın müzakirələrin yaranmasında səbəb olmuşdu. Əksər hüquqşünaslar (Qeyd: bunların arasında VK-nın üzvləri olan və olmayan da var) qeyd olunan dəyişikliyin mütərəqqi olmasına və onu dəstəklədiklərinə dair fikirlər səsləndirənlər də, dəyişikliyi ehtiyatla qiymətləndirən, həmçinin buna görə öz narahatçılıqlarını gizlətməyən hüquqşünaslar da olmuşdu.

Narahatçılıq doğuran başlıca problemlər qismində isə hazırda ölkəmizdə vəkillərin sayının azlığı və dəyişikliklər (nümayəndəlik institutunun qismən məhdudlaşdırılması) nəticəsində mövcud vəkillərin iş yükünün artması, vəkilliyə qəbulla bağlı 3 illik hüquq stajının müddətinin uzun olması və s. göstərilir. Bununla bağlı hesab edirik ki, vəkillərin sayının artırılması üzrə işlər tədricən həyata keçirilməli və əlbəttə ki, Vəkillər Kollegiyası buna hazır olmalı, lazımı sayda hüquqşünası üzvlüyə qəbul etməlidir.

Hazırda hüquq xidmətlərin göstərilməsi bazarında fəaliyyət göstərən nümayəndələrin bir çoxunun hüquqşünas olub-olmaması məsələsi bir kənara, onların vergi uçotunda durub durmamaları və nəticədə vergidən yayınmaları ciddi narahatçılıq doğuran məsələlərdəndir. Təcrübədə vergi uçotunda duran nümayəndələr sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxs qismində qeydiyyattan keçirlər və çox vaxt vergidən yayınmaq məqsədilə onlar öz müştəriləri ilə müqavilə bağlamadan yalnız notarial qaydada təsdiq olunmuş etibarnamə əsasında onları təmsil edirlər. Təbii ki, məhkəmə prosesində hakimin elə bir səlahiyyəti yoxdur ki, o, nümayəndənin müqavilə bağlayıb-bağlmamasını (vergidən yayınıb-yayınmamasını) müəyyən etsin. Lakin yeni dəyişiklikdən sonra isə artıq nümayəndələr hüquqi şəxslər vasitəsilə təmsil etmə həyata keçirdikləri və hüquqi şəxslərin fəaliyyətində vergidən yayınma halları adətən daha az müşahidə olunduğu üçün son nəticədə bu, nümayəndələrin qanun çərçivəsində fəaliyyətlərinin həyata keçirmələrinə imkan yaradacaqdır.

Beləliklə, təklif olunan dəyişikliklər digər bir məsələni aktual edir. Məlumdur ki, Mülki Prosessual Məcəllənin 74-cü maddənin 2-ci hissəsinə görə nümayəndənin səlahiyyətlərini təsdiq edən etibarnamədə “təmsil olunan tərəf” dəqiq olaraq nümayəndəyə hansı səlahiyyətləri verdiyini

xüsusi göstərməlidir. Buraya iddia ərizəsinin imzalanması, iddia tələblərindən tam və ya qismən imtina edilməsi, iddianın etiraf edilməsi və s. bu kimi digər səlahiyyətlər daxildir. Lakin layihədən görünür ki, qeyd olunan maddənin tamamilə çıxarılması nəticəsində gələcəkdə təmsil edən şəxs qismində çıxış edən vəkilə onun səlahiyyətini təsdiq edən sənəd vasitəsilə məhdudiyyətsiz hüquqlar verilmiş olacaqdır. Təcrübə göstərir ki, bəzən vəkillərə order əsasında verilmiş məhdudiyyətsiz hüquqlar bir sıra hallarda onlar tərəfindən sui-istifadə hallarının yol verilməsinə gətirib çıxarır. Ona görə də hesab edirik ki, maddənin qeyd olunan xüsusi səlahiyyətlər ilə bağlı müddəası hər hansı formada saxlanılmalı və vəkilin səlahiyyətini təsdiq edən sənəddə xüsusi olaraq əks olunmalıdır. Bununla, vətəndaşa imkan yaradılacaq ki, o, vəkilə dəqiq olaraq hansı səlahiyyətlər verdiyini bilsin.

Eyni zamanda Mülki Prosesual Məcəllənin 49-cu maddəsinin 1-ci hissəsinə də dəyişiklik edilməsi gözlənilir. Dəyişiklikdən o görünür ki, yaşına və digər amillərə görə mülki-prosessual fəaliyyət qabiliyyəti məhdud olan şəxslər öz hüquqlarının müdafiəsini yalnız vəkilə etibar edə bilirlər. Halbuki, əvvəlki redaksiyada bu cür şəxsləri təmsil etmək hüququ nümayəndəyə də tanınırdı. Bu baxımdan, daha doğru olardı ki, qeyd olunan səlahiyyət nəinki vəkilə, həm də qanuni nümayəndələrə (qohumlar, qəyyumlar və s.) münasibətdə də tanınsın.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, ümumiyyətlə, dəyişikliklər kifayət qədər mütərəqqi hesab olunmalıdır, həmçinin vəkillik institutunun güclənməsinə şərait yaradan dəyişikliklər olaraq bu təşəbbüs alqışalayıqdır. Çünki adı çəkilən təklifləri bu sahədə mövcud olan problemləri aradan qaldırmaqla nümayəndələr tərəfindən vəkil adından sui-istifadə hallarını aradan götürəcək, həmçinin nümayəndə təbəqəsi arasında geniş praktika edilən vergidən yayınma hallarını ləğv edəcək, dolayısıyla vətəndaşların qeyri-peşəkarlar tərəfindən aldanılmalarının qarşısı alınacaqdır.

Ümumiyyətlə, artıq cəmiyyətimizin hər bir üzvü anlamalıdır ki, necə ki, tibbi xidmətlərin göstərilməsi sahəsində şarlardan fəaliyyəti absurd və qanunsuzdur, bu, hüquqi xidmətlərə də aid olmalıdır. Çünki hər iki halda məsələ insan taleyidir. Bu baxımdan hüquqi yardımın peşəkarlar tərəfindən göstərilməsi zərurətdir..

Sonda bir məsələni xüsusi vurğulamaq lazımdır – ölkəmizdə Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə aparılan mütərəqqi məhkəmə-hüquq islahatlarına artıq neçə illərdir ki, başlanılmışdır və bu işlər bu gün də uğurla davam etdirilir. Vəkillik sahəsinə gəldikdə isə aparılan islahatlar istər-istəməz vəkillik fəaliyyətinə təsirsiz ötürməyəcəkdir, çünki vəkillik və hüquqi yardım sahəsi də bu islahatlar ilə birgə uğurla addımlamalıdır. Bu mənada, vəkillik sektorunda, ümumiyyətlə hüquqi təmsiletmə sahəsində islahatlar haradansa başlanılmalı idi ki, aparılan islahatlar, şübhəsiz, tək bu gün üçün deyil, həm də gələcəyə hesablanmış addım olaraq dəyərləndirilməlidir.

Paşa Səfərov

vəkil

**ƏMƏLİYYAT-AXTARIŞ FƏALİYYƏTİ SUBYEKTİNİN
HƏRƏKƏTİNDƏN HÜQUQ VƏ AZADLIQLARI
POZULMUŞ ŞƏXSİN ŞİKAYƏT ETMƏK HÜQUQU**

Baxmayaraq ki, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti (bundan sonra sadəcə - ƏAF) haqqında qanunvericilik insan hüquq və azadlıqlarının təminatını nəzərdə tutur, elə hallar olur ki, insan hüquq və azadlıqlarının hörmət prinsipinə əsaslanan ƏAF-ın subyektini həyata keçirdiyi əməliyyat-axtarış tədbiri (bundan sonra sadəcə - ƏAT) zamanı istər Konstitusiyada nəzərdə tutulmuş əsas, istərsə də digər normativ hüquqi aktlarda nəzərdə tutulmuş əlavə insan hüquq və azadlıqlarını pozmuş olur.

Təbii ki, belə halda pozuntuya məruz qalmış şəxsin şikayət etmək hüququ meydana gəlir ki, bunu da "Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında" Qanun (bundan sonra sadəcə - Qanun) açıq şəkildə diqqətə çatdırır. Belə ki, Qanunun 4-cü maddəsinin 4-cü hissəsinə əsasən, ƏAF subyektinin hərəkəti nəticəsində hüquq və azadlıqları pozulmuş hər bir şəxs həmin ƏAF-ın subyektinin tabe olduğu yuxarı orqanının rəhbərinə, prokurora və ya məhkəməyə şikayət etmək hüququna malikdir (5).

Normadan göründüyü kimi şəxsin bu hüququndan istifadə etməsi üçün birinci növbədə mütləq onun hüquq və azadlıqları pozulmuş olmalıdır. Hüquq və azadlıqların pozuntusu dedikdə, qanunla şəxsin (qanunla nəzərdə tutulmuş qaydalar istisna olmaqla, maneəsiz) istifadə etmə imkanına malik olduğu imkandan lazımınca və yaxud ümumiyyətlə, istifadə edə bilməməsi başa düşülür. Məhz ƏAF-a gəlicə, burada insan hüquq və azadlıqlarının pozuntusuna həm Konstitusiyada (eyni zamanda digər normativ hüquqi aktlarda) nəzərdə tutulmuş imkanların məhdudlaşdırılması, həm də Qanunda nəzərdə tutulmuş hallara (məsələn, şəxsin hüquq və azadlıqlarının əsassız olaraq müvəqəti məhdudlaşdırılması və s.) əməl edilməməsi kimi anlaşılır.

İkinci növbədə şəxsin şikayət etmək hüququndan istifadə etməsi üçün üzləşdiyi pozuntu sırf ƏAF subyektinin hərəkəti nəticəsində olmalıdır. Əgər normaya diqqət yetirsək görürük ki, burada həm konkret olaraq ƏAF subyektini, həm də konkret olaraq ƏAF subyektinin hərəkəti nəzərdə tutulub. ƏAF subyektindən başqa ƏAF iştirakçısı olan digər şəxslər (məsələn, ƏAF subyektlərinin müvəkkili olmuş şəxslər və s.) tərəfindən belə bir pozuntunun törədilməsi şəxsin şikayət etmək hüququnu yaratmaması anlamına gəlmir. Məlumat üçün bildirək ki, Qanunun 5-ci maddəsinin 1-ci hissəsində ƏAF subyektlərinin dairəsində həbs yerinin və cəzaçəkmə müəssisəsinin rəhbərliyi nəzərdə tutulmamışdır. Lakin təhqiqat orqanlarının və şəxslərinin dairəsini müəyyənləşdirən CPM-in 214.2.2-ci maddəsinə əsasən, rəhbərlik etdikləri hərbi hissələrin, hərbi idarələrin (müvafiq icra hakimiyyəti orqanına aid hərbi hissələr və hərbi idarələr istisna olmaqla), cəzaçəkmə müəssisələrinin, həbs yerlərinin, dəniz gəmilərinin yerləşdiyi ərazidə (ərazi üzrə) törədilmiş cinayətlərə dair cinayət işləri üzrə - müvafiq olaraq təhqiqatçı səlahiyyətlərini həyata keçirən hərbi hissə komandirləri, hərbi idarə rəisləri, cəzaçəkmə müəssisələrinin və ya həbs yerlərinin rəisləri, dəniz gəmilərinin kapitanları və digər müvəkkil edilmiş şəxslər təhqiqat orqanlarının şəxsləri hesab olunur (2). Nəzərə alsaq ki, ƏAF subyektini funksiyalarını cinayət prosesual qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş təhqiqat orqanları həyata keçirirlər, o zaman həbs yerinin və cəzaçəkmə müəssisəsinin rəhbərliyi (rəisi) ƏAF subyektini hesab olunur. Həmçinin Qanunun 14-2-ci maddəsinin

məzmunundan da aydın olur ki, həbs yerlərində və cəzaçəkmə müəssisələrində əməliyyat-axtarış fəaliyyətini müvafiq olaraq həbs yerlərinin və cəzaçəkmə müəssisələrinin müdiriyyəti həyata keçirir (5).

ƏAF subyektinə gəlincə, bu barədə Qanunun 5-ci maddəsinin 1-ci hissəsində subyektin dairəsi müəyyən edilmişdir. Normaya görə, ƏAF-ı Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş təhqiqat orqanları, korrupsiya ilə bağlı cinayətlər üzrə isə korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində ixtisaslaşmış prokurorluq orqanı həyata keçirir (5).

CPM-in 214.2-ci maddəsinin məzmununa görə, cinayət işləri üzrə təhqiqatı təhqiqat orqanları (daxili işlər, milli təhlükəsizlik, sərhəd xidməti, fəvqəladə hallar, vergi və gömrük, müdafiə orqanlarının təhqiqatçıları) və şəxslər aparırlar (2).

“Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” Qanunun 4.2-ci maddəsinə əsasən, korrupsiyanın qarşısının alınması sahəsində ixtisaslaşmış orqan funksiyalarını Azərbaycan Respublikasının Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiyası həyata keçirir. Sözügedən Qanunun 4.3-cü maddəsinə əsasən, komissiyanın tərkibi icra, qanunvericilik və məhkəmə hakimiyyəti orqanları tərəfindən təyin edilən üzvlərdən ibarətdir. Komissiyanın səlahiyyətləri qanunla təsdiq edilən Əsasnamə ilə müəyyən olunur (7).

ƏAF subyektinin ƏAT ilə bağlı hansı həcmdə vəzifə öhdəliyi daşımalarının müəyyən edilməsi şəxsin şikayət etmək hüququnu həyata keçirməsi üçün olduqca zəruridir.

Qanunun 5-ci maddəsinin 2-ci hissəsinə görə, ƏAT-ın ƏAF-ın hansı subyekti tərəfindən və hansı həcmdə tətbiqinin mümkünlüyünü Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir. “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Qanunun tətbiq edilməsi haqqında” AR Prezidentinin 11.11.1999-cu il tarixli Fərmanının 2-ci bəndinə görə, Qanununun 5-ci maddəsinin II hissəsində nəzərdə tutulmuş “müvafiq icra hakimiyyəti orqanı”nın səlahiyyətlərini Azərbaycan Respublikasının prezidenti həyata keçirir.

Ümumiyyətlə, Qanunun 5-ci maddəsinin 1-ci hissəsinin müəyyən etdiyi ƏAF subyektlərinin dairəsi məsələsinə bir daha toxunaraq sözügedən normaya digər şəxslərində daxil edilərək normanın aşağıdakı şəkildə dəyişdirilməsi təklifini irəli sürürük:

“I. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətini Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş təhqiqat orqanları (şəxsləri), korrupsiya ilə bağlı cinayətlər üzrə isə korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində ixtisaslaşmış prokurorluq orqanı (şəxsləri) və onların müvəkkil etdiyi şəxslər həyata keçirir.”

Normada nəzərdə tutulan ƏAF subyektinin hərəkəti anlamına gəlincə, Qanun onun hərəkətsizliyini nəzərdə tutmur ki, bu hal da əslində anlaşılan deyil və unutmaq lazım deyil ki, hüquq və azadlıqların pozulması tək cəmiyyətə deyil, eyni zamanda hərəkətsizliklə də baş verə bilər. Belə olan halda Qanunun 4-cü maddəsinin 4-cü hissəsində nəzərdə tutulan “hərəkəti” sözündən sonra (“hərəkətsizliyi”) sözünün əlavə edilməsi, hesab edirik ki, məqsədamüvafiq bir hərəkət sayılmalıdır. CPM-in 449.1.3-cü maddəsinə əsasən, təqsirləndirilən (şübhəli) şəxs və onun müdafiəçisi, zərərçəkmiş şəxs və onun qanuni nümayəndəsi, qərarın qəbul edilməsi və ya hərəkətin aparılması nəticəsində hüquq və azadlıqları pozulan digər şəxslər (“digər şəxslər”lə bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinin 5 avqust 2009-cu il tarixli Qərarına baxmaq tövsiyə olunur) əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən şəxsin prosesual hərəkətlərindən və ya qərarlarından şikayət verilə bilər (2). Göründüyü kimi məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə hüquq və azadlıqları pozulmuş şəxs tərəfindən yalnız ƏAF subyektinin hərəkətindən şikayət edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Lakin unutmaq lazım deyil ki, burada söhbət məhkəmə nəzarətindən gedir ki, burada konkret olaraq cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinə dair məsələlərə baxılır. Yəni, hüquq və azadlıqları pozulmuş şəxsin məhkəməyə müraciət hüququ heç də məhkəmə nəzarəti qaydasında məhkəməyə müraciət etmək anlamı daşımır. Belə ki, məhkəmə nəzarəti qaydasında müraciət hüququ şəxsin seçim hüququdur və Qanunun 4-cü maddəsinin 4-cü hissəsində nəzərdə tutulan “məhkəmə” sözü tək məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməni deyil, ümumi anlamda məhkəməni nəzərdə tutur ki, bu da şəxsin məhz hərəkətsizliklə də bağlı şikayət vermək hüququndan istifadə etməyi məhdudlaşdırmır.

Bundan başqa İPM-in 2.2.2-ci maddəsinə görə, inzibati məhkəmə icraatı qaydasında inzibati orqanın üzərinə inzibati aktın qəbul edilməsi ilə bağlı müvafiq öhdəliyin qoyulmasına dair iddialara və ya inzibati orqanın hərəkətsizliyindən müdafiəyə dair iddialara (məcburetmə haqqında iddia) baxılır. Nəzərə alsaq ki, ƏAF-ı təhqiqat orqanları və prokurorluq orqanları həyata keçirir və hər iki orqanların tabe olduğu qurum Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 28 avqust tarixli 136 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "İnzibati orqanların Təsnifatı"na görə inzibati orqan hesab olunurlar, o zaman İPM həmin şəxslərin hərəkətsizliyindən inzibati icraat qaydasında məhkəməyə müraciət etməyə imkan verir.

Beləliklə, şəxsin ƏAF subyekti tərəfindən hüquq və azadlıqlarının pozulması ilə bağlı aşağıdakı ünvanlara şikayət etmək hüququ vardır:

- 1) ƏAF subyektinin tabe olduğu yuxarı orqanın rəhbərinə;
- 2) prokurora;
- 3) məhkəməyə.

Nəzərə alınmalıdır ki, şəxs bu ünvanlardan istənilən birinə şikayətlə müraciət edə bilər, yaxud eyni zamanda iki və ya üç ünvan da şikayət edə bilər. Birinci və ikinci ünvanla şikayət etmə, üçüncü ünvanla şikayət etmək hüququnu məhdudlaşdırmır. Həmçinin, birinci və ikinci ünvandan şikayətlə bağlı qəbul olunmuş qərarın mövcudluğu üçüncü ünvanla müraciətə hər hansı bir təsir göstərmir, əksinə həmin qərarın mövcudluğu şəxsə həmin qərarı məhkəmə qaydasında mübahisələndirməyə hüquq vermiş olur. Lakin üçüncü ünvandan şikayət əsasında qəbul olunmuş qərar, birinci və ikinci ünvanlara edilmiş şikayətlərə baxılmasının nəticəsi olaraq qəbul ediləcək qərara təsirsiz ötürür.

ƏAF subyektinin tabe olduğu yuxarı orqanın rəhbəri dedikdə, subyektin vəzifə bölgüsü nəticəsində tabe olduğu yuxarı vəzifəli şəxs başa düşülür. Məsələn, şəxs Binəqədi Rayon Polis İdarəsinin 5 saylı Polis Bölməsinin əməliyyat müvəkkilinin hərəkətindən Binəqədi Rayon Polis İdarəsinin rəisinə şikayət edə bilər. Bu cür şikayətlər adətən ƏAF subyekti barəsində intizam icraatının açılması və onun intizam məsuliyyətinə cəlb olunması xarakteri daşıyan, yaxud mövcud pozuntunun ictimai təhlükəliliyini və ağırlıq dərəcəsini nəzərə almaqla onun barəsində cinayət, yaxud inzibati icraatın başlanması və məsuliyyətə cəlb olunması xarakteri daşıyır.

Qeyd edək ki, ƏAF subyektinin hərəkətləri nəticəsində şəxsin hüquq və azadlıqlarının pozulmasına görə tək müvafiq ƏAF subyekti deyil, eyni zamanda ƏAF subyektinin rəhbərliyi də fərdi məsuliyyət daşıyır. Bu göstərici ƏAF qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, Qanunun 19-cu maddəsinə görə, ƏAF subyektlərinin rəhbərləri ƏAT-ın təşkili və həyata keçirilməsi zamanı qanunçuluğa əməl olunmasına nəzarət edirlər və buna görə fərdi məsuliyyət daşıyırlar.

Prokuror dedikdə, burada ƏAF-a prokuror nəzarətini həyata keçirən prokuror nəzərdə tutulur. Belə ki, Qanunun 20-ci maddəsinin 1-ci hissəsinə əsasən, ƏAF-ın subyektləri tərəfindən qanunların icrasına nəzarəti Azərbaycan Respublikasının baş prokuroru və onun tərəfindən müvəkkil edilmiş prokurorlar həyata keçirirlər (5, 8). Korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində ixtisaslaşmış prokurorluq orqanının əməliyyat-axtarış fəaliyyətini yerinə yetirməsi zamanı qanunların icrasına nəzarəti Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru həyata keçirir. Məsələn, Binəqədi Rayon Polis İdarəsinin 5 saylı Polis Bölməsinin əməliyyat müvəkkilinin hərəkətindən Binəqədi Rayon Prokurorluğunun prokuroruna şikayət edə bilər.

Qanun həmçinin prokurora edilən şikayətin araşdırılması zamanı prokuror tərəfindən görülən bəzi hərəkətlərin keçirilməsinin zəruriliyini də nəzərdə tutur. Məsələn, Qanunun 20-ci maddəsinin 2-ci hissəsinə görə, ƏAT-ın həyata keçirilməsi zamanı qanun pozuntularına yol verilməsi barədə materiallar, məlumatlar və ya vətəndaşların yazılı ərizələri daxil olduqda, habelə ƏAT-ın həyata keçirilməsinə dair müəyyən olunmuş qaydalar və qəbul olunmuş qərarların qanuniliyi yoxlanıldıqda, prokurorların sorğuları əsasında ƏAF subyektlərinin rəhbərləri ƏAT-ın həyata keçirilməsi üçün səbəb və əsaslara dair sənədləri təqdim etməlidirlər (5).

Prokurora edilmiş şikayət əsasında ƏAF subyekti barəsində Qanunun 4-cü maddəsinin 5-ci hissəsinə əsasən xidməti yoxlama aparılmalı və yoxlama nəticəsində müvafiq, o cümlədən cinayət və inzibati məsuliyyətə cəlb olunması barədə qərar qəbul edə bilər. Beləliklə, hüquq və azadlıqları

pozulmuş şəxsin şikayəti (yazılı ərizəsi) prokurora daxil olduqdan sonra prokuror Qanunun 4-cü maddəsinə uyğun olaraq xidməti yoxlama aparmalı və müvafiq sorğular əsasında ƏAF subyektlərinin rəhbərlərindən ƏAT-ın həyata keçirilməsi üçün səbəb və əsaslara dair sənədləri təqdim etməlidirlər (5).

Məhkəməyə şikayət etmək hüququndan istifadə edilməsi məhkəməyə müraciət tələbinin növündən asılıdır. Belə ki, ƏAF subyektlərinin hərəkəti nəticəsində hüquq və azadlıqları pozulmuş şəxs məhkəməyə aşağıdakı tələblərlə bağlı müraciət edə bilər:

1) ƏAT barəsində məlumat almaq tələbi (mülki məhkəmə və inzibati icraat), (Rusiya Federasiyası Ali Məhkəməsi Plenumunun 10 fevral 2009-cu il tarixli, 2 sayılı Qərarının 7-ci bəndinə göstərilmişdir ki, "...əməliyyat-axtarış fəaliyyətlərini həyata keçirən vəzifəli şəxslərin və ya orqanların cinayət prosesi çərçivəsində şikayət edilə bilməyən qərarlarından və hərəkətlərindən verilən şikayətlərə, eləcə də əməliyyat-axtarış fəaliyyətlərinin gedişində toplanmış məlumatlar barədə informasiyalarla tanışlığa icazə verməkdən imtina ilə əlaqədar şikayətlərə Mülki Prosessual Məcəllənin 25-ci Fəslində (sözügedən Fəsil 15 sentyabr 2015-ci ildə ləğv edilmiş və həmin tarixdə qüvvəyə minmiş "İnzibati məhkəmə icraatı Məcəlləsi" ilə əvəz olunmuşdur – müəllif) müəyyən edilən qaydada baxıla bilər);

2) ƏAF subyektlərinin hərəkətinin qanunsuzluğu barədə (məhkəmə nəzarəti icraatı);

3) ƏAF subyektlərinin qanunsuz hərəkəti nəticəsində şəxsə vurulmuş maddi və mənəvi ziyan tələbi (mülki məhkəmə icraatı);

4) ƏAF subyektlərinin hərəkətsizliyi (bəzi hallarda hərəkəti) barədə tələb (inzibati icraat);

5) ƏAF subyektlərinin hərəkəti nəticəsində yaranmış maneənin aradan qaldırılması (mülki məhkəmə və məhkəmə nəzarəti icraatı);

6) Pozulmuş hüquq və azadlıqların bərpa edilməsi ilə bağlı tələb (konstitusiya icraatı).

Apardığımız araşdırma nəticəsində müəyyən etdik ki, məhkəməyə müraciət hüququ digər orqanlara nisbətdə ƏAF subyektlərinin hərəkəti nəticəsində hüquq və azadlıqları pozulmuş şəxslərin daha çox üstünlük verdikləri hüquqdur. Bu hal təcrübədə açıq-aşkar özünü büruzə verməkdədir. Qanun hətta məhkəməyə müraciət hüququndan istifadə edən şəxsin şikayəti üzrə qərar qəbul edilməsinin nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu nəzərə alaraq belə iş üzrə mütləq şəkildə məhkəmə baxışının keçirilməsini tələb edir. Belə ki, Qanunun 4-cü maddəsinin 5-ci hissəsinə görə, belə şikayətin mahiyyəti üzrə qərar qəbul etmək üçün Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydada müvafiq olaraq xidməti yoxlama və ya məhkəmə baxışı aparılmalıdır. Onun hərtərəfliyi və dolğunluğunu təmin etmək məqsədi ilə ƏAF-ın subyektini məhkəmənin qərarına əsasən dövlət sirrini və xidməti sirrini yayılması və ƏAF-ın keçirilməsinə gizli surətdə yardım göstərən şəxslər haqqında məlumatlar istisna olmaqla, əməliyyat-qeydiyyat işinin məzmunu ilə şikayətçini tanış etməyə borcludur.

Bundan başqa "Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında" Qanunda da ƏAT nəticəsində ƏAF subyektlərinin səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində şəxsə vurulmuş ziyanın ödənilməsi barədə müddəa nəzərdə tutulmuşdur. CPM-in 63-cü maddəsinə görə, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın (o cümlədən təhqiqat orqanının) səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində vurulmuş ziyanın cinayət təqibi üzrə icraat qurtardıqdan sonra ödənilməsi qaydaları mülki mühakimə icraatı qaydasında «Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə həyata keçirilir (2).

Sözügedən Qanunun 7-ci maddəsinə görə, təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində şəxsə vurulmuş fiziki və mənəvi ziyan ödənilməlidir. Şəxsin barəsində mənfi fikrin formalaşmasına, onu əhatə edən şəxslərlə münasibətlərin pisləşməsinə gətirib çıxaran və digər mənəvi xarakterli mənfi nəticələr mənəvi ziyan hesab edilir. Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində şəxsə vurulmuş fiziki və mənəvi ziyan mülki qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada ödənilir (10).

Həmçinin, Qanunun 1-ci maddəsinə görə, bu Qanunun və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarının müddəalarına əsasən Azərbaycan Respublikasının ərazisində Azərbaycan Respublikasının təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının səhvi və ya sui-istifadəsi (şəxsin barəsində əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi) nəticəsində həmin şəxsə vurulmuş ziyan ödənilməlidir (10).

Həmçinin sözügedən Qanunda ziyanın tələb edilməsinə əsas verən hallar, ziyanı tələb edilməsi zamanı və tələb edən şəxslə bağlı xüsusi müddəalar da nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, Qanunun 4-cü maddəsinə əsasən, vurulmuş ziyanın bu Qanunla müəyyən edilmiş hallarda, miqdarda və qaydada ödənilməsi hüququ: 1) bəraətverici hökm çıxarıldıqda; 2) cinayət təqibinə xitam verilməsi haqqında qərar çıxarıldıqda; 3) inzibati xəta haqqında işə xitam verildikdə yaranır. Bu Qanunun 1-ci maddəsində göstərilmiş əməliyyat-axtarış tədbirlərinin cinayət işi başlamazdan əvvəl keçirilməsi nəticəsində vurulmuş ziyanın ödənilməsi hüququ belə tədbirlər keçirildikdən dərhal sonra yaranır. Vurulmuş ziyanın ödənilməsi hüququna malik olan şəxs vəfat etdikdə, vurulmuş ziyanın ödənilməsi hüququ Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada onun vərəsələrinə keçir (10).

Təcrübədə ƏAF subyektinin hərəkəti nəticəsində hüquq və azadlıqları pozulmuş şəxsin maddi və mənəvi ziyan tələbi ilə bağlı məhkəməyə müraciət hüququndan istifadə edilməsi hallarına tez-tez rast gəlinir. Məsələn, Abşeron Rayon Məhkəməsinin 1(012)-34/2015 sayılı, 10 iyun 2015-ci il tarixli hökmünə əsasən, E.Babayev CM-in 234.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətin törədilməsində təqsirliliyi sübuta yetrilmədiyinə görə təqsirsiz elan edilməsi və ona həmin maddə ilə bəraət verilməsi hökm edilmişdir.

Həmçinin hökmdə, E.Babayevə qanunsuz tutulması, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi, qətimkan tədbirinin tətbiqi, qanunsuz məhkəməyə verilməsi nəticəsində vurulmuş zərərin ödənilməsi hüququ və həmin hüququn həyata keçirilməsi qaydası izah edilmişdir.

Məhkəmə sözügedən hökmündə göstərmişdir ki, istintaq zamanı CPM-in 137-ci, 445.2-ci maddələrinin tələbləri pozulduğundan hazırki iş üzrə əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəticəsində əldə edilmiş materiallar sübut kimi qəbul edilə bilməz.

Bundan sonra E.Babayev maddi və mənəvi ziyan tələbi ilə bağlı Bakı şəhəri Nəsimi Rayon Məhkəməsinə müraciət etmiş və məhkəmənin 14 dekabr 2016-cı il tarixli, 2(006)-9482/2016 sayılı qətnaməsi ilə iddia tələbi qismən təmin edilmiş, E. Babayevin xeyrinə mənəvi zərəərə görə 500 manat məbləğində pulun cavabdeh AR Maliyyə Nazirliyi vasitəsi ilə dövlət büdcəsi vəsaiti hesabına ödənilməsi qət edilmişdir.

Avropa Məhkəməsinin təcrübəsində də bu kateqoriya işlər üzrə bəzi müraciətlər olmuşdur ki, bu müraciətlər əsasında müvafiq olaraq Konvensiyanın 8-ci maddəsinin tələbinin pozulmasına dəlalət edən qərarlar mövcuddur. Bu tip işlərə telefon danışıqlarının dinlənməsi, qeydə alınması və (vəya) saxlanması ("Amman İsveçrəyə qarşı" iş), küçədə ictimai yerdə quraşdırılmış kameralar vasitəsilə çəkiliş aparılması ("Pek Birləşmiş Krallığa qarşı" iş), məhbuslar üçün görüş otağında məhbuslarla qohumlarının danışıqlarını dinləməyə imkan verən sistemin quraşdırılması ("Visse Fransaya qarşı" iş), qanunsuz olaraq dinləmələrin aparılması ("Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı" iş) və s. mövzulu işləri misal çəkmək olar (13).

Nəticə etibarlı ilə qeyd etməyi zəruri hesab edirik ki, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektinin əməliyyat-axtarış tədbiri zamanı şəxsin hüquq və azadlıqlarının pozulması, şəxsə bir neçə növ icraat üzrə məhkəməyə müraciət hüququndan istifadə etməyə imkan yaradır ki, şəxs bu müraciətlə onun hüquq və azadlıqlarını pozmuş hərəkətin əsassız sayılması, yaranmış maneənin aradan qaldırılması və ona vurulmuş maddi və mənəvi zərərin tutulmasını tələb edə bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

Normativ hüquqi aktlar:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. "Qanun" nəşriyyatı, Bakı 2017.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi. "Digesta" nəşriyyatı, Bakı 2017.

3. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. "Digesta" nəşriyyatı, Bakı 2017.
4. Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosesual Məcəlləsi. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Prosesual Məcəlləsi "Digesta" nəşriyyatı, Bakı 2017.
5. "Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
6. "Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanunu.
7. "Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
8. "Prokurorluq haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
9. "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
10. "Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

Nəzəri ədəbiyyat:

11. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinin kommentariyası. C.Mövsumovun redaktəsi ilə. "Digesta" nəşriyyatı. Bakı, 2017.
12. Xanlar Bayramzadə. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinə nəzarət. Dərs vəsaiti. Bakı, 2012.
13. İvana Roanya. İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasında təsbit olunmuş şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnun müdafiəsi. Avropa Şurası. Strasburq, 2012.
14. Paşa Səfərov. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təminatı institutu. "Məhkəmə ekspertizası, kriminalstika və kriminologiyanın aktual məsələləri" elmi əsərlər məcmuəsi. Bakı, 2016. № 64.
15. Оперативно-розыскная деятельность: Учебник. 2-е изд., доп. и перераб. /Под ред. К.К. Горяинова, В. Овчинского, Г. Синилова, А. Шумилова. М., ИНФРА-М, 2004.
16. İnsan hakları ve kamu özgürlükleri. Uğur Kara ve b., Anadolu Universitesi. Eskişehir, 2014.
17. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin seçilmiş qərarları. II cild. Bakı, 2006.
18. Birləşmiş millətlər təşkilatının insan hüquqlarının müdafiəsi mexanizmləri. Vəsaitlər toplusu. Bakı, 2015.

Dünyamin Novruzov
Vəkil

**MÜLKİ MƏCƏLLƏNİN 337 və 354-CÜ MADDƏLƏRİNİN
TƏTBİQİNƏ DAİR MƏHKƏMƏ TƏCRÜBƏSİ ÜZƏRİNƏ
BİR ARAŞDIRMA**

*Zülməti lanətləməkdənsə, bir şam yandır.
Atalar sözü.*

I. Mövzunun əhəmiyyəti.

Hər il milli məhkəmələrimiz tərəfindən mülki mühakimə icraatı qaydasında minlərlə işə baxılır. Mülki mübahisələrin həlli üçün məhkəmələrin ən çox tətbiq etdiyi məcəllələşdirilmiş aktın Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi (bundan sonra - MM) olduğunu desək, yəqin ki, yanılmarıq. Lakin MM normalarının tətbiqində bir sıra nöqsanlara rast gəlinməkdə, məhkəmə təcrübəsi və qanunvericinin maddələşmiş iradəsi arasında açıq uyğunsuzluq meydana çıxmaqdadır. Hazırkı araşdırmanın mövzunu MM-in 337 ("Əqdlərin etibarsızlığı anlayışı və onun nəticələri. Mübahisə edilən və əhəmiyyətsiz əqdlər") və 354-cü ("Etibarsız əqdlər üzrə müddətlər") maddələrinin tətbiqində rast gəlinən nöqsanların (pozuntuların) bəzilərinin işıqlandırılması təşkil edir.

II. MM-in 337 və 354.2-ci maddələrinin tətbiqinə dair məhkəmə təcrübəsinin əsas məqamları.

(1) Məhkəmə təcrübəsinə görə, etibarsız əqdlər dedikdə, yalnız əhəmiyyətsiz və mübahisə edilən əqdlər nəzərdə tutulur. Digər etibarsız əqd növü (natamam əqd) gözərdi edilir.

(2) MM-in 337.2-ci maddəsinin 2-ci cümləsinin göstərişi ümumiyyətlə nəzərə alınmır. Həmin göstərişə əməl edilib-edilməməsinin araşdırılmasının öz əksini tapdığı məhkəmə qətnaməsinə rast gəlmək mümkün deyildir.

(3) Bəzi hallarda əqdin etibarsız sayılması barədə məhkəmə qərarlarında yalnız ümumi norma olan 337-ci maddəyə istinad edilir, xüsusi normalardan hər hansı biri tətbiq edilmir. Məsələn, əsas (tələb) hüququn qeyri-müəyyən olması halında, zəminlik müqaviləsini etibarsız sayan məhkəmə yalnız 337.1-ci maddəyə istinad etməklə kifayətlənir, etibarsızlıq növünü və hansı normanın pozulduğunu qeyd etmir.

(4) Məhkəmələr bəzən eyni əqdə münasibətdə həm MM-in 337.2, həm də 337.3-cü maddələrini tətbiq edirlər.

(5) Bəzən əqdin əhəmiyyətsiz olması cavabdeh tərəfindən məhkəmə iclasında bir dəlil kimi irəli sürüldüyü hallarda, məhkəmənin həmin dəlilin qarşılıqlı iddia tələbi şəklində məhkəməyə təqdim edilməli olması mövqeyinə də rast gəlinməkdədir.

(6) Məhkəmə təcrübəsi 354.2-ci maddədə təsbit edilmiş müddətin iddia müddəti olmasından çıxış edir.

III. MM-in 337 və 354-cü maddələrinə dair dəyərləndirmə.

§ 1. *MM-in apardığı, lakin məhkəmə təcrübəsinə böyük ölçüdə yad olan bir təsnifat: “mövcud olmayan/bağlanmamış əqd” və “etibarsız əqd”.*

MM-in 324.1-ci maddəsində (“Əqd mülki hüquq münasibətinin əmələ gəlməsinə, dəyişdirilməsinə və ya xitamına yönəldilmiş birtərəfli, ikitərəfli və ya çoxtərəfli iradə ifadəsidir”.) əqdə verilmiş anlayışdan aydın olduğu kimi, əqdin əmələ gəlməsi/bağlanmasının 2 əsas qurucu ünsürü vardır: iradə ifadəsi və iradənin yönəldiyi hüquqi nəticə (mülki hüquq münasibətinin əmələ gəlməsi, dəyişdirilməsi və ya xitamı). Bununla birlikdə qanunverici bəzi hallarda əlavə qurucu və (və ya) tamamlayıcı ünsürlərin mövcudluğunu nəzərdə tuta bilər.

Əqdin qurucu ünsürlərinin tamam olmaması halında, həmin əqdin varlıq qazanması və hüquq münasibətinin qurulması qeyri-mümkündür; ortada hər hansı əqd mövcud deyildir. Mövcud olmama əqdin (müqavilənin) bağlanması ilə bağlı bir anlayışdır. Qurucu ünsürləri ehtiva etməyən bir müqavilə bağlana, meydana gələ bilməz. Bu mənada, əgər bir əqdin qurucu ünsürlərində əksiklik varsa, əqd mövcud deyil/bağlanmayıb; əgər qurucu ünsürlər tam olsa da, əqdin etibarlı hüquqi nəticə doğurması üçün tələb olunan şərtlər və ya ünsürlərdə əksiklik varsa, onda əqd etibarsızdır.

MM, əqdin mövcud olmaması/bağlanmamasına anlayış vermir, lakin MM-in müddəalarından çıxış edərək əqdin mövcud olmaması/bağlanmaması nəticəsinə gəlmək üçün şərtlərin dairəsini müəyyənləşdirmək mümkündür. Həqiqətən də, əqdin bağlanması/mövcud olmaması MM-in mətnində müxtəlif şəkillərdə ifadə edilmişdir. Məsələn, 324.6-cı maddə “iradə ifadəsinin məzmununun dəqiq müəyyənləşdirilə bilməməsi halında əqd mövcud deyildir” kimi açıq göstərişi nəzərdə tutur. Standart şərtli müqavilələrə münasibətdə isə, mövcud olmama “tərkib hissəyə çevrilməmə” ifadəsi ilə açıqlanır. Belə ki, 418.1-ci maddəyə görə, müqavilənin standart şərtləri onu təklif etmiş tərəflə digər tərəf arasında bağlanmış müqavilənin tərkib hissəsinə yalnız o halda çevrilir ki, təklif etmiş tərəf müqavilənin bağlandığı yerdə əyani qeyd yazsın və bu şərtlərə istinad etsin, digər tərəf isə həmin şərtlərlə tanış olmaq və razıdırsa, bu şərtləri qəbul etmək imkanına malik olsun. Yaxud, 419.1-ci maddəyə görə, müqavilələrin standart şərtlərinin formaca qeyri-adi olduğuna görə digər tərəfin nəzərdə tuta bilmədiyini müddəaları müqavilənin tərkib hissəsinə çevrilmir. Qeyd edək ki, burada bağlanmama özünü iki formada biruzə verə bilər. *Birincisi*, əgər müqavilə “tərkib hissəyə çevrilməmiş standart şərt” olmadan bağlana bilməzdisə, onda müqavilə bütövlükdə bağlanmamış sayılacaqdır. *İkincisi*, əgər müqavilə sözügedən şərt olmadan da bağlana bilərdisə, onda bağlanmama yalnız həmin şərtə şamil olunacaqdır.

MM-in xüsusi hissəsində öz əksini tapmış müqavilə növləri ilə bağlı verilmiş anlayışlardan həmin müqavilələrin bağlanması üçün zəruri olan şərtləri, yəni müqavilənin obyektiv mühüm şərtlərini (məsələn, alqı-satqı müqaviləsi üzrə satılan mal və onun qiyməti; podrat müqaviləsi üzrə görülməli iş (işin nəticəsi) və mizd və s.) müəyyənləşdirmək mümkündür. Bu şərtlər, eləcə də, tərəf(lər)in istəyi ilə mühüm şərt kimi razılaşıdırılmalı olan şərtlər (müqavilənin subyektiv mühüm şərtləri) barəsində tərəflərin qarşılıqlı iradə ifadələri yoxdursa, onda müqavilənin bağlanmasından söhbət gedə bilməz. Çünki MM-in 405.1-ci maddəsinə görə, tərəflər müqavilənin bütün mühüm şərtləri barəsində tələb olunan formada razılığa gəldikdə, müqavilə bağlanmış sayılır. Müqavilənin predmetinə dair şərtlər, bu Məcəllədə həmin növ müqavilələr üçün mühüm və ya zəruri adlandırılmış şərtlər, habelə tərəflərdən birinin müraciəti ilə barəsində razılaşma əldə edilməli olan bütün şərtlər mühüm sayılır.

Burada müqavilənin formasına dair şərtin müqavilənin bağlanması, yoxsa etibarlılıq şərti olması qarşısında MM-in göstərişlərinin açıq olmadığını vurğulamaq yerinə düşər. Belə ki, MM-in yuxarıda istinad etdiyimiz 405.1-ci maddəsi, habelə 407.2-ci maddəsi (“Sadə yazılı müqavilə müvafiq qaydada

imzalandığı, notarial qaydada təsdiq edilməli müqavilə isə müvafiq qaydada təsdiq edildiyi andan bağlanmış sayılır.”) forma şərtini müqavilənin mühüm şərti kimi qəbul edir, yəni forma şərti müqavilənin bağlanma şərtidir. Bu o deməkdir ki, forma şərtinə əməl olunmaması müqavilənin bağlanmamış sayılması ilə nəticələnməkdir. Lakin MM-in 329.1-ci maddəsi “Əgər qanunla başqa hal müəyyən edilməmişdirsə, qanunla və ya tərəflərin qarşılıqlı razılığı ilə müəyyən edilmiş forma tələblərinə riayət etməməklə bağlanmış əqd etibarsızdır” deməklə, tamamilə zidd göstərişi ehtiva edir. Göründüyü kimi, ziddiyyət açıqdır: əgər forma şərtinə əməl olunmayıbsa, onda əqd bağlanmayıb; əgər əqd bağlanmayıbsa, onda 329.1 və 337.1-ci maddələrin məzmunu baxımından necə etibarsız sayılacaq?!

Beləliklə, forma şərtinin əqdin bağlanma/qurucu, yoxsa etibarlılıq şərti olmasına dair mövqenin MM-də açıq şəkildə ifadə edilməsinə ehtiyac vardır. Forma şərtinin bağlanma deyil, etibarlılıq şərti kimi qəbulu daha doğru olardı. Məsələn, daşınmaz əmlakın alqı-satqı müqaviləsi notarial deyil, sadə yazılı formada bağlanmış ola bilər, yəni satıcı və alıcı satılan mal, onun qiyməti, habelə zəruri hesab etdikləri digər şərtlərə dair qarşılıqlı iradə ifadələrini sadə yazılı şəkildə təsbit edə bilərlər. Burada tərəflərin iradə ifadələrinin uzlaşması baş vermişdir, lakin bu iradə ifadəsinin etibarlı olması, yəni hüquqi nəticə doğurması üçün notarial formaya ehtiyac olduğunu demək mümkündür. Başqa sözlə, notarial formaya əməl etməmə, müqavilənin etibarsızlığı ilə nəticələnməlidir.

Əqdin mövcud olmaması və etibarsızlığının fərqləndirilməsi zərurəti haradan doğmuşdur, bu təsnifatın praktiki əhəmiyyəti varmı kimi sualları isə aşağıdakı kimi cavablandırma bilərik. *Əvvəla*, etibarlılıq və ya etibarsızlıq müqavilə (əqd) bağlandıqdan sonra müzakirə predmeti ola bilər. Bu mövqe, MM-in sadalanan normalarına uyğundur. Başqa sözlə, konkret mübahisəyə baxılarkən mövcud olmayan əqdin etibarsız hesab olunması ən azı, maddi hüquq pozuntusu ilə nəticələnməkdir. *İkincisi*, mövcud olmama və etibarsızlığın hüquqi nəticələri də fərqlidir. Əgər əqd mövcud deyildirsə, əqd üzrə icra edilənləri vindikasiya və ya əsassız varlanma qaydasında, əgər əqd etibarsızdırsa, onda 337.5-ci maddədə təsbit edilmiş restitusiya qaydasında geri qaytarılması halı meydana çıxacaqdır. *Üçüncüsü*, mübahisə edilən əqd etibarsız sayılması və ya əhəmiyyətsiz əqdin nəticələrinin tətbiqinə dair iddianın irəli sürülməsi üçün müddət nəzərdə tutulduğu halda, mövcud olmayan əqd baxımından hər hansı müddətin mövcudluğundan söhbət gedə bilməz. *Dördüncüsü*, mövcud olmama halını məhkəmə öz təşəbbüsü ilə nəzərə almalı olduğu halda, mübahisə edilən əqd baxımından əqd tərəfinin və ya maraqlı şəxsin əqdi mübahisə etməsi ilə bağlıdır, yəni sonuncu halda məhkəmə öz təşəbbüsü ilə əqdi etibarsız sayma və ya əqdin etibarsızlığını tanıya bilməz. Başqa sözlə, bir müqavilənin mövcud olmaması hər zaman maraqlı şəxs tərəfindən irəli sürülə bilər, bununla bağlı iddia qaldırılmasına ehtiyac yoxdur. Bununla belə, əqdin mövcud olmamasının təsbit edilməsi məqsədilə bir tanınma iddiası qaldırıla bilər. *Beşincisi*, əqdin mövcud olmaması dəlilinin irəli sürülməsi halında, bu dəlilin qarşısının “hüquqdan sui-istifadə təşkil edir” əsası ilə alınma bilməsi mümkün olmadığı (vicdanlılıq prinsipindən çıxış edilməklə mövcud olmamanın düzəldilməsinin qeyri-mümkünlüyü) halda, əqdin əhəmiyyətsiz olması barədə həmin dəlilə münasibətdə bu imkan mövcuddur.

§ 2. MM-ə görə, etibarsız əqdin yalnız iki növünü (“əhəmiyyətsiz əqd” və “mübahisə edilən əqd”) var?

2.1. “Əhəmiyyətsiz əqd” və “mübahisə edilən əqd” anlayışları nəyi ifadə edir?!

Məlum olduğu kimi, Öhdəlik hüququnda, etibarsızlıq, bir müqavilənin öhdəlik əmələ gətirməsi üçün tələb olunan şərtlərdən biri və ya bir neçəsinin əksikliyi ifadə edir. Etibarsızlıq halında öhdəlikyaradıcı müqavilə bağlanmış, meydana gəlmiş olmaqla birlikdə, hüquq sistemi, tərəflərin belə bir müqavilə ilə reallaşdırmaq istədikləri hüquqi nəticənin əmələ gəlməsinə mane olur. MM-in 337-ci maddəsinin göstərişindən aydın olduğu kimi, qanunvericiliyin tələblərinin pozulması,

bağlanmış əqdin hüquqi nəticə doğurmasına imkan vermir, yəni bu halda etibarsızlıq qanuna ziddliyin sanksiyası kimi qarşımıza çıxır. MM etibarsız əqdləri “əhəmiyyətsiz əqd” və “mübahisə edilən əqd” adlı iki əsas qrupda birləşdirir (m. 337.1/2-ci cümlə). MM-in 337.2-ci maddəsinin 1-ci cümləsinin və 337.3-cü maddəsinin göstərişindən aydın olduğu kimi, əhəmiyyətsizlik mübahisə edilənliyə münasibətdə daha ağır bir sanksiyadır. Əhəmiyyətsiz və mübahisə edilən əqd arasındakı fərqləri aşağıdakı kimi ifadə edə bilərik:

(1) MM-in 337.2-ci maddəsinin 1-ci cümləsi mübahisə edilən əqdin mübahisə edildiyi halda, bağlandığı andan etibarsız olmasını nəzərdə tutur; başqa sözlə, bu cür əqd bağlandığı andan etibarlıdır, lakin mübahisə edilərsə, onda digər şərtlərin də mövcudluğu halında, bağlandığı andan etibarsız olacaqdır. Bu etibarsızlıq növünün əsas cəhəti, qüsurlu əqdin tam şəkildə etibarsız hala gəlməsi üçün, pozulan etibarlılıq şərti ilə qorunan tərəfə əqdi mübahisələndirmək hüququnun tanınmasıdır.

Əgər əqd normal (yəni məzmununa uyğun) nəticələri əmələ gətirməyə qəti olaraq əlverişsizdirsə, əhəmiyyətsizdir. Başqa sözlə, bu halda, əqdin mübahisələndirilməsinə ehtiyac yoxdur; əqd mübahisə edilsə də, edilməsə də, bağlandığı andan etibarsızdır.

(2) Mübahisə edilən əqdin mübahisələndirilməsi əqd tərəfinə (m. 339, 347.1 və s.), bəzi hallarda isə, üçüncü şəxsə tanınmış hüquq (m. 346.1, 349 və s.) olduğundan mübahisə halında məhkəmə öz təşəbbüsü ilə bu halı nəzərə ala bilməz.

Əhəmiyyətsiz əqd halında isə, məhkəmə öz təşəbbüsü ilə bu halı nəzərə almalıdır. Yəni baxılan məhkəmə işində müqavilənin əhəmiyyətsiz olması müəyyən edilərsə, hər hansı şəxs müqavilənin əhəmiyyətsizliyi tələbini irəli sürməmiş olsa belə, hakim özü bu halı nəzərə almağa borcludur.

(3) Mübahisə edilən əqdlərin mübahisələndirilməsi kəsici müddətə tabedir (m. 354.2); əhəmiyyətsiz əqdlərə isə, təbiətləri etibarlı ilə belə bir müddət şamil edilmir. Təsadüfi deyildir ki, MM, “əhəmiyyətsiz əqdin etibarsızlığı”na deyil, bu cür əqdin “etibarsızlığı nəticələrinin tətbiqi haqqında iddia”ya müddət şamil etmişdir (m. 354.1).

2.2. Məhkəmə təcrübəsinin nəzərə almadığı etibarsız əqd növü – “natamam əqd”, nəyi ehtiva edir?!

Hüquq sistemi, əqdlərdə qurucu ünsürlərlə yanaşı digər bəzi ünsürlərin də mövcud olmasını nəzərdə tuta bilər. Bu ünsürlər, əqdin bağlanması deyil, bağlanmış əqdin hüquqi nəticə doğurmasını təmin edir. Bu mənada həmin (tamamlayıcı) ünsürlər əqdin qurucu ünsürü kimi çıxış etmir; sadəcə olaraq, bağlanmış əqdin arzulanan hüquqi nəticəni meydana gətirməsi əqdin məhz bu ünsür vasitəsilə tamamlanmasından asılıdır. Tamamlayıcı ünsürlər doğum, ölüm, xəstəlik, müəyyən bir müddətin keçməsi kimi hadisə və ya insanın müsbət və ya mənfi davranışı, hətta iradə ifadəsi də ola bilər. Beləliklə, qurucu ünsürləri tam olan bir əqdin nəticə doğura bilməsi üçün digər ünsürlə tamamlanması tələb edilən hallarda “natamamlıq”dan söhbət gedir. MM-in bir sıra normalarında natamam əqdə dair göstərişlər öz əksini tapıb. Hazırkı məqalə çərçivəsində yalnız əqdlərin etibarsızlığı ilə bağlı normalara qısa şəkildə nəzərə salacağıq.

İlk öncə onu qeyd edək ki, MM-in 337.1-ci maddəsində aparılmış (“əhəmiyyətsiz” və “mübahisə edilən” əqd) təsnifat natamam əqdləri fərqləndirmək üçün maneə deyil. Eyni zamanda, MM, psixi pozuntu nəticəsində fəaliyyət qabiliyyəti olmayan sayılmış şəxsin (m. 28.8 və 342), 14 yaşınadək olan şəxsin (m. 29.1 və 344), 14 yaşından 18 yaşınadək olan şəxsin (m. 30.1 və 345.1) və səlahiyyətsiz şəxsin bağladığı əqdə (m. 358.2, 360.2) münasibətdə fərqli qaydanı nəzərdə tutduğu da aşkardır. Sözügedən normaların tələblərindən aydın olduğu kimi, bu növ əqdlər bağlandıqları andan etibarsızdırlar; lakin bu etibarsızlıq sonradan verilən razılıq (bəyənmə) ilə aradan qaldırıla bilər. Burada əqdin natamam şəkildə doğmasından və əgər bu natamamlıq sonradan əqdin bəyənilməsi ilə aradan qaldırılsa, həmin əqdin etibarlı olacağından, əks halda, əqdin bağlandığı andan etibarsız olmasından söhbət gedir. Yəni əqdin sözügedən tamamlayıcı ünsürlərlə tamamlanmaması onun etibarsızlığının qətiləşməsi ilə nəticələnir. Başqa sözlə, bu növ əqdlər mübahisə edilən əqdlərdən

fərqli olaraq, bağlandıqları andan etibarsızdırlar; bu cür əqdlərin etibarlı olması üçün həmin tamamlayıcı ünsürlərə ehtiyac vardır. Bunu, MM-in mübahisə edilən əqd və natamam əqdlə bağlı ifadə şəkillərindən də, sezmək mümkündür. Məsələn, MM, mübahisə edilən əqdə münasibətdə ya “əqd mübahisələndirilə bilər” (m. 339, 347 və s.), ya da “məhkəmə tərəfindən etibarsız sayıla bilər” (m. 346.1 və s.) ifadələrinə yer verir. Qanunverici natamam əqdlərə münasibətdə isə, fərqli ifadə şəklindən istifadə edir. Məsələn, “əqd ... razılığı ilə etibarlı sayıla bilər” (m. 342, 29.1 və s.), “icazəsi ... ilə həyata keçirilsə etibarlıdır” (m. 358.1), “... bunu bəyənirsə, etibarlıdır” (m. 358.2) ifadələrində olduğu kimi. Bu mənada natamam əqdlərin mübahisə edilən əqd kimi qəbulu yolverilməzdir.

Yeri gəlmişkən, MM-in natamam əqdlərlə bağlı tənziqləməsini tam da uğurlu hesab etmək olmaz. Bu mövqeyimizi 342-ci, 32 və 343-cü maddələrin timsalında izah edə bilərik. MM-in 342-ci maddəsi psixi pozuntu nəticəsində fəaliyyət qabiliyyəti olmayan sayılmış, yəni 28.8-ci maddədəki ifadəsilə “Ağıl zəifliyi və ya ruhi xəstəlik nəticəsində öz hərəkətlərinin mənasını başa düşməyən və ya öz hərəkətlərinə rəhbərlik edə bilməyən” fiziki şəxsin bağladığı əqdin etibarlı sayılmasını mümkün hesab edir. Halbuki müqavilənin bağlanması üçün qarşılıqlı iradə ifadəsinin olması tələb edilir (m.324.1, 324.2, 389.1, 405.1 və s.) və iradə ifadəsinin də əqdin qurucu ünsürü olması şübhəsizdir. Ağıl zəifliyi və ya ruhi xəstəlik nəticəsində öz hərəkətlərinin mənasını başa düşməyən və ya öz hərəkətlərinə rəhbərlik edə bilməyən şəxsə münasibətdə “müqavilə bağlamağa yönəlmiş iradə ifadəsi”ndən isə, söhbət gedə bilməz. Əslində, burada əqdin yuxarıda qeyd edilən qurucu ünsürü/nüvəsi olan iradə mövcud deyildir; başqa sözlə, belə halda əqdin bağlanmaması/mövcud olmaması halı ilə qarşı-qarşıyıq. Bu mənada, bağlanmamış bir əqdin səlahiyyətli şəxsin (bu halda, qəyyumun) bəyənməsi ilə etibarlı hala gətirilməsinin mümkünlüyü, bəyənmənin əqdin qurucu deyil, tamamlayıcı ünsürü olmasına dair yuxarıda verilmiş açıqlamalar işığında, istisna edilir.

MM-in 32 və 343-cü maddələri arasında isə açıq ziddiyyət vardır və bu ziddiyyət qanunvericinin diqqətsizliyindən qaynaqlanmışdır. Belə ki, MM-in 32.1-ci maddəsinin ilkin mətni ilə 343.1-ci maddənin mətni arasında ziddiyyət olmamışdır. Çünki hər iki maddə fəaliyyət qabiliyyəti məhdudlaşdırılmış fiziki şəxsin bağladığı əqdin etibarsızlığını mübahisə edilən əqd növünə aid etmişdi. Lakin 24 iyun 2005-ci il tarixli Qanunla 32.1-ci maddəyə “Fəaliyyət qabiliyyəti məhdudlaşdırılmış fiziki şəxsin himayəçinin razılığı tələb olunan hallarda, belə razılıq olmadan bağladığı əqd sonradan himayəçinin yazılı razılığı ilə etibarlı hesab edilə bilər” məzmunlu 6-cı cümlə əlavə olunmuş, 343.1-ci maddəyə isə ümumiyyətlə əlavə və düzəliş edilməmişdir. Nəticədə, 32.1-ci maddənin 6-cı cümləsi fəaliyyət qabiliyyəti məhdudlaşdırılmış fiziki şəxsin bağladığı əqdin etibarsızlıq növünü mübahisə edilən əqddən natamam əqdə çevirmiş, 343.1-ci maddə isə bundan nəсібini almamışdır. Burada meydana çıxan sual bu növ əqdlərlə bağlı mübahisəyə baxan məhkəmələrin hansı normanı (32.1, yaxud 343.1) tətbiq edəcəyidir. Hər iki norma eyni münasibəti tənziqlədiyindən onlar arasında ümumi və xüsusi norma ayrımının aparılması mümkünsüzdür. Lakin burada qanunvericinin 24 iyun 2005-ci il tarixli dəyişiklikdə ifadə edilmiş iradəsini, yəni fəaliyyət qabiliyyəti məhdudlaşdırılmış fiziki şəxsin bağladığı əqdin natamam əqd kimi tənziqlənməsini nəzərə almaq lazımdır. Bir sözlə, bu cür əqdlərə baxılarkən 32.1-ci maddənin tətbiqini daha məqsəduyğun hesab edirik.

§ 3. Məhkəmə təcrübəsinin “24 iyun 2005-ci il təvəllüdlü ögey uşağı”: MM-in 337.2-ci maddəsinin ikinci cümləsinin göstərişi.

3.1. Maddənin ilkin mətni və sonradan edilmiş dəyişikliklər.

Məhkəmələrin bu sahədəki təcrübəsinin MM-ə ziddiyini daha yaxşı ifadə etmək üçün ilk növbədə maddənin ilkin mətni və edilmiş dəyişikliyə diqqət edilməsinin faydalı olacağı qənaətinəyik. Belə ki, 337.2-ci maddənin ilk redaksiyası aşağıdakı şəkildə olmuşdur:

“Mübahisə edilən əqd məhkəmə tərəfindən etibarsız sayılmasına görə etibarsız olan əqddir. Əqd barəsində mübahisə edildikdə əqd bağlandığı andan etibarsızdır. Mübahisə etmək hüququ maraqlı şəxsə mənsubdur. Mübahisə edilən əqdin etibarsız sayılması tələbini bu Məcəllədə göstərilən şəxslər irəli sürə bilərlər.”

“Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa və həmin qanunla təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinə dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə» 24 iyun 2005-ci il tarixli Qanunla 337.2-ci maddə yeni/hazırkı redaksiyada verilmişdir:

“Əqd barəsində mübahisə edildikdə, əqd bağlandığı andan etibarsızdır. Müqavilənin mübahisə edilməsi müqavilənin digər tərəfinə iradə ifadəsinin bildirilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Digər tərəfə münasibətdə həyata keçirilmiş birtərəfli əqd həmin şəxsə qarşı mübahisə edilir”.

3.2. MM-in 337.2-ci maddəsinin 2-ci cümləsində təsbit edilən hüquq: yenilik doğuran hüquq.

337.2-ci maddənin 2-ci cümləsinin düzgün anlaşılması məqsədilə yenilik doğuran hüquq üçün xarakterik cəhətlərin qısa şəkildə açıqlanmasına ehtiyac vardır. Vedat Buza görə, yenilik doğuran hüquq dedikdə, bir tərəfli əqd ilə hər hansı hüquqi əlaqəni qurmaq, məzmununu dəyişdirmək və ya xitam vermək şəklində başqa bir şəxsin hüquq sahəsində dəyişiklik meydana gətirə bilmə səlahiyyəti verən hüquqlar başa düşülür. A.M.Kılıçoğluna görə, yenilik doğuran hüquq dedikdə, hüquq sahibinin birtərəfli iradə ifadəsi ilə bir hüquq münasibətinin qurulmasını, dəyişdirilməsini və ya xitamını təmin edən, hər hansı şərtə bağlanması və istifadə edildikdən sonra imtinası mümkünsüz olan hüquqlar başa düşülür. Yenilik doğuran hüquqların əsas fərqləndirici xüsusiyyətləri ondan ibarətdir ki, bu növ hüquqlar (1) birtərəfli əqd (iradə ifadəsi) ilə həyata keçirilir; (2) başqa bir şəxsin hüquq sahəsinə müdaxilə etmə səlahiyyəti verirlər; (3) hər hansı şərtə tabe deyillər; (4) istifadə edildikdən sonra imtina edilmələri/geri götürülmələri mümkün deyil; (5) kəsici müddətə tabedirlər. Bu növ hüquqlara nümunə kimi satın almaqda üstünlük hüququ (MM, m. 218.1), əqdi mübahisələndirmək hüququ (MM, m. 339, 347), alternativ öhdəliyin seçilməsi hüququ (MM, 434.3), tələbin əvəzləşdirilməsi hüququ (MM, 540.2), lazımi keyfiyyətli olmayan əşyanın verildiyi alıcının malın qiymətinin mütənasib azaldılmasını tələb etmək və ya müqavilədən imtina etmək hüququ (MM, m. 587.1, 587.2), mirasın qəbulundan imtina hüququnu (MM, m.1256) və s. göstərmək olar.

Beləliklə, 337.2-ci maddənin 2-ci cümləsini yenilik doğuran hüquqa xas əlamətlər baxımından təhlil etməklə aşağıdakı nəticələrə gələ bilərik.

Əvvəla, maddənin məzmunundakı “iradə ifadəsinin bildirilməsi” sözləri bu hüququn həyata keçirilməsinin birtərəfli əqd şəklində mümkünlüyünü ehtiva edir. Çünki MM, əqdə “mülki hüquq münasibətinin əmələ gəlməsinə, dəyişdirilməsinə və ya xitamına yönəldilmiş birtərəfli, ikitərəfli və ya çoxtərəfli iradə ifadəsidir” şəklində anlayış verir (m. 324.1).

İkincisi, 337.2-ci maddənin 1-ci cümləsi əqdin mübahisə edilməsi halında, onun bağlandığı andan etibarsız olmasını nəzərdə tutur. Başqa sözlə, əgər əqdi mübahisələndirmək üçün şərtlər mövcuddursa (məsələn, vacib əhəmiyyətli yanılma halı baş veribsə), onda bu hüququn həyata keçirilməsi vasitəsilə (hüquq həyata keçirilənə qədər etibarlı olmuş əqd) həmin əqd etibarsız hala gətiriləcəkdir; nəticə etibarlı ilə, əqd tərəfləri arasında mövcud olmuş bir hüquqi münasibət onlardan birinin tək tərəfli iradə ifadəsilə aradan qaldırılmış, bununla da bu iradə ifadəsinin yönəldiyi şəxsin/kontragentin hüquq sahəsinə birtərəfli müdaxilə edilməsi baş vermiş olacaqdır.

Üçüncüsü, MM-in 328.1-ci maddəsinin (“Əgər tərəflər hüquq və vəzifələrin əmələ gəlməsini baş verib-verməyəcəyi məlum olmayan hallardan asılı etmişlərsə, əqd şərtlə bağlanmış sayılır.”) məzmunundan aydın olduğu kimi, şərtlə bağlanmış əqdlər təbiətləri etibarlı ilə, qeyri-müəyyənliyi ehtiva edirlər. Yenilik doğuran hüquqların bir qayda olaraq, şərtə bağlı həyata keçirilməsini qadağan edən normanın təməlinə borclunu hüquqi bir qeyri-müəyyənlik içərisində buraxmama düşüncəsi dayanır. Bu mənada, MM bəzi yenilik doğuran hüquqlara münasibətdə bu halı açıq təsbit edib. Məsələn, tələbin əvəzləşdirilməsi ilə bağlı 540.2-ci maddəyə görə, məlumat hər hansı şərtlə və ya müddətin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı olduqda etibarsızdır. MM-in 1257.1-ci maddəsinə görə, hər hansı şərtlə və ya hər hansı müddətə miras qismən qəbul etməyə və ya ondan qismən imtina etməyə yol verilmir. MM-in 337.2-ci maddəsi baxımından birbaşa göstəriş olmasa belə, yenilik doğuran

hüquqların hüquqi təbiəti onların hər hansı şərtə tabe edilməsini bir qayda olaraq istisna edir.

Dördüncüsü, MM-in 337.2-ci maddəsi əqdin etibarsız olması üçün birtərəfli iradə ifadəsinin qarşı tərəfə çatdırılmasını yetərli sayır. Başqa sözlə, birtərəfli iradə ifadəsi ilə arzu edilən məqsəd/əqdin etibarsızlığı meydana çıxır. Sözügedən məqsədin əldə edilməsi, yəni hüquqa bağlanan nəticələrin meydana gəlməsi ilə birlikdə həmin hüququn mövcudluğu aradan qalxır.

Beşincisi, MM-in 354.2-ci maddəsinin məzmunundan aydın olduğu kimi, mübahisə edilən əqdə münasibətdə təsbit edilmiş müddət iddia deyil, kəsici müddətdir. Bununla bağlı ayrıca başlıq altında qiymətləndirmə aparılacaqdır.

Göründüyü kimi, 337.2-ci maddənin 2-ci cümləsində təsbit edilmiş əqdi mübahisələndirmək hüququ, yenilik doğuran hüquq qrupu üçün xarakterik olan bütün cəhətləri özündə ehtiva edir.

3.3. Yenilik doğuran hüquq və yenilik doğuran iddia hüququ.

Yuxarıda 337.2-ci maddənin 2-ci cümləsindəki hüququn yenilik doğuran hüquq olmasına dair mövqeyimizi ifadə etdik. Burada isə, yenilik doğuran iddia hüququ anlayışına qısa nəzər salmağın faydalı olacağı qənaətinəyik.

Yenilik doğuran hüquqdan fərqli olaraq yenilik doğuran iddia hüquqları yalnız məhkəmə qaydasında iddia qaldırılmaqla həyata keçirilə bilər. Başqa sözlə, yenilik doğuran hüquq sahibi bu hüquqdan yalnız dövlət gücü ilə/məhkəmədə iddia qaldırmaqla istifadə edə bilər; burada iddia qaldırma yalnız prosessual hərəkət deyil, eyni zamanda mübahisələndirilən əqdə münasibətdə bir iradə ifadəsi kimi çıxış edir. Yenilik doğuran iddia hüququnun ayrıca fərqləndirilməsinin əsasında dayanan fikir ondan ibarətdir ki, qanunverici bəzi hallarda hüquq sahibinin belə bir güclü hüquqi mövqeyə sahib olmasını, onun belə bir səlahiyyətlə təmin olunmasını məqsədəuyğun saymamışdır; xüsusilə ictimai qayda ilə bağlı və ya hüquq güvənliyinin təmin olunması, ya da üçüncü şəxslərin mənfaətinin qorunması zəruri olan hallarda bir hüquqi vəziyyət dəyişkənliyi üçün sadəcə hüquq sahibinin iradəsini kifayət hesab etməmiş, bu iradəni məhkəmə süzgecindən keçirməyi məqsədəuyğun hesab etmişdir. Bu halda, hüquqi dəyişiklik, yenilik doğuran bir məhkəmə qərarı ilə meydana gəlir.

Yenilik doğuran iddia hüququ milli qanunvericiliyimiz, o cümlədən MM üçün də yad deyil. Məsələn, nikahın pozulmasını tələb etmək hüququ (Ailə Məcəlləsi, m. 19), nikahın etibarsız sayılmasını tələb etmək hüququ (Ailə Məcəlləsi, m. 25), atalığın müəyyən edilməsini tələb etmək hüququ (Ailə Məcəlləsi, m. 45), atalığa dair mübahisə açma hüququ (Ailə Məcəlləsi, m. 47), məcburi paya hüququ olan şəxsin məcburi payın tamamlanmasını tələb etmək hüququ (MM, m. 667.1 və 1200), vəsiyyətnamənin etibarsızlığını tələb etmək hüququ (MM, 1225.3) və s.

3.4. MM-in 14-cü fəslində sadalanmış əqdi mübahisələndirmək hüquqları: yenilik doğuran hüquq, yaxud yenilik doğuran iddia hüququ?

MM-in 337-ci maddəsinin ümumi norma olması aşkardır. MM-in 14-cü fəslində qanunverici əqdlərin etibarsızlığını əsas olan ayrı-ayrı halları təsbit edir. MM-in 14-cü fəslinin analizi göstərir ki, qanunverici bəzi mübahisələndirmə hüquqlarını yenilik doğuran hüquq, bəzilərini isə yenilik doğuran iddia hüququ kimi nəzərdə tutub. Məsələn, MM-in 339, 347, 349, 350-ci maddələrində təsbit edilmiş hüquqlar yenilik doğuran hüquqlardır; 346.1, 346.2-ci maddələrdə isə yenilik doğuran iddia hüquqları öz əksini tapmışdır.

Burada bir məsələni vurğulamaqda fayda vardır. Belə ki, MM-in 337.3-cü maddəsinin 1-ci cümləsində əhəmiyyətsiz əqdə verilmiş anlayışdan (xüsusilə, "... məhkəmə tərəfindən etibarsız sayılıb-sayılmamasından asılı olmayaraq..." ifadəsindən) çıxış etməklə mübahisə edilən əqdlərin də məhkəmə tərəfindən etibarsız sayılmalı olması kimi bir dəlil irəli sürülə bilər. Bu dəlilin əsassızlığını aşağıdakı şəkildə açıqlaya bilərik. *Əvvəla*, MM-in 337-ci maddəsində əhəmiyyətsiz və mübahisə edilən əqdlərə verilən anlayışlar müqayisəli şəkildə formulə edilmiş, əsas fərqləndirici meyarlardan biri, hətta birincisi olaraq isə "məhkəmə tərəfindən etibarsız hesab edilib-edilməmə" müəyyənləşdirilmişdir. Təsadüfi deyildir ki, 337.2-ci maddənin əvvəlki mətnində "...məhkəmə

tərəfindən etibarsız sayılmasına görə...” ifadəsinə yer verilmişdir. Məlum 24 iyun 2005-ci il tarixli Qanunla 337.2-ci maddənin mətni demək olar ki, tam fərqli şəkildə formulə edilsə də, 337.3-cü maddənin 1-ci cümləsinə toxunulmamışdır. Nəticədə maddələrin ilkin mətnində sözügedən iki etibarsız əqd növünün fərqləndirilməsinin əsası kimi qəbul edilmiş meyar (“məhkəmə tərəfindən etibarsız hesab edilib-edilməmə”) böyük ölçüdə (bu meyarın yenilik doğuran hüquqlara münasibətdə heç bir önəmi qalmamışdır) öz əhəmiyyətini itirmişdir. *İkincisi*, 337-ci maddənin strukturu baxımından bu cür dəlillə razılaşmaq olmaz. Çünki 337.1-ci maddədə təsnifat aparıldıqdan sonra 337.2 və 337.3-cü maddələrdə müvafiq olaraq, mübahisə edilən və əhəmiyyətsiz əqdlərə anlayış verilməkdədir. MM-in 337.3-cü maddəsində bu açıq, yəni anlayışverici normanın formalaşdırılması, 337.2-ci maddədə isə, mübahisə edilən əqd üçün xarakterik ünsürlərin sadalanması şəklində ifadə edilmişdir. Bu mənada, mübahisə edilən əqdin anlayışı və ünsürlərinin, onların təsbit edildiyi 337.2-ci maddədən deyil, əhəmiyyətsiz əqdin anlayışının öz əksini tapdığı 337.3-cü maddədən çıxış edilməklə müəyyənləşdirilməsi məntiqə və 337-ci maddənin özünün ifadə şəklinə də uyğun olmaz.

3.5. Əqdin etibarsız hesab olunması haqqında tanınma/təsbit, yaxud yenilik doğuran qərar?

3.5.1. Əgər yenilik doğuran hüquqdan (məsələn, 339, 347, 349, 350-ci maddələrdə sadalanan) söhbət gedirsə, onda məhkəmə əqdi etibarsız hesab etmək üçün zəruri olan şərtlərin (məsələn, aldatma nəticəsində bağlanmış əqdə münasibətdə - aldatma əməli+aldatma qəsd+aldatma ilə müqavilənin bağlanması arasında səbəbli əlaqə və s.) mövcudluğunu və MM-in 337.2-ci maddəsinin 2-ci cümləsindəki qaydaya əməl olunub-olunmamasını müəyyənləşdirməlidir. Bu növ iddialar əqdin qarşı tərəfinin əqdin mübahisələndirilməsi ilə razı olmadığı, habelə mübahisələndirilən əqd üzrə verilənlərin geri qaytarılması haqqında iddialarla birlikdə irəli sürülür. Əgər məhkəmə işdə bu halların mövcudluğunu müəyyən edərsə, onda əqdin etibarsızlığının tanınması haqqında təsbit/tanınma qərarı qəbul edəcəkdir. Bu halda məhkəmə qərarı mübahisə edilən əqdi ortadan qaldırmır, sadəcə olaraq, məhkəmədə iddia qaldırılana qədər əqd tərəfinin və ya maraqlı şəxsin yenilik doğuran hüququnu həyata keçirməsi nəticəsində artıq etibarsız olmuş əqdə münasibətdə bu halın/faktın təsbitini/tanınmasını təmin edir.

3.5.2. Əgər yenilik doğuran iddia hüququndan (məsələn, 346.1, 346.2-ci maddələrdə sadalanan) söhbət gedirsə, onda məhkəmə qərarı bu kimi işlərdə qurucu xarakter daşıyır; yəni mübahisələndirilən əqdin etibarsızlığının əsasında məhz məhkəmə qərarı dayanır. Bu səbəbdən də, bu növ məhkəmə qərarları yenilik doğuran qərarlar adlandırılır.

§ 4. MM-in 354.2-ci maddəsində təsbit edilmiş müddət: iddia müddəti, yaxud kəsici müddət?

4.1. Kəsici müddət – şəxsin müəyyən zaman ərzində öz hüququndan istifadə etməməsi nəticəsində hüququna xitam verilməsini nəzərdə tutan müddətdir. Bu kimi hallarda hüquqa xitam verilməsi yalnız zamanın keçməsindən deyil, müəyyənləşdirilmiş müddət ərzində hüquq sahibinin hərəkətsiz qalmasından irəli gəlir. Başqa sözlə, kəsici müddət subyektiv hüququn həyata keçirilməməsi və ya lazımı qaydada həyata keçirilməməsi halında bu hüququn vaxtından əvvəl xitamına səbəb olur. İddia müddəti və kəsici müddət arasındakı əsas fərqlər aşağıdakılardan ibarətdir:

- İddia müddəti tələb hüququ üçün xarakterikdir, lakin bəzi istisnalar var. Məsələn, MM-in 477.0.4-cü maddəsinə görə, əsas öhdəliyin icrası müddəti göstərilmədikdə və müəyyənləşdirilə bilmədikdə və ya tələbetmə məqamı ilə müəyyənləşdirilə bildikdə zəminliyə zəminlik müqaviləsinin bağlandığı gündən iki il ərzində kreditorun zəminə qarşı iddia irəli sürmədiyi halda xitam verilir. Kəsici müddətin vətəni isə yenilik doğuran hüquqlar və iddialar bölgəsidir.

- İddia müddətinin keçməsi tələb hüququnun özünün deyil, səlahiyyətli orqanın köməyi ilə məcburi qaydada həyata keçirilməsinin xitamına səbəb olur. Bu hal, MM-in 375.2 və 383-cü maddələrində öz əksini tapmışdır. Kəsici müddətin keçməsi isə, hüququn özünün xitamı ilə nəticələnir.

- İddia müddəti cavabdehin verdiyi ərizə əsasında tətbiq edilir (m. 375.2). Kəsici müddət isə məhkəmənin öz təşəbbüsü ilə nəzərə alınır.

- İddia müddəti dayandırılma (m. 379), kəsilmə (m. 380) və müəyyən hallarda bərpa edilə (m. 382) bilər. Kəsici müddətlər isə dayandırılma və kəsilməyə tabe deyillər, yalnız qanunda birbaşa nəzərdə tutulan hallarda bərpa edilə bilər.

4.2. Yuxarıda kəsici müddətin fərqləndirici xüsusiyyətlərini sadaladıq. MM-in 354.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müddətin kəsici müddət olması barədə fikrimizi əsaslandırmazdan əvvəl tələb hüququnun hüquqi təbiətinə qısaca nəzər salmağın faydalı olacağı qənaətinəyik. Belə ki, xüsusi hüququn şəxslərə tanıdığı hüquqlar, yeni bir yanaşmaya görə, “faydalanma hüquqları” (tələb hüququ, hakimiyyət hüquqları, şəxsi hüquqlar və qrup hüquqlarını əhatə edir) və “tənzimləmə hüquqları” (yenilik doğuran hüquqlar, təmsil hüquqları və etiraz hüquqlarını ehtiva edir) olmaqla iki qrupda birləşdirilir. “Faydalanma hüquqları” qrupuna daxil olan tələb hüququ hər hansı bir öhdəlik hüquq münasibəti çərçivəsində müəyyən şəxs(lər)dən (borclu(lar)dan) hər hansı davranışı/əməli tələb etmək imkanı verir. Başqa sözlə, məsələn, öhdəlik münasibətindən əmələ gələn davranışın mövzusu hər hansı əşyanın verilməsidirsə, tələb hüququ kreditora həmin əşya üzərində birbaşa bir hakimiyyət vermir, kreditörün hüququ, borcludan sadəcə müəyyən bir davranışı (yəni əşyanın verilməsini) istəməkdən ibarətdir. MM, “öhdəliyə əsasən bir şəxs (borclu) başqa şəxsin (kreditörün) xeyrinə müəyyən hərəkəti etməlidir, məsələn, pul ödəməli, əmlak verməli, iş görməli, xidmətlər göstərməli və i.a. və ya müəyyən hərəkətdən çəkinməlidir, kreditörün isə borcludan vəzifəsinin icrasını tələb etmək hüququ vardır” deməklə tələb hüququnun bu xüsusiyyətini vurğulamışdır (m. 385.1). Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumu “M.Bağirovun şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Mülki işlər üzrə məhkəmə kollegiyasının 04 may 2007-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 30 iyul 2008-ci il tarixli Qərarında “başqa (borclu) şəxslərdən tələb etmək hüququnu subyektiv hüququn ehtiva etdiyi 3 elementdən biri kimi qiymətləndirmişdir”.

Yuxarıda qeyd edilənlərdən çıxış etməklə, MM-in iddia müddətini tənzimləyən 372-ci maddəsinə nəzər salsaq, iddia müddətinin tələb hüququna münasibətdə tətbiqinin mümkünlüyünü görə bilərik. Çünki 372.1-ci maddəyə görə, “başqa şəxsdən hər hansı hərəkəti yerinə yetirməyi və ya yerinə yetirməkdən çəkinməyi tələb etmək hüququna müddət şamil edilir”. Bu maddədəki hərəkət və ya hərəkətsizlik 385.1-ci maddədə öhdəliyə (o cümlədən öhdəlikdən irəli gələn tələb hüququna) verilmiş anlayışdakı hərəkət və ya hərəkətsizliklə eyniməzmunludur. Təsadüfi deyildir ki, iddia müddəti keçmiş tələblər üzrə borclunun ərizə verməsi tələbin/öhdəliyin xitamına səbəb olmur, sadəcə olaraq kreditörün dövlət gücü/məhkəmə yolu ilə öz tələblərinin icrasına nail olmaq imkanı aradan qalxır. Başqa sözlə, borclu öhdəliyinin icrasından “qanun çərçivəsində yayına” bilir (m. 375.2).

MM-in 354.2-ci maddəsinə gəlinə, həmin maddədəki müddətlərin yenilik doğuran hüquqlara (əqd mübahisələndirmək hüququna) şamil olunması aşkardır. Yuxarıda yenilik doğuran hüquqların bir sıra xüsusiyyətlərini, o cümlədən birtərəfli əqd ilə həyata keçirilməsini qeyd etdik. Birtərəfli əqd ilə həyata keçirilmə həm də onu ifadə edir ki, bu hüququn həyata keçirilməsi üçün qarşı tərəfin hər hansı hərəkət etmə və ya hərəkətdən çəkinmə kimi bir vəzifəsinin icrasına ehtiyac qalmır. Başqa sözlə, yenilik doğuran hüquq sahibi, məcburi icra mexanizmini hərəkətə gətirmədən hüququnu özü təkbaşına həyata keçirir.

Beləliklə, əqd mübahisələndirmək hüququ yenilik doğuran hüquq olduğundan onun həyata keçirilməsi və icrası üçün qarşı tərəfin hər hansı hərəkət və ya hərəkətsizliyinə ehtiyac qalmır və deməli, bu münasibətlərə iddia müddətinin tətbiqi istisna edilir. Başqa sözlə, 354.2-ci maddə iddia deyil, kəsici müddəti nəzərdə tutur. Təsadüfi deyildir ki, 24 iyun 2005-ci il tarixli Qanunla maddənin adındakı “iddia müddətləri” ifadəsi “müddətlər” sözü ilə əvəzlənmişdir. Başqa sözlə, qanunverici özü bu halı, normativ qaydada açıqlamışdır.

Hazırkı paraqrafı yekunlaşdırmazdan əvvəl, iki məqamı vurğulamaqda fayda vardır. *Birincisi*, yenilik doğuran iddia hüquqlarının məhkəmə qaydasında həyata keçirilməsi 354.2-ci maddədəki müddətin iddia müddəti kimi qəbuluna əsas vermir. Çünki bu halda məhkəmədə iddia qaldırılması hüquq sahibinin deyil, əqdin digər tərəfinin maraqlarının qorunmasına xidmət edir, başqa sözlə, qanunverici bu növ hüquqların məhkəmə nəzarətindən keçirilməsini uyğun görmüşdür. Bu mənada iddia, cavabdehin hər hansı vəzifəsinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) icra etdirilməsinə yönəlmir, əvəzində yenilik doğuran hüququn məhkəmə qaydasında reallaşdırılmasına xidmət edir. *İkincisi*, mübahisə edilən əqdin yenilik doğuran hüququn həyata keçirilməsi nəticəsində etibarsız hesab olması halı ilə və bundan sonra meydana çıxan öhdəliyin (etibarsız əqd üzrə əldə edilənlərin və ya onların dəyərini hüquq sahibinə qaytarılması) məcburi qaydada icrası halını biri-birindən fərqləndirmək lazımdır. Başqa sözlə, birinci halda, yenilik doğuran hüququn həyata keçirilməsindən, ikinci halda isə, bu hüququn həyata keçirilməsi nəticəsində meydana gələn öhdəliyin icrasının tələb olunmasından (tələb hüququndan) söhbət gedir.

IV. Nəticə.

Hazırkı araşdırma çərçivəsində MM-in 337 və 354-cü maddələrinin həqiqi məzmunu və həmin maddələrin məhkəmə təcürbəsində səhv tətbiqi ilə bağlı mövqeyimizi ifadə etdik. Məqalənin nəticə hissəsində gəldiyimiz qənaətləri qısa şəkildə sadalamaqla kifayətlənəcəyik.

1. MM bağlanmamış/mövcud olmayan və etibarsız əqd anlayışlarını fərqləndirir. Bu təsnifatın nəzəri olduğu qədər praktiki əhəmiyyəti də vardır.

2. MM etibarsız əqd dedikdə, yalnız əhəmiyyətsiz və mübahisə edilən deyil, həm də natamam əqdləri ehtiva edir.

3. MM yenilik doğuran hüquqlarla yanaşı, yenilik doğuran iddia hüquqlarını da təsbit edir. Bu mənada, MM-in 14-cü fəslindəki hüquqlardan 339, 347, 349, 350-ci maddələrində təsbit edilmiş olanlar yenilik doğuran, 346.1, 346.2-ci maddələrdəkilər isə, yenilik doğuran iddia hüquqlarıdır. MM-in 32.1 və 343.1-ci maddələri arasındakı ziddiyyət 32.1-ci maddənin lehinə həll edilməli, başqa sözlə, fəaliyyət qabiliyyəti məhdudlaşdırılmış fiziki şəxsin öz himayəçisindən razılıq almadan bağladığı əqd mübahisə edilən deyil, natamam əqd kimi qəbul olunmalıdır.

4. MM-in 337.2-ci maddəsinin 2-ci cümləsində əks olunmuş hüquq – yenilik doğuran hüquqdur. MM-in 14-cü fəslindən yenilik doğuran hüquq və yenilik doğuran iddia hüququ təsnifatının aparılmasını məlum 24 iyun 2005-ci il tarixli Qanuna borcluyuq. Təəssüf ki, milli məhkəmələrimiz 24 iyun 2005-ci il tarixli Qanunla edilmiş dəyişiklikləri, yəni yenilik doğuran hüquqlar və yenilik doğuran iddia hüquqları arasındakı fərqi nəzərə almamışlar; nəticədə 337.2-ci maddə başda olmaqla MM-in 14-cü fəslinə edilmiş dəyişikliklərdən faydalanmaq mümkün olmamışdır.

5. Yenilik doğuran hüququn həyata keçirilməsi üçün məhkəməyə müraciət etməyə ehtiyac yoxdur; lakin bəzi hallarda (məsələn, özünə münasibətdə bu cür hüquq həyata keçirilmiş şəxsin bu halı mübahisələndirməsi və s.) bu halın məhkəmə qaydasında tanınmasına ehtiyac yarana bilər. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, bu barədə məhkəmə qərarı əqdi etibarsız hala gətirmir, sadəcə olaraq, qanuna uyğun şəkildə əqd tərəfinin birtərəfli iradə ifadəsi ilə etibarsız olmuş mübahisələndirilən əqdin etibarsızlığı faktını tanıyır. Bir sözlə, qurucu deyil, açıqlayıcı xarakterdədir.

6. Yenilik doğuran iddia hüquqları isə bilavasitə məhkəmə yolu ilə həyata keçirilməlidir. Məhkəmənin əqdin etibarsızlığı barədə qərarı isə tanınma deyil, yenilik doğuran qərardır; başqa sözlə, əqd tərəfin birtərəfli iradəsi deyil, məhkəmə qərarı əsasında etibarsız olacaqdır.

7. MM-in 354.2-ci maddəsində təsbit edilmiş müddət iddia müddəti deyil, kəsici müddətdir. Məhkəmələr bu müddətə əməl edilib-edilməməsini öz təşəbbüsləri ilə yoxlamalı və şərtlər varsa, müddəti tətbiq etməlidirlər. Bir sözlə, iddia müddətindən fərqli olaraq, mübahisə tərəfinin kəsici müddətin tətbiqinə dair ərizə verməsi tələb olunmur.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Akıncı Şahin. Borçlar Hukuku Bilgisi. Genel Hükümler. Dokuzuncu Baskı, Konya, 2016.
2. Akipek Şebnem. Tamamlayıcı olgunun hukuki işleme etkisi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 44, S 1-4, Ankara, 1995, s. 269-291.
3. А.П.Сергеев. Некоторые вопросы недействительности сделок. Очерки по торговому праву: Сборник науч. тр./ Под ред. Е.А.Крашенинникова. Ярослав. гос. ун-т; Ярославль, 2004, Вып. 11.
4. Ayan Mehmet. Borçlar Hukuku (Genel Hükümler), 7. Baskı, Konya, 2012.
5. Buz Vedat. Medeni Hukukta Yenilik Doğuran Haklar. Ankara, 2005.
6. Eren Fikret. Borçlar hukuku. Genel hükümler, 14. baskı, Ankara, 2012.
7. Herrmann Thomas. Mülki prosesdə tətbiq ediləcək hüququn tapılması (Azərbaycan qanunvericiliyi: kazuşların köməyi ilə mülki işlər üzrə hakimlərin yeni iş texnikasına giriş). "Hüquq ədəbiyyatı" nəşriyyatı, Bakı, 2012.
8. Крашенинников Е.А. Понятие и предмет исковой давности. Ярославль, 1997.
9. Крашенинников Е.А.. Сделки, нуждающиеся в согласии. Очерки по торговому праву: Сборник науч. тр./ Под ред. Е.А.Крашенинникова. Ярослав. гос. ун-т; Ярославль, 2008, Вып. 15, стр. 5-18.
10. Kılıçoğlu Ahmet. Borçlar hukuku. Genel hükümler, 20. bası, Ankara, 2016.
11. Koç Nevzat. Türk Medenî Hukukunda ve Roma Hukukunda Hükümsüzlük, DEÜHFD., 1981,Y.2, S.2, s. 127-172.
12. Гражданское право:учеб.: в 3т. Т.1.; под.ред. А.П.Сергеева.-М.: РФ-Пресс, 2010.
13. Гутников О.В. Недействительные сделки в гражданском праве. Теория и практика оспаривания. М.: Бератор-Пресс, 2003.
14. Лебедева К.Ю. Правовые последствия истечения срока исковой давности. Правовые проблемы укрепления российской государственности:Сб. статей.-Ч. 5/Под.ред.В.Ф.Воловича,Томск: Изд-во Том.ун-та, 2000, стр. 41-48.
15. Oğuzman Kemal, Barlas Nami. Medeni Hukuk (Giriş. Kaynaklar. Temel Kavramlar). 22. Bası, İstanbul, 2016.
16. Oğuzman Kemal, Öz Turgut. Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, Cilt-1., Gözden Geçirilmiş 14. Bası, İstanbul, 2016.
17. Öztan Bilge. Medeni Hukukun Temel Kavramları, 40. Bası, Ankara, 2015.
18. Serozan Rona. Medeni Hukuk. Genel Bölüm/Kişiler Hukuku.İstanbul, 2011.
19. Шестакова Н.Д. Недействительност сделок.2-е изд., испр. и доп., СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2008.
20. Тузов Д.О. К вопросы о приминении исковой давности к негационным притязаниям. Правовые проблемы укрепления российской государственности:Сб. статей.-Ч. 12/Под.ред. В.М.Лебедева.-Томск: Изд-во Том.ун-та, 2002, стр. 7-10.
21. Тузов Д.О. Ничтожность и оспоримость юридических сделок: к вопросы о генезисе и основании разграничения. Правовые проблемы укрепления российской государственности:Сб. статей.-Ч. 19/Под.ред.Б.Л.Хаскельберга, В.М.Лебедева.-Томск: Изд-во Том.ун-та, 2004, стр. 9-16.

Pənah Məmmədov

Vəkil

APELLYASIYA VƏ KASSASIYA ŞİKAYƏTLƏRİNİN GERİ QAYTARILMA ƏSASLARI

İlk öncə qeyd edilməlidir ki, apellyasiya şikayəti və ona əlavə olunan yazılı sənədlər işdə iştirak edən şəxslərin sayına görə işə birinci instansiyada baxmış məhkəməyə təqdim edilir (Mülki Prosesual Məcəllənin (*bundan sonra MPM*) 362-ci maddəsi). Kassasiya şikayəti isə yazılı formada apellyasiya instansiyası məhkəməsi vasitəsi ilə verilir (MPM-in 406.1-ci maddəsi). Apellyasiya və kassasiya şikayətlərinin məzmunu və şikayətdə hansı tələblərə dair nəzərdə tutulan siyahı (şikayətin verildiyi məhkəmənin adı və ünvanı; şikayəti verən şəxsin soyadı, adı, atasının adı, iş yeri, yaşayış yeri, yaxud olduğu yer və işdə prosesual vəziyyəti, *şikayəti verən hüquqi şəxsin adı, yerləşdiyi ünvan*; barəsində şikayət verilən qətnamə, onun qəbul edilmə tarixi, nəticə hissəsi, qətnaməni qəbul edən məhkəmənin adı, mübahisənin predmeti; şikayəti verən şəxsin tələbi və işin materiallarına istinad etməklə ərizəçinin qətnaməni düzgün hesab etmədiyi əsaslar, maddi və yaxud prosesual hüquq normalarının düzgün tətbiq edilməməsinin nədən ibarət olması; şikayətə əlavə edilən sənədlərin siyahısı) MPM ilə dəqiq müəyyənləşdirilmişdir (MPM-in 361-ci və 407-ci maddəsi). Apellyasiya və kassasiya şikayətlərinin geri qaytarılması əsaslarını qruplara bölərək göstəririk:

1. *MPM-in 152.1.2-ci maddəsində göstərilən (iddia ərizəsi imzalanmadıqda və ya onu imzalamağa hüququ olmayan şəxs tərəfindən, yaxud xidməti vəziyyəti göstərilməyən şəxs tərəfindən imzalandıqda) əsas olduqda; (MPM-in 363.1.1 və 408.1.1-ci maddələri)*

2. *Dövlət rüsumunun ödənilməsi barədə qəbz iddia ərizəsinə əlavə edilmədikdə; qanunla dövlət rüsumunun ödənilməsinə möhlət verilməsi, hissə-hissə ödənilməsi və ya onun məbləğinin azaldılması imkanı nəzərdə tutulmuşdursa, bu barədə vəsatət olmadıqda və ya vəsatət rədd edildikdə; (MPM-in 363.1.2 və 408.1.3-cü maddələri)*

3. *Apellyasiya və kassasiya şikayətlərinin verilməsi üçün qanunla müəyyən edilən müddət ötürüldükdə və ya bu müddətin bərpa edilməsinə dair vəsatət təmin olunmadıqda; (MPM-in 363.1.3 və 408.1.4-cü maddəsi)*

4. *Apellyasiya və kassasiya şikayətlərinin icraata qəbul edilməsi haqqında qərardad işdə iştirak edən şəxslərə göndəriləndək şikayəti verən şəxsin onun geri qaytarılması haqqında ərizəsi daxil olduqda; (MPM-in 363.1.4 və 408.1.6-cı maddəsi)*

5. *Şikayət qətnamə və qərardadı qəbul etmiş məhkəmə vasitəsilə təqdim edilmədikdə; Apellyasiya və kassasiya şikayətləri iş üzrə materiallarla birlikdə həmin iş üzrə yekun qərar çıxarmış birinci və apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən müvafiq olaraq MPM-in 361, 363.1.3 və 407, 408.1.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş tələblərə əməl edildiyi yoxlanıldıqdan sonra müvafiq qaydada apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəməsinə verilir.*

Apellyasiya və kassasiya şikayətləri işə aid olan materiallara birlikdə müvafiq instansiya məhkəmələri tərəfindən *apellyasiya şikayətinin verilmə müddəti bitdikdən sonra 7 gün müddətində* apellyasiya və kassasiya məhkəməsinə göndərilməlidir. (MPM-in 364 və 409-cu maddəsi). Əvvəlki

redaksiyada MPM-in 364-cü maddəsi bu cür ifadə olunurdu: Birinci instansiya məhkəməsi tərəflərin bu Məcəllənin 361-ci maddəsinin tələblərinə riayət etdiyini yoxladıqdan sonra şikayəti işlə və ya onlara aid olan materiallarla birlikdə qəbul etdiyi vaxtdan hesablanmaqla 7 gün müddətində apellyasiya instansiyası məhkəməsinə göndərir. MPM-in 409-cu maddəsinin əvvəlki redaksiyası isə qanunda belə göstərilmişdi: Kassasiya şikayəti verildikdən və onun bu Məcəllənin 407-ci maddəsinə uyğunluğu yoxlanıldıqdan sonra apellyasiya instansiyası məhkəməsi kassasiya şikayətini işlə və işə aid olan bütün materiallarla birlikdə Ali Məhkəməyə göndərir.

Apellyasiya və kassasiya şikayətləri bilavasitə apellyasiya və kassasiya instansiya məhkəmələrinə verilsə, həmin şikayət ərizəsi MPM-in 361, 363.1.3 və 407-409-cu maddələrində göstərilən tələblərə əməl edilməsinin yoxlanılması məqsədilə müvafiq olaraq birinci və apellyasiya instansiyası məhkəməsinə qaytarılır (MPM-in 366.1 və 406.2-ci maddəsi). Yuxarıda göstərdiyimiz hallardan fərqli olaraq, yalnız bu halda şikayət ərizəsi ərizəçiyə deyil, müvafiq olaraq yekun qərarından şikayətin verildiyi birinci və apellyasiya instansiyası məhkəməsinə qaytarılır (MPM-in 366.1 və 406.2-ci maddəsi).

6. Kassasiya şikayətində maddi və prosessual hüquq normalarının pozulmasının, yaxud düzgün tətbiq edilməməsinin nədən ibarət olması göstərilmədikdə; (MPM-in 408.1.5-ci maddəsi)

apellyasiya və kassasiya şikayətlərinin geri qaytarılması haqqında qərardad çıxarılır (MPM-in 363.2-ci və 408.3-cü maddəsi).

Şikayət ərizəsi yuxarıda göstərdiyimiz 1, 2, 3 və 6-cı hallarda müvafiq olaraq məhkəmənin qərarından şikayətin verildiyi birinci və apellyasiya instansiya məhkəməsi tərəfindən, 4 və 5-ci hallarda isə müvafiq olaraq şikayət ərizəsinin ünvanlandığı apellyasiya və kassasiya instansiya məhkəməsi tərəfindən, 6-cı halda isə apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən geri qaytarılır.

Apellyasiya şikayətinin birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən, kassasiya şikayətinin isə apellyasiya məhkəməsi tərəfindən geri qaytarılması barədə qərardadlardan müvafiq olaraq apellyasiya və kassasiya şikayətləri verilə bilər (MPM-in 363.3 və 408.4-cü maddələri).

Apellyasiya və kassasiya şikayətlərinin geri qaytarılmasına səbəb olan hallar və nöqsanlar aradan qaldırıldıqdan sonra şikayəti verən şəxs yenidən ümumi qaydada müvafiq apellyasiya və kassasiya şikayətləri ilə müraciət edə bilər (MPM-in 363.4-cü və 408.5-ci maddəsi).

Müzəffər Ağazadə

Əməkdar hüquqşünas

YENİ MƏCƏLLƏ, KÖHNƏ PROBLEMLƏR

2000-ci ildə qəbul edilməsinə baxmayaraq, Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin yenisi ilə əvəz edilməsi gözlənilən idi. Qanunverici orqanın az qala bütün plenar iclaslarında bu Məcəlləyə əlavə və dəyişikliklər etməsi faktı buna əsas verirdi. Qüvvədə olduğu nisbətən qısa müddətdə - cəmi 15 il ərzində Məcəlləyə üç yüzdən artıq əlavə və dəyişikliklər edilmişdi.

Əslində bu məsələdə təəccüb ediləsi bir hal da yox idi. Müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkəmizin ictimai-iqtisadi həyatında, mülkiyyət formalarının mahiyyətində, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində yaranmış yeni münasibətlər qanunvericilikdə, o cümlədən inzibati xətalərlə bağlı qanunvericilikdə də vaxtaşırı, yaranmış şəraitdə uyğun dəyişikliklər edilməsinə gətirib çıxarmalı idi.

Bundan əlavə, həmin qanunun tətbiqi ilə bağlı qarşıya çıxan problemlər bir sıra hallarda mətbuatın da müzakirə obyektinə çevrilmişdi. Elə bu sətirlərin müəllifinin də İXM ilə müəyyən olunan bəzi normaların qüsurlu olması isə bağlı yazıları mətbuatda dərc edilmişdi (Ali Məhkəmənin Bülleteni, 2013-cü il, №-3-4, "Hüquqi dövlət və qanun jurnalı, 2014-cü il №-5). Yazılarda inzibati xətalər qanunvericiliyinin qüsurlarından danışılmaqla yanaşı, həmin qanunun təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təkliflər də verilirdi.

Nəhayət 29/XII-15-ci ildə Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin yeni variantının qəbul edilməsi ilə əvvəlki Qanun qüvvədən salındı. Hazırkı Məcəllə I/III-16-cı ildən qüvvəyə minmişdir və fəaliyyət göstərir.

Şübhəsiz ki, əvvəlki inzibati xətalər qanunvericiliyinin bazası əsasında yaradılmış yeni Məcəllə xeyli dərəcədə təkmilləşdirilmiş, yeni normalarla zənginləşdirilmişdir. Yeni Məcəllə həcm etibarını ilə də genişləndirilməklə maddələrin sayı 458-dən 609-a çatdırılmışdır. Qanunun mətni texniki cəhətdən də dəyişikliyə uğramışdır. Məsələn, əvvəlki Məcəllədə Ümumi hissəyə aid normalar əsassız olaraq iki hissəyə bölünməklə Xüsusi hissənin əvvəlinə və sonuna yerləşdirildiyi halda hazırkı Məcəllədə həmin normalar bir yerdə cəmləşdirilmişdir. Yaxud, yol hərəkəti qaydaları və yol hərəkətinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə əlaqəli bəzi xətalərin foto və video qeydiyyat funksiyalarına malik xüsusi texniki vasitələrin aşkar edilməsi nəzərə alınaraq Məcəlləyə məhz həmin növ materiallarla bağlı ayrıca fəsil əlavə edilmişdir (XV fəsil).

Yeni Məcəllədə onun nizama saldığı hüquq münasibətlərinin daha səmərəli həyata keçirilməsinə kömək edən kifayət qədər başqa normalar da vardır. Biz isə bu yazıda, mətbuatda gedən yazılarda irad tutulmasına baxmayaraq aradan qaldırılmayan qüsurlara, əsasən də məhkəmələrdə belə işlərə baxılarkən yaranan problemlərə diqqəti cəlb etmək istəyirik.

Hər şeydən əvvəl təəssüf edirik ki, yeni Məcəllədə onun məqsədinə, özündə ehtiva edilən prinsiplərə, xüsusilə qanunçuluq və ədalətlik prinsiplərinə uyğun gəlməyən bəzi normalar hələ də qalmaqdadır.

Belə ki, mahiyyətinə görə dövlət məcburiyyət tədbiri olan cəza (tənbeh) şəxsin törətdiyi əmələ

adekvat olmalı və ictimai ədalətin bərpa olunmasına xidmət etməlidir. Hər bir ictimai təhlükəli əməl, inzibati xətanın törədilməsi hallarında qəbul edilən qərar ədalətli olduğu kimi, həm də qanuni olmalıdır. Daha doğrusu, birinci növbədə qanuni olmalıdır. Qərar qəbul edilməsi məsələsində qanunilik prinsipinin qabardılması, yəni bu prinsipin önə çəkilməsi heç də səbəbsiz deyildir. Çünki həyatda özünü doğrultmuş belə bir deyim vardır ki, qərarı qəbul edən hər bir kəsin öz ədaləti vardır. Bu deyim haqlı olması şübhə doğurmur, çünki ədalətlik məsələsində ayrı-ayrı fərdlər müxtəlif meyarlara üstünlük verə bilərlər. Qanunçuluq məsələsində isə qüvvədə olan qanun normalarının keyfiyyətindən asılı olmayaraq onun fərqli şəkildə tətbiq edilməsinə yol verilə bilməz. Çünki qanuna fərqli münasibət son nəticədə xaosa gətirib çıxara bilər. Qüsurlu qanun normaları isə vaxtaşırı olaraq, yalnız konstitusiya ilə müəyyən edilən qaydada ona əlavə və dəyişikliklər edilməsi yolu ilə təkmilləşdirilməlidir.

Yeni İXM-nin 21-ci maddəsində müəyyən edilmişdir ki, inzibati tənbeh məsuliyyət tədbiridir və inzibati xəta törədən şəxsi qanunlara əməl edilməsi ruhunda tərbiyələndirmək, habelə həm inzibati xəta törətmiş şəxs, həm də başqa şəxslər tərəfindən yeni inzibati xəta törədilməsinin qarşısını almaq məqsədi daşıyır. Həmin məcəllənin 31.2-ci maddəsində isə deyilir ki, fiziki və ya vəzifəli şəxslər barəsində inzibati tənbeh tətbiq edilərkən xətanın xarakteri, inzibati xəta törədən şəxsin şəxsiyyətini xarakterizə edən hallar, onun təqsirinin dərəcəsi, əmlak vəziyyəti, habelə məsuliyyəti yüngülləşdirici və ağırlaşdırıcı hallar nəzərə alınır. Məcəllənin 32-ci maddəsində məsuliyyəti yüngülləşdirən halların (cəmi 7), 33-cü maddəsində isə məsuliyyəti ağırlaşdırıcı halların (cəmi 7) siyahıları verilmişdir. Həmin maddələrdə həmçinin göstərilir ki, Məcəllədə nəzərdə tutulmamış başqa hallar da hakim tərəfindən məsuliyyəti yüngülləşdirən hal qismində nəzərə alın bilər, qanunda göstərilməmiş hallar isə heç bir halda cəzanı ağırlaşdırıcı hal qismində nəzərə alın bilməz. (32.2 və 33.2-ci maddələr).

İXM-nin 31-33-cü maddələrində sadalanan normalar inzibati xəta üçün Məcəllənin Xüsusi hissəsinin maddələrinin sanksiyalarında nəzərdə tutulan tənbehin yalnız növü və həddi (məbləği, müddəti) məsələlərinə aiddir. Yəni, məsələn inzibati xəta törətmiş şəxsə haqqında 31 və 32-ci maddələrində göstərilən yüngülləşdirilən hallar olduqda ona yalnız maddənin sanksiyası daxilində nəzərdə tutulan həddə nisbətən yüngül cəza vermək olar. Bu zaman məhkəmələrə nə cəzanın növü, nə də həddi məsələlərində sanksiyadan kənara çıxmaq hüququ verilməmişdir.

Lakin məhkəmələrdə işlərə baxılarkən ehtiyatsızlıq, yaxud qəsdən inzibati xəta törətmiş şəxslər barəsində onların şəxsiyyəti və xətanın törədilməsi səbəbi və şəraiti ilə bağlı elə məlumatlar meydana çıxmaqla bilər ki, şəxsə qanunun sanksiyalarında nəzərdə tutulan növdə və həddə tənbehin verilməsi açıq-aşkar tənbehin məqsədindən kənara çıxmaqla ictimai qınağa səbəb ola bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, İXM-nin 25 və 30-cu maddələrinə görə inzibati xəta törətmiş fiziki şəxslər 5000 manata qədər, vəzifəli şəxslər 10000 manata qədər, yaxud vurulmuş ziyanın məbləğinin 10 mislinədək miqdarda inzibati cəriməyə, yaxud 3 aya qədər müddətə inzibati həbsə məruz qala bilərlər. Göründüyü kimi inzibati xətalara qanunvericiliyində inzibati xəta törətmiş şəxslər barəsində kifayət qədər ciddi sayıla bilən tənbeh tədbirləri nəzərdə tutulmuşdur. Təbii ki, törədilmiş xətalara obyektiv cəhətdən oxşar olsa da xətanın törədilmə səbəbi və şəraiti müxtəlif ola bilər. Müxtəlif əhali qruplarına (pensiyaçılar, tələbələr, hamilə qadınlar, yetkinlik yaşına çatmayanlar və sair) mənsub şəxslərə onların əmlak vəziyyəti nəzərə alınmadan eyni tənbeh tədbiri tətbiq olunması İXM-nin 31-ci maddəsinin ruhuna zidd olardı.

Cinayət qanunvericiliyində müstəsna hallar olduqda təqsirkar şəxsə Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində müəyyən edilən cəzanın aşağı həddindən də az cəza təyin edilməsinin mümkünlüyü barədə CM-nin 62-ci maddəsi ilə nizama salınan ayrıca norma vardır. Məhkəmələr həmin maddəyə istinad etməklə təqsirkar şəxsə təqsirli bilindiği maddədə müəyyən edilmiş cəzanın aşağı həddindən də az, yaxud sanksiyada müəyyən edilənləri daha yüngül cəza növü təyin edə bilərlər. İXM-də isə inzibati xəta törədən şəxsə müstəsna hallarda maddənin sanksiyasında nəzərdə tutulduqlarından yüngül cəza verilməsinin mümkünlüyünə imkan verən CM-nin 62-ci maddəsinə bənzər hər hansı norma nəzərdə tutulmamışdır.

Hərçənd 2016-cı ilə qədər qüvvədə olmuş İXM-də qüsurlu olsa da müvafiq norma (21-ci maddə) nəzərdə tutuldu. Həmin normaya əsaslanan məhkəmələr müstəsna hallar olduqda inzibati xəta törətmiş şəxslər haqqında qanunda nəzərdə tutulduğundan da yüngül tənbeh tədbirləri tətbiq edə bilirdilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, həm İnzibati Xətalər Məcəlləsinin Ümumi hissəsinin, həm də Cinayət Məcəlləsinin Ümumi hissəsinin prinsipləri və bir çox müddəaları üst-üstə düşür. İXM-də də CM-nin 62-ci maddəsinə bənzər normanın müəyyən edilməsi inzibati xəta qanunvericiliyinin mahiyyətinə nəinki zərər vura bilər, əksinə qanuna nizam gətirə bilər.

Bu məsələ ilə əlaqədar əvvəlki yazılarımızın birində belə bir normanın layihəsini də vermişdik. Hesab edirik ki, müzakirə edilən məsələnin mahiyyəti və Məcəllədəki yeri nəzərə alınmaqla İXM-nə aşağıdakı məzmununda yeni 33-1-ci maddə əlavə oluna bilər.

Maddə 33-1. İnzibati xətaya görə qanunda nəzərə tutulduğundan yüngül tənbeh verilməsi.

İnzibati xətanın törədilməsinin səbəb və şəraiti, xəta törədənin şəxsiyyəti və sonrakı davranışı ilə bağlı müstəsna hallar, habelə xətanın ictimai təhlükəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə azaldan başqa hallar olduqda, inzibati xəta törədən şəxs haqqında bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində müəyyən edilmiş tənbeh tədbirinin aşağı həddindən də az, yaxud da qanunda nəzərdə tutulan daha yüngül növ tənbeh tədbiri tətbiq oluna bilər.

Belə bir normanın İXM-nə daxil edilməsi nəinki məqsədəuyğundur, həm də zəruridir. Çünki bir sıra maddələrin sanksiyalarında yalnız bir növdə (məsələn inzibati həbs, yaxud ictimai işlər) tənbeh tədbiri nəzərdə tutulur. Eyni zamanda həmin növ tənbeh tədbirinin konkret əhali qrupundan olan şəxslər barəsində tətbiq olunması da qanunla qadağan edilir. Belə hallar olduqda isə məhkəmələr çıxılmaz vəziyyətə düşür.

Məsələn, İXM-nin 343.7-ci maddəsinə əsasən nəqliyyat vasitələrini idarə edən şəxsin sərxoşluq vəziyyətini aydınlaşdırmaq üçün tibbi müayinədən keçməkdən imtina etməsi halında 2 aydan 3 ayadək müddətə inzibati həbs nəzərdə tutulur. Məcəllənin 30-cu maddəsində inzibati həbs qismində tənbehin, müəyyən qrup şəxslərə (hamilə və himayəsində 14 yaşınadək uşaqları olan, habelə 60 yaşına çatmış qadınlara, 14 yaşadək uşağı təkbaşına böyüdən kişilərə, 18 yaşına çatmayan şəxslərə, I və II qrup əlillərə, 65 yaşına çatmış kişilərə və sair) tətbiq olunması qadağandır.

Təsəvvür edək ki, İXM-nin 343.7-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulan xətaya 66 yaşlı kişi, yaxud 17 yaşlı şəxs yol vermişdir. Maddənin sanksiyasında yalnız inzibati həbs qismində tənbeh nəzərdə tutulsa da İXM-nin 30-cu maddəsi belə şəxslərə həmin növ tənbeh tətbiq edilməsini qadağan edir. Belə olan hallarda məhkəmələr hansı qərarı qəbul etməlidir?

Yaxud İXM-nin 529.1 və 529.2-ci maddələrində yol hərəkəti qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalərin törədilməsinə görə inzibati tənbeh barədəki qərarların icra edilməməsinə görə yalnız ictimai işlər və inzibati həbs qismində tənbeh tədbiri nəzərdə tutulur. Şübhəsiz ki, həmin maddələrdə nəzərdə tutulan xətalər istənilən əhali qrupuna mənsub şəxslər tərəfindən törədilə bilər.

İXM-nin 28-ci maddəsində haqlarında ictimai işlər qismində tənbeh tədbiri tətbiq olunması qadağan edilən əhali qrupunun siyahısı (əlillər, hamilə və himayəsində 8 yaşınadək uşağı olan qadınlar, 8 yaşınadək uşağı təkbaşına böyüdən kişilər, pensiya yaşına çatmışlar və sair) verilmişdir. Tutaq ki, İXM-nin 529.1-ci maddəsində göstərilən xətaya pensiya yaşına çatmış şəxs tərəfindən yol verilmişdir. Həmin maddənin sanksiyası yalnız ictimai işlər növündə cəza nəzərdə tutursa və eyni zamanda təqsirkara bu növdə cəza verilməsi qanunla qadağan edilirsə məhkəmə nə kimi qərar qəbul etməlidir?

Qanunun mətnində bu məzmununda sualların cavabları yoxdur. Bu faktın özü də Məcəlləyə yuxarıda 33-1 şərti adı altında göstərdiyimiz məzmununda yeni maddə əlavə edilməsinin zəruriliyini təsdiq edir.

Eyni məsələyə bənzər başqa problem barədə. İXM-nin Xüsusi hissəsinin maddələrinin əksər sanksiyalarında tənbeh tədbiri növlərinin həm aşağı, həm də yuxarı hədləri göstərilmişdir ki, bu da Məcəllənin 31-ci maddəsinin tələblərinə tam uyğundur. Eyni zamanda Məcəllədə elə maddələr

də vardır ki, onların sanksiyalarında tənbeh tədbirlərinin növü və həddi mütləq rəqəmlərlə ifadə olunur. Nəticədə inzibati işlərə baxan hakim İXM-nin 31 və 32-ci maddələrinə uyğun olaraq ayrı-ayrı şəxslər barəsində tənbehin növü və həddi ilə bağlı fərqli qərar vermək və deməli seçim etmək imkanından məhrum olur.

İXM-də inzibati xəta kimi qəbul edilən əməllər üçün təxminən 750 maddədə (sanksiyası olan bəndlər də daxil olmaqla) sanksiya nəzərdə tutulur ki, bunların da təxminən 250-də tənbehin həddi mütləq rəqəmlərdə ifadə olunur. (Məsələn, 3000 manat cərimə, 2 ay inzibati həbs, vurulan ziyanın 9 misli miqdarında cərimə) Tənbeh tədbirinin aşağı həddi göstərilmədiyindən Məcəllənin 31-32-ci maddələrinə uyğun olaraq şəxsə fərqli cəza vermək mümkün deyildir. (Biz burada yalnız fiziki şəxslər barəsində tətbiq edilməli olan tənbeh tədbirlərinin növü və həddi barəsində danışırıq. Vəzifəli və hüquqi şəxslərlə bağlı vəziyyət də təxminən eynidir).

Yuxarıda qeyd etmişdik ki, İXM-nin 31.2-ci maddəsinə görə fiziki və ya vəzifəli şəxslər barəsində inzibati tənbeh tədbiri tətbiq edirkən xətanın xarakteri, inzibati xəta törədən şəxsin şəxsiyyətini xarakterizə edən hallar, onun əmlak vəziyyəti, habelə məsuliyyəti yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar (32 və 33-cü maddələr) nəzərə alınmalıdır.

Cinayət qanunvericiliyində olduğu kimi, inzibati xətalər qanunvericiliyində də qanunda bilavasitə göstərilməmiş halların məsuliyyəti (cəzanı) ağırlaşdıran hal qismində nəzərə alınması qadağan edilir. (İXM-nin 33.2-ci maddəsi). Ona görə də burada biz yalnız inzibati xətalərlə bağlı işlər üzrə inzibati tənbeh verilərkən məsuliyyəti yüngülləşdirən halların nəzərə alınıb-alınmaması məsələlərinə toxunmalı oluruq.

İXM-nin bir çox maddələrinin sanksiyalarına ötəri nəzər yetirildikdə belə görmək olar ki, konkret inzibati xətalər üçün qanunda nəzərdə tutulan tənbeh tədbirlərinin növü və həddi (xüsusilə mütləq rəqəmdə ifadə olunan) ilə tənbehin differensiallığı, fərdiliyi, ədalətliyi barədəki təsəvvürlərimiz üst-üstə düşür. Bu sözlər əsasən sanksiyanın yalnız bir növ cəza və cəza həddinin yalnız mütləq rəqəmlərlə ifadə olunması hallarına aiddir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, son illərdə inzibati xətalər qanunvericiliyi ilə bağlı qəbul olunan yeni normaların əksəriyyətinin sanksiyaları məhz bu formada ifadə olunur. Hesab edirik ki, xətanın baş vermə səbəbindən, şəraitindən, təqsirkarın əmlak vəziyyətindən və s. asılı olmayaraq müxtəlif şəxslərə mütləq mənada eyni cəza verilməsi ədalətli hesab oluna bilməz. İXM-nin hazırkı normalarını tətbiq edərkən hakimlər əslində hakim funksiyalarını deyil, notarius funksiyalarını həyata keçirməli olurlar.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Məcəllənin Ümumi Hissəsinin normaları ilə Xüsusi Hissəsinin bəzi normaları ziddiyyət təşkil edir. Buna əmin olmaq üçün elə 31 və 32-ci maddələrin normaları ilə Məcəllənin Xüsusi Hissəsinin mütləq rəqəmlərlə ifadə olunan sanksiyalarını müqayisə etmək kifayətdir. Belə sanksiya nəzərdə tutan maddələrin sayı təxminən 220-dir. Sual olunur, əgər xəta üçün mütləq mənada konkret maddənin sanksiyasında göstərilən cəza tətbiq ediləcəksə, onda hansı səbəbdən İXM-nin 31 və 32-ci maddələri ilə müəyyən edilən normalar qanundan xaric edilmir?

Mütləq rəqəmlərlə ifadə olunan sanksiyaların müəyyən qismi yol hərəkəti qaydalarının pozulması ilə bağlı maddələrə aiddir ki, bunlar da təbii ki, etiraz doğura bilməz. Çünki, belə xətalər foto və video qeydiyyat funksiyalarına malik xüsusi texniki vasitələrlə aşkarlandığı kimi cərimənin məbləği də eyni üsulla fiksasiya olunur. Belə hallarda eyni növ xəta törədənələrə fərqli münasibətdən söhbət gedə bilməz.

Texniki vasitələrlə aşkarlanma prosesində tətbiq olunan tənbeh tədbirləri demək olar ki, məhkəmə mübahisəsinin predmetinə çevrilmir. Çətinliklər əsasən 100 manatdan 5000 manatadək cərimə nəzərdə tutulan maddələr üzrə təqsirkara fərqli cəzalar verilə bilməməsi hallarında meydana çıxır. Çünki eyni xəta həm işsiz, pensiyaçı, tələbə və bu kimi əhali qrupuna mənsub şəxslər tərəfindən də törədilə bilər, maddi cəhətdən imkanlı şəxs, məsələn biznesmen tərəfindən də. Sağlam məntiq deyir ki, belə hallarda məhkəmələr xəta törədənələrə fərqli cəza verməlidirlər. Qanun normaları isə buna imkan vermir.

Hesab edirik ki, sanksiyaları mütləq rəqəmlərlə ifadə olunan maddələrdə dəyişiklik edilməli, bununla da məhkəmələrə imkan verilməlidir ki, eyni növ xəta törətmiş ayrı-ayrı şəxslərə hadisənin

səbəb və şəraiti, xəta törədənin şəxsiyyəti və əmlak vəziyyəti nəzərə alınmaqla fərqli cəzalar təyin edə bilsinlər.

Nəhayət, daha bir məsələ barəsində. Məlum olduğu kimi Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi inzibati xətalara bağlı həm maddi, həm də prosessual hüquq normalarını özündə birləşdirir. Bir sıra qanunlardan, məsələn, 2011-ci ilin yanvarından qüvvədə olan Azərbaycan Respublikasının İnzibati Prosessual Məcəlləsindən fərqli olaraq İXM ilə nəzərdə tutulan icraatlar üzrə, hətta müstəsna hallarda belə başqa (mülki, cinayət, inzibati) prosessual qanun normalarına istinad olunmasının mümkünlüyü nəzərdə tutulmamışdır. Deməli inzibati xətalər üzrə icraatla bağlı hər hansı hərəkət yalnız İXM-nin müddəalarına istinad etməklə həyata keçirilə bilər.

Əvvəlki Məcəllədə olduğu kimi yeni Məcəllədə də bir sıra prosessual hərəkətlərlə bağlı normalar yarımçıqdır. Məsələn, əvvəlki Məcəllənin "İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə qərarların yenidən baxılması" adlanan 33-cü fəslə belə işlər üzrə birinci instansiya məhkəməsinin qəbul etdiyi qərarlara şikayətlər və protestlər əsasında apellyasiya instansiyası məhkəmələrində baxılması qaydasından bəhs edirdi. Həm də həmin Məcəllənin 438-ci maddəsində qeyd olunurdu ki, inzibati xətalər haqqında işlər üzrə qərardan (burada apellyasiya qərarı nəzərdə tutulurdu) verilən şikayət və protestlərə həmin Məcəllədə müəyyən edilmiş qaydada baxılır. Şübhəsiz ki, bu dəfə yenidən baxılma dedikdə materiallara artıq kassasiya qaydasında baxılması nəzərdə tutulmuşdu. Məcəllədə isə apellyasiya qərarından şikayət və protestlərin verilməsi qaydası, müddəti, yuxarı instansiya məhkəməsində baxılma qaydası, qəbul ediləcək qərarların məzmunu və bu kimi məsələlərlə bağlı hər hansı norma yox idi.

Məcəllə ilə müəyyən edilən prosessual normaların yarımçıqlığı ilə əlaqədar mətbuatda tənqidi yazımız da dərc edilmişdi (Hüquqi dövlət və qanun jurnalı, 2014-cü il, № 5). Güman edirdik ki, qanunverici orqan bu anlaşılmazlığı aradan qaldırmaq məqsədilə ya İXM-nin 438-cu maddəsini qanundan çıxarmaqla belə işlər üzrə icraatın apellyasiya mərhələsində bitməsinə təsbit etməli, ya da Məcəlləyə belə işlərin kassasiya icraatında baxılması ilə bağlı normalar əlavə etməlidir. Lakin gözləntilərimizin heç biri baş tutmadı. Yeni İXM-nin mətnindən görünür ki, qanunverici bu dolaşılıqlı həll etmək əvəzinə əvvəlki Qanunun 438-ci maddəsi ilə müəyyən olunan normaları Yeni Məcəlləyə köçürməklə kifayətlənmişdir. (İXM-nin 137.1-ci maddəsi).

Belə çıxır ki, apellyasiya məhkəmələrinin inzibati xətalara dair işlər üzrə qəbul etdiyi qərarlardan maraqlı şəxslər tərəfindən kassasiya şikayətləri və ya protestləri verilməsi mümkündür. Lakin kassasiya şikayətləri və protestlərinin verilməsi müddətləri, onlara baxılma qaydası və bu kimi məsələlərlə əlaqədar normaların müəyyən edilməsi və qanunda əks etdirilməsi kimi məsələlər unudulmuşdur.

Hesab edirik ki, qanunverici orqan inzibati xətalara bağlı işlər üzrə apellyasiya qərarlarından şikayət verilməsini mümkün sayırsa kassasiya icraatının aparılması qaydasını da müəyyən etməlidir. Şübhəsiz ki, belə hallarda Məcəlləyə yeni fəsil əlavə olunmalıdır. Əks təqdirdə 137.1-ci maddə Məcəllədən çıxarılmalıdır.

Biz bu yazı ilə ümumiyyətlə yeni inzibati xətalər qanunvericiliyini təhlil etmək fikrində deyilik. Hansı əməlin inzibati xəta hesab edilməsi, onu törədən şəxslər barəsində nə kimi tənbeh tədbirləri müəyyən edilməsi cəmiyyətin konkret inkişaf mərhələsində dövlət siyasəti ilə əlaqədardır. Lakin haqqında söhbət açdığımız qanun nəzərdən keçirilərkən bir sıra uyğunsuzluqlar dərhal diqqəti cəlb edir. Hesab edirik ki, qanunun tərtibindəki texniki məsələlər və bir sıra normalardakı uyğunsuzluqlar barədəki mülahizələrimiz oxucular üçün maraqlı olardı. Onlardan bəzilərinə bu yazıda diqqəti cəlb etmək istəyirik.

1. Hazırkı vaxtda ölkəmizin qanunvericilik təcrübəsində maddələrin tərkib hissələrinin (bəndlərin, yarım bəndlərin) əsas rəqəmlərlə yanaşı "1" rəqəmi ilə başlanan ədədlərlə nömrələnməsi təcrübəsi qəbul olunmuşdur.

Nədənsə 2016-cı ilə qədər qüvvədə olmuş İXM-də belə nömrələmə maddənin əsas nömrəsindən sonra gələn "1", gələn "0" rəqəmləri ilə davam etdirilirdi ki, bu da qəbul olunmuş qaydadan kənara çıxmaq demək idi. Güman edilirdi ki, yeni Qanunda bu uyğunsuzluq aradan

qaldırılacaqdır. Lakin yeni Məcəllədə də maddələrin nömrələnməsi ilə bağlı eyni qüsurlara yol verilmişdir. Məcəllədəki 609 maddədən 42-də ümumi qaydadan kənara çıxmaqla maddələrin bəndləri (yarımbəndləri) “1” rəqəmi əvəzinə “0” rəqəmi ilə nömrələnmişdir. Bununla da əvvəlki Məcəllədə maddələrin nömrələnməsində yol verilən qüsurlardan xilas olmaq şansı əldən verilmişdir.

2. Bütün qanunvericilik aktlarında fiziki, vəzifəli və hüquqi şəxslərə tətbiq olunan cərimənin məbləği bir qayda olaraq yuvarlaq rəqəmlərdə ifadə olunur. İXM-nin bir sıra maddələrinin sanksiyalarında isə nədənsə bu qaydadan kənara çıxılmışdır. Məsələn, Azərbaycan Respublikası ərazisində satılan malların (işlərin, xidmətlərin) qiymətlərinin manatla göstərilməməsinə görə 1100 manatdan 1650 manatadək cərimə nəzərdə tutulur (İXM-nin 445.2-ci maddəsi).

Aydın deyildir ki, yol verilən həmin xəta növü üçün sanksiya müəyyən edilərkən bu dərəcədə “dəqiqləşdirmə” aparılarkən üçün hansı meyarlar əsas götürülmüşdür? Məgər sanksiyadakı cərimə məbləğini məsələn, “1000 manatdan 1500 manatadək” göstərilməsi daha məntiqli görünməzdimi? Qanunun bir sıra başqa maddələrinin sanksiyalarında da belə “dəqiqləşdirmələrə” rast gəlmək olar.

3. Bir sıra hallarda törədilmiş inzibati xətanın ağırlıq dərəcəsi ilə bu xəta üçün müəyyən olunan tənbeh tədbirinin növü və həddi açıq-aşkar qeyri-mütənasib görünür. Məsələn, İXM-nin 544.2-ci maddəsində istehlakçıların hüquqlarının və ya ticarət qaydalarının pozulmasının aradan qaldırılması haqqında icra hakimiyyəti orqanlarının tələblərinin yerinə yetirilməməsinə görə 4000 manatdan 5000 manatadək cərimə nəzərdə tutulur. İXM-nin 537.2-ci maddəsində də analoji norma vardır.

Qanunda adətən konkret xətalər üçün məhz hansı şəxsin (fiziki, vəzifəli, yaxud hüquqi) məsuliyyət daşmalı olduğu qeyd edilməklə onlara tətbiq olunan cəzanın konkret növü və həddi ayrı-ayrılıqda göstərilir. 537.2 və 544.2-ci maddələrdə isə tənbehə məruz qalan şəxsin fiziki, yaxud vəzifəli şəxs olması fərqləndirilməmişdir. Belə çıxır ki, fiziki şəxslər də eyni xətaya görə məsuliyyət daşmalıdır.

İctimai təhlükəlilik dərəcəsi etibarilə ciddi surətdə fərqlənməyən əməlin ağır nəticə verməsi ilə şərtləndirilməyən belə xətalara görə fiziki şəxsin 4000-5000 manat məbləğində cərimə edilməsi fikrimizcə ədalətli hesab oluna bilməz. Ölkəmizdə minimum əmək haqqının 116 manat olması nəzərə alındıqda həmin məbləğ minimum əmək haqqının təxminən 40 mislini təşkil edir. Hesab edirik ki, inzibati xətalara görə tənbeh tədbirləri müəyyən edilərkən onun növü və həddi dövlətin və cəmiyyətin üzvlərinin mənafeyi baxımından da əsaslandırılmalıdır.

4. Sübut etməyə ehtiyac yoxdur ki, eyni əməlin fəvqəladə vəziyyət rejimində törədilməsi adi vaxtlarda törədilmiş əməllərə görə daha ağır məsuliyyətə səbəb olmalıdır. İXM-də bu mülahizəyə zidd olan məqamlar da vardır. Məsələn, 513.2-ci maddəyə görə adi vaxtlarda “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” Qanunla müəyyən edilmiş qaydada təşkil edilməyən yığıncaq, mitinq, nümayiş, küçə yürüşü və ya piketdə iştirak etməyə görə şəxsə 300 manatdan 600 manatadək məbləğdə cərimə, yaxud 160 saatdan 200 saatadək ictimai işlər, yaxud 2 ayadək müddətə inzibati həbs tətbiq oluna bilər. Eyni əməllərə fəvqəladə vəziyyət rejimi şəraitində yol verilməsi hallarında isə fiziki şəxslər üçün 40 manatdan 80 manatadək cərimə və ya 15 günədək müddətə inzibati həbs nəzərdə tutulmuşdur (517-ci maddə). Bu maddələrin sanksiyalarındakı uyğunsuzluq göz qabağındadır. Belə uyğunsuzluqlara başqa maddələrdə də təsadüf edilir.

Sənan Şirinov

Hüquqşünas

**CAN DÜNDAR VƏ ERDEM GÜLÜN İŞİ ÜZRƏ
TÜRKİYƏ KONSTITUSİYA MƏHKƏMƏSİNİN QƏRARI
XÜSUSİ RƏY**

Can Dündar və Erdem Gülün Türkiyəyə qarşı işi üzrə Türkiyə Konstitusiyə Məhkəməsinin 25 fevral 2016-cı il tarixli qərarı Avropa hüquq məkanında da geniş əks-səda doğurmuşdur.

Həmin Qərar fikir (söz) və mətbuat azadlığı, ictimaiyyətin məlumatlandırılması, milli təhlükəsizlik maraqları, onların balanslaşdırılması, habelə bu amillər kontekstində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi ilə bağlıdır.

Türkiyədə son illər artan terror hadisələri, eləcə də qonşu Suriya və İraqda baş verən müharibələr və bu zəmində Türkiyə Respublikasının milli təhlükəsizlik maraqlarını önə çəkməklə hakim Hicabi Dursun həmin Qərar üzrə xüsusi rəydə qalmışdır.

Anoloji vəziyyətin (torpaqlarının 20 faizinin təcavüzkar Ermənistan dövləti tərəfindən işğal edilmiş olması, bir milyondan artıq qaçqın və məcburi köçkünün olması, faktiki müharibə şəraiti və sərhədboyu ərazidə lokal döyüşlərin mütəmadi olaraq baş verməsi) Azərbaycan Respublikasında da mövcud olması səbəbi ilə hüquq ictimaiyyəti üçün maraq doğuracağından həmin xüsusi rəyi təqdim edirik.

Xüsusi rəy

1. Ərizəçilər barələrində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinin qanuni olmadığı, fikir (söz) və mətbuat azadlıqlarının pozulduğu iddiaları ilə bağlı pozuntu barədə qərar verilməsini tələb edirlər.

2. Ərizəçi Can Dündar ümumi redaktoru olduğu "Cumhuriyet" qəzetinin 29.05.2015-ci il tarixli nüsxəsində öz imzası ilə "Budur Erdoğanın yoxdur dediyi silahlar" başlıqlı bir xəbər yayımlamışdır. "Cumhuriyet" qəzetinin Ankara nümayəndəsi olan digər ərizəçi Erdem Gül isə həmin qəzetin 12.06.2015-ci il tarixli nüsxəsində "Jandarma var dedi" başlıqlı bir xəbər dərc etmişdir.

3. İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı (bundan sonra - İstanbul Prokurorluğu) bu xəbərlərin tərkibinin 5237 sayılı Türk Cinayət Qanununun (Türk Ceza Kanunu) 327, 328, 330-cu və 3713 sayılı Terrorla Mübarizə Qanununun 6 və 7-ci maddələri çərçivəsində dəyərləndirildiyini və bu səbəblə "dövlət təhlükəsizliyinə dair informasiyanı əldə etmək, siyasi və hərbi casusluq, gizli qalmalı olan məlumatları açıqlamaq, terror təşkilatının təbliğatını aparmaq" ittihamları ilə istintaqa başladığını 29.05.2015-ci ildə ictimaiyyətə elan etmişdir.

4. Bundan əlavə, İstanbul Prokurorluğu 5651 sayılı Qanunun 8/a maddəsinə əsasən xəbərlərə girişin qadağan olunmasına, xəbərlərin yayımdan qaldırılmadığı təqdirdə müvafiq saytlara girişin tamamilə qadağan olunmasına dair qərar verilməsini aidiyyəti üzrə məhkəmədən tələb etmiş, 8-ci İstanbul Sülh Cinayət Məhkəməsi (türk qanunvericiliyinə görə Sülh Cinayət Məhkəmələrinin

səlahiyyətinə 2 ilədək azadlıqdan məhrum etmə cəzasının tətbiq olunduğu cinayətlərə və prosessual məcburiyyət tədbirlərinə baxmaq daxildir) xəbərlərin Türkiyə Respublikası dövlətinin milli və beynəlmiləl maraqları və milli təhlükəsizliyi baxımından təhlükə doğurması qənaəti ilə xəbərlərə girişin qadağan edilməsinə qərar vermişdir. Baş Prokurorluq irəli sürülmüş ittihamların mahiyyəti və işdə mövcud olan dəlilləri nəzərə alaraq "iş materiallarının əldə edilməsinə məhdudiyət qoyulması" barədə qərar verilməsini tələb etmiş, 1-ci İstanbul Sülh Cinayət Məhkəməsi də Cinayət Prosessual Qanunun (*Ceza Muhakemeleri Kanunu*) 154/2-ci maddəsinə əsasən araşdırmanın müvəffəqiyyəti məqsədi ilə iş materiallarının əldə edilməsinə məhdudiyət qoyulması barədə qərar vermişdir.

5. Bu qərardan sonra ərizəçi Can Dünder İstanbul Prokurorluğuna müraciət etmiş, iş materialları ilə tanış olmaq və iş materiallarından nüsxələr almaq barədə tələb etmişdir. Prokurorluq məhkəmənin məhdudiyət qərarını əsas gətirərək bu tələbi rədd etmişdir. Ərizəçi isə 08.06.2015-ci il tarixində məhdudiyət qərarından şikayət edərək qərarın ləğv edilməsini tələb etmiş, 2-ci İstanbul Sülh Cinayət Məhkəməsinin 12.06.2015-ci il tarixli qərarı ilə ərizəçinin şikayəti rədd edilmişdir.

6. İstanbul Prokurorluğu sözügedən araşdırma ilə bağlı olaraq 26.11.2015-ci il tarixində ərizəçiləri ifadə vermək üçün çağırmış və ərizəçilərə "FETÖ/PYD silahlı terror təşkilatının üzvü olmadan qəsdən kömək göstərmək, dövlətin təhlükəsizliyi, daxili və xarici maraqları baxımından mahiyyət etibarlı ilə gizli qalmalı olan məlumatları siyasi və hərbi casusluq məqsədi ilə əldə etmək və açıqlamaq" ittihamları ilə bağlı ifadələrini almışdır. Ərizəçilər irəli sürülən ittihamları rədd etmişlər. 7-ci İstanbul Sülh Cinayət Məhkəməsi 26.11.2015-ci il tarixində irəli sürülən ittihamları əsəs alaraq ərizəçilər barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə qərar (*tutuklama kararı*) vermişdir.

7. Ərizəçilərin barələrində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinə dair qərardan verdikləri şikayət 8-ci İstanbul Sülh Cinayət Məhkəməsinin 01.12.2015-ci il tarixli qərarı ilə rədd edilmişdir. Ərizəçilər bu qərardan sonra 04.12.2015-ci il tarixində Konstitusiya Məhkəməsinə fərdi müraciət etmişlər. Ərizəçilərin barələrində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinə dair qərarın ləğv edilməsi barədə daha sonra etdikləri tələblər də Sülh Cinayət Məhkəmələri tərəfindən rədd edilmişdir.

8. Ərizəçilərin cinayət təqibinə səbəb olan hər iki xəbər materialının mövzusu 01.01.2014-cü il tarixində Hatay şəhərində, 19.01.2014-cü il tarixində Adana şəhərində Jandarma əməkdaşları tərəfindən saxlanılan və axtarış aparılan tırların (*beynəlxalq yükdaşımlar üçün istifadə olunan iri həcmli yük maşını*) içində nə olduğu və tırların hara getməsi ilə bağlıdır. Silahla yüklü olduğu şübhəsi ilə 19.01.2014-cü il tarixində Adana şəhərinin Sirkeli bölgəsində saxlanılan tırların Milli Təhlükəsizlik Təşkilatına (Milli İstihbarat Təşkilatı) aid olduğu və Suriyadakı türkmənlərə yardım apardığına dair rəsmi açıqlamalar verilmişdir.

9. "Aydınlıq" qəzetinin 21.01.2014-cü il tarixli nüsxəsində isə "Aydınlıq sursatın şəklini əldə etdi, boru deyil, top mərmisidir" başlıqlı bir xəbər yayımlanmışdır. Xəbərdə üç tırlın Suriyaya silah və sursat apardığına dair Adana Vilayət Jandarma Komandanlığına (Adana İl Jandarma Komutanlığı) xəbər verilməsi, bu xəbərdən sonra Adana Prokurorunun axtarış barədə qərar verməsi, bu zaman tırların Milli Təhlükəsizlik Təşkilatına aid olması barədə açıqlamaların edilməsi, vali və yüksək çinli bürokratların axtarısa mane olmaq və prokuroru razı salmaq məqsədilə görüşlər həyata keçirdikləri, lakin nəticə əldə etmədikləri, bundan sonra valiliyin Jandarma Komandanlığına bir xəbərdarlıq göndərdiyi, xəbərdarlıq yazısında aparılan prosedurun 2937 sayılı Qanuna zidd olduğunun və cinayət məsuliyyəti yaradacağına xatırladılması, Prokurorluğun bundan sonra müəyyən araşdırmalar aparıb Milli Təhlükəsizlik Təşkilatının əməkdaşlarını və tırları buraxması göstərilmiş və müəyyən edilmiş materialların mahiyyəti ilə bağlı gizlilik qərarı verildiyini vurğulamışdır. Xəbərdə yer alan məlumatlar bir fotosəkil ilə tamamlanmışdır. Bu müddət ərzində xəbərlə bağlı olaraq hər hansı bir araşdırma başlanmamışdır.

10. Aparılan əməliyyatdan sonra Türkiyə ictimaiyyətində gərgin müzakirələr yaşanmış, bu əməliyyatları planlaşdıran, həyata keçirən və bu əməliyyatda iştirak edən bəzi dövlət qulluqçuları haqqında istintaq başlanılmış, cinayət işləri açılmışdır. Bununla bağlı olaraq, hal-hazırda 7-ci Adana Ağır Cinayətlər Məhkəməsində davam edən, 13 nəfər təqsirləndirilən şəxsdən ibarət cinayət işi, Ali Məhkəmənin (Yargıtay) birinci instansiya məhkəməsi kimi işə baxan 16-cı Cinayət dairəsində açılmış başqa bir cinayət işi və yenə də bu mövzu ilə birbaşa və ya dolayı yolla əlaqəsi olan 14-cü İstanbul Ağır Cinayətlər Məhkəməsində açılmış, 122 nəfər təqsirləndirilən şəxsdən ibarət bir cinayət işi icraatdadır. Bu işlərdəki təqsirləndirilən şəxslərin təxminən yarısı barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilmişdir və təqsirləndirilən şəxslərin, demək olar ki, hamısı məhkəmə-prokurorluq orqanı nümayəndəsi və ya güc strukturu əməkdaşdır.

11. Adana Prokurorluğu tərəfindən hazırlanan və 7-ci Adana Ağır Cinayətlər Məhkəməsi tərəfindən qəbul edilən 07.05.2014-cü il tarixli, 2014-1969 sayılı ittiham aktına əsasən *“TIR əməliyyatından”* əvvəl, əməliyyat zamanı və əməliyyatdan sonra baş vermiş hadisələr qısaca aşağıdakı kimidir:

12. Ankara Vilayət Jandarma Komandanlığının Kəşfiyyat Şöbəsində çalışan iki kiçik zabit məchul bir şəxsdən Milli Təhlükəsizlik Təşkilatının 7 əməkdaşı barəsində açıq şəxsiyyət, ünvan və işdə istifadə etdikləri mobil telefon məlumatları almış, prokurorluğun müxtəlif tarixlərdəki təlimatlarında tələb edilməsinə baxmayaraq bu məlumatları kimdən aldıklarını açıqlamamış, məlumat aldıkları şəxsi *“informator”* adlandırmış və şəxsiyyətini təkidlə gizləmiş, narkotik maddə alveri və qaçaqmalçılıqla mübarizə çərçivəsində qabaqlayıcı telefon dinləməsi adı altında 29 nəfərə aid 42 telefon nömrəsi ilə bağlı tələb yazıları arasında sözügedən 7 nəfərin adlarını salaraq bunlar barəsində 13-cü Ankara Ağır Cinayətlər Məhkəməsindən kommunikasiya və signal məlumatlarının əldə edilməsi, yəni *“telefon dinləməsi qərarı”* əldə etmiş, uydurma ittiham əsasında əldə olunmuş bu qərardan sonra Milli Təhlükəsizlik Təşkilatının 7 əməkdaşının telefon danışqlarını dinləməyə başlamış, qabaqlayıcı dinləmə qərarı tələbində Ankara Jandarma Kəşfiyyatında vəzifədə olan və adları ittiham aktında göstərilmiş zabit, kiçik zabit və mütəxəssis çavuş (uzman çavuş) rütbələrində 9 nəfərin köməyi olmuş, bu yolla Milli Təhlükəsizlik Təşkilatının sözügedən fəaliyyətində kimlərin hansı surətdə hərəkət edəcəyi ətraflı olaraq öyrənilmişdir.

18.01.2014-cü il tarixində saat 22:00 radələrində Ankara şəhərinin Esenboğa bölgəsindən yola çıxan tırların hərəkət edəcəyini *“qabaqlayıcı dinləmə”* sayəsində bildikləri üçün bir kiçik zabit və bir mütəxəssis çavuşla tırları fiziki olaraq izləməyə başlamış, nömrə nişanını aldıkları tırları Gölbaşına qədər izləmiş, bundan sonra Ankara Jandarma Kəşfiyyatında mövcud olan baza izləmə sistemi və digər elektronik sistemlərin köməyi ilə izləməni davam etdirmiş, həmin gecə saat 04:00 radələrində Ankara Jandarma Kəşfiyyatında çalışan bir kiçik zabit Adana Jandarma Kəşfiyyatda çalışan bir leytenantla zəng edərək ətraflı məlumat vermiş və birlikdə ediləcək hərəkətlər barəsində plan qurmuş, yenə də Ankara Jandarma Kəşfiyyatında çalışan bir kiçik zabit və bir zabit 19.01.2014-cü il tarixində, gecə saatlarında Adana Jandarma Kəşfiyyatından 3 zabitlə əlaqə saxlamış və tırların hərəkət etməsi barədə məlumat vermiş, 19.01.2014-cü il tarixinin qeyri-ış günü olmasına baxmayaraq, həmin gün səhər 06:00-dan sonra Adana Jandarma Kəşfiyyatın bütün şöbələrinin əməkdaşları təcili Komandanlığa çağırılmış, Ankarada tırları izləyən kiçik zabitlərdən biri kəşfiyyat şöbəsinə qayıdaraq orada çalışan kapitanla görüşmüş, bir müddət sonra ikisi bir avtomobildə Demetevlər bölgəsindəki bir quru meyvə dükanının qarşısına gəlmiş, hərbi ənənələrə zidd olaraq kiçik zabit maşında gözləmiş, kapitan papağını və paltosunu komuflyaj olaraq istifadə edərək maşından düşmüş, cəld quru meyvə dükanına girərək bir telefon kartı alıb kiçik zabitə vermiş, quru meyvə dükanının yanında iki taksafon olmasına baxmayaraq, təhlükəsizlik və ətrafdakı şəhər kameralarından çəkindikləri üçün bunlardan istifadə etməmiş, böyük küçələrdəki kameralara düşməmək üçün ara küçələrlə hərəkət edərək Etlik bölgəsindəki bir küçəyə gəlmiş, küçədəki bir taksofonun önündə dayanmış, kapitan maşından düşərək ətrafa nəzər yetirmiş, ardınca kiçik zabit maşından düşərək saat 07:27-də 156 əvəzinə yalnız bir peşəkarın bilə biləcəyi çoxlu sayda nömrə

yığaraq Adana Jandarma Kəşfiyyat şöbəsinə zəng etmiş, adını vermək istəmədiyini bildirdikdən sonra bir məlumat verəcəyini söyləmiş, böyük ehtimal ki, bu məlumatda ancaq “sursat dolu tır” ifadəsindən istifadə edilməsinə baxmayaraq, məlumat protokoluna “partlayıcı sursat və silah” ifadəsi yazılmış, orada çalışan leytenantın axtarış tələbinə dair müraciətində sözügedən ifadə “bu maşınlar Hataydan keçərək xarici əlaqəli Əl-Kaidə terror qruplaşmalarına silah və sursat aparır, bu səbəblə Ceyhan Sirkeli yaxınlığında axtarış aparılması məqsəduyğundur” kimi dəyişdirilmişdir.

Bu əlavələr hadisələrin bir səhnələşdirmə əsasında hazırlandığının dəlili olmuş, 19.01.2014-cü il tarixində səhər 07:27-də edilən zəngdən sonra saat 12:00-a qədər 5 saat ərzində Ceyhan Sirkeli ətrafında tırların dayandırılması üçün xüsusi hazırlıq görülmüş, yaxınlaşmaqda olan tırların keçməsinə gizlicə izləyib xəbər verməli olan şəxslər göndərilmiş, tırlar Pozantı bölgəsindən başlayaraq fiziki olaraq izlənilmiş, izləmə aparən şəxslərə “bu tırların qətiyyənlə dayandırılmaması, ancaq izlənməsi, bu barədə polisə heç bir məlumat verilməməsi” barədə təlimat verilmiş, Ceyhan Sirkelidə həyata keçirilmiş əməliyyat zamanı tırdakı şəxslərin Milli Təhlükəsizlik Təşkilatı əməkdaşları olduqlarını, Təşkilatın verdiyi tapşırığı yerinə yetirdiklərini dəfələrcə bildirmələrinə və əməliyyatı keçirən Jandarma Kəşfiyyatının əməkdaşlarının bu xüsusatı qabaqlayıcı dinləmə qərarından etibarən çox yaxşı bilmələrinə baxmayaraq, bilməmiş kimi davranmış, bu səbəbdən Milli Təhlükəsizlik Təşkilatı əməkdaşları ilə Jandarma Kəşfiyyatı əməkdaşları arasında mübahisə yaşanmış, Təşkilat əməkdaşlarına fiziki zor və şiddət tətbiq edilmiş, axtarış zamanı hadisə yerinə çoxlu sayda dövlət qulluqçusu gəldikdən sonra prokurorluq bəzi araşdırmalar apararaq tırları təslim etmiş (sərbəst buraxmış), bu əməliyyatda iştirak etmiş şəxslər 2937 sayılı Milli Təhlükəsizlik Təşkilatı Qanununun imperativ tələblərinə zidd olaraq Təşkilatın fəaliyyətini, dövlət sirri mahiyyətində olan iş və fəaliyyəti açıqlamaq və casusluq məqsədi ilə sözügedən hərəkətləri planlı şəkildə həyata keçirmiş, bu əməliyyatda iştirak edən şəxslər mütəşəkkil şəkildə hərəkət etmiş, lakin ictimaiyyətə həyata keçirilmiş əməliyyatı daxil olmuş əməliyyat məlumatı və ardından həyata keçirilən prosedurlar kimi qələmə vermişdir.

Bütün bunlar iş materiallarından, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin ifadələri, HTS (Historical Traffic Search) arayışları, siqnal məlumatları, kamera görüntüləri və həmin günün 156 səs yazısı protokollarından aydın olmuşdur.

13. Prokurorluq araşdırma zamanı təqsirləndirilən şəxslərə ünvanlanmış *“Ankarada fiziki izləməyə başlanılan tırlara nə üçün orada müdaxilə edilmədi? Ankaradan Adanaya qədər tırların keçdiyi yerlərdəki vilayət və şəhər polis və jandarma bölmələrinə nə üçün xəbər verilmədi? Partlayıcı maddə ilə dolu və Əl-Kaidə terror təşkilatına silah apardığı iddia olunan tırlar üçün Ankaradan Adanaya qədər nə üçün hər hansı bir tədbir görülmədi? Adanada həyata keçirilən tır əməliyyatında nə üçün polisə qətiyyənlə xəbər verilməməsi barədə təlimat verilmişdi? Bugünkü günə qədər Türkiyənin müxtəlif şəhərlərində İŞİD və Əl-Kaidə terror qruplaşmalarının partlayışlar həyata keçirəcəklərinə dair alınan 81 məlumatın hər biri ümumi xəbərdarlıq şəklində bütün güc strukturlarına çatdırılmışdır, belə olan təqdirdə, sırf bu məlumatın bütün güc strukturlarından gizlədilməsinin səbəbi nədir?”* kimi suallara yetərli, tutarlı və inandırıcı cavablar alınmadığını bildirmişdir.

14. Prokurorluq yuxarıdakı təsbitlərdən sonra bu qənaətə gəlmişdir:

“Şübhəli şəxslərin informasiya mənbələrini qəsdən və qətiyyənlə gizlətmələri onların Milli Təhlükəsizlik Təşkilatına qarşı həyata keçirdiyi casusluq fəaliyyətinin bütün aspektləri ilə aşkarlanmaması üçün göstərdikləri sayın bir nəticəsi olmuşdur.

Şübhəli şəxslərin Milli Təhlükəsizlik Təşkilatının tırlarını bu formada dayandırmaq və dünya ictimaiyyətinə açıq şəkildə göstərməklə Türkiyə Respublikasının Hökumətini və Dövlətini beynəlxalq cəmiyyətdə çətin vəziyyətə salmaq, Türkiyə Respublikasının Hökumətinin və Dövlətinin Suriyadakı Əl-Kaidə və İŞİD terror qruplaşmalarına yardım etməsi şəklində bir imic yaratmaq məqsədi güdmüş, Jandarma Kəşfiyyatına gələn məlumat və ondan sonrakı bütün hadisələrdən, gələn məlumatın qaydasından, məlumata hissə-hissə Əl-Kaidə ilə bağlı ifadələrin əlavə olunmasından və bundan sonra

daxili və xarici mətbuatda buna dair xəbərlərin tez-tez yayımlanmasından da belə məlum olmuşdur ki, sözügedən səhnələşdirmə və əməliyyatın məqsədi Türkiyə Respublikası əleyhinə casusluq fəaliyyəti həyata keçirmək və Dövlətin gizli sirrlərinin ortaya çıxarılması olmuşdur.

Sözügedən əməliyyatın keçirilmə yerinin Adana şəhəri, tarixinin isə 19.01.2014-cü il olaraq seçilməsinin altında bu casusluq fəaliyyətinin böyük təsir yaratması məqsədi gizlənmişdir. Belə ki, 19.01.2014-cü il tarixində Adanada Xarici İşlər Nazirliyinin 6-cı Səfirlər Konfransı (yığıncağı) həyata keçirilmiş, hətta həmin tarixdə Xarici İşlər Naziri tərəfindən son nitq söylənmiş, Konfransda dünyanın müxtəlif yerlərindən 142 səfir və bir çox rəsmi qonaq iştirak etmiş, bu səviyyədəki beynəlxalq bir yığıncağın olduğu bir gündə və bir vilayətdə belə bir əməliyyat həyata keçirilmişdir.

O ki qaldı dünya səfirlərinin konfransda iştirak etdiyi bir vilayətdə (Əl-Kaidəyə yardım aparan və ya Əl-Kaidə terror qruplaşmasına aid tır olması ehtimal olunan Milli Təhlükəsizlik Təşkilatı tırlarının Ankaradan Adanaya saatlarca yol gəlməsinə göz yumulmuş, Adana vilayəti də şərq istiqamətində keçilmiş, Adana 60 km arxada qaldıqdan sonra Ceyhan Sirkeli ətrafında tırlar dayandırılmış, bundan bir iki dəqiqə sonra bir çox mətbuat nümayəndəsi eyni anda məlumat almış və məlumat xəbər agentliklərində yayımlanmağa başlanmışdır) və tarixdə bu hadisənin baş verməsi məsələsinə, bu, şübhəli şəxslərin məhz casusluq məqsədi ilə sözügedən əməliyyatı həyata keçirdiklərinin bir başqa dəlilidir.

Milli Təhlükəsizlik Təşkilatının bu hadisələrdən əvvəl də qanuni fəaliyyətləri həyata keçirilmiş və təşkilat əməkdaşlarının telefon danışqları uzun bir müddət qanunsuz olaraq dinlənmişdir. Buna baxmayaraq, əməliyyat üçün məhz həmin günün seçilməsinin məqsədi dünya səfirlərinin yığıncağı olan bir şəhərdə və sanki səfirlərin gözləri qarşısında əməliyyatın həyata keçirilərək Türkiyə Respublikasının Hökumətini və Dövlətini Əl-Kaidəyə köməklik etməsi bəhanəsi ilə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinə və Haaqa Beynəlxalq Məhkəməsinə çıxarmaq məqsədi güdən bir casusluq fəaliyyətinin əhəmiyyətli mərhələsi olduğu aydın olmuşdur.

Necə ki, bu hadisədən bir müddət sonra Suriya Dövləti Türkiyə Respublikasını Əl-Kaidə və Əl-Nusra kimi terror qruplaşmalarına kömək etməsi və öldürücü silahlarla təmin etməsi iddiası ilə Türkiyə haqqında beynəlxalq təşkilatlara və Birləşmiş Millətlər Təşkilatına şikayət etmiş, bu barədə milli və xarici mətbuatda tez-tez xəbərlər yayımlanmışdır. Bu xüsusat diqqətə alındığı zaman şübhəli şəxslərin casusluq hərəkətlərinin Suriya Dövləti lehinə nəticələr yaratdığını və Suriya Dövləti tərəfindən dəlil olaraq beynəlxalq ictimaiyyətə təqdim olunduğunu görməmək mümkün deyil.

Digər tərəfdən, 19.01.2014-cü il tarixində Adanadakı bir oteldə müxtəlif ölkələrin səfirlərindən və bir çox yüksək səviyyəli xarici qonaqdan ibarət bir yığıncaqda Xarici İşlər Naziri tərəfindən Türkiyə Respublikasının bir müddət sonra təşkil olunacaq Suriya mövzusunda Cenevrə 2 konfransında güclü bir şəkildə iştirak edə bilməsi üçün "Rejim (Suriya Əsəd Rejimi) ilə Əl-Kaidə və İşid arasında gizli bir müttəfiqlik var. Əvvəlcə rejim vurur, müxalifətin zəiflədiyi anda İşid girir. Cenevrə bu vəziyyəti məhv edəcək" ifadələrinin işlədildiyi bir zamanda sanki Türkiyə Respublikasını və Xarici İşlər Nazirini yalanlayırmışcasına "Milli Təhlükəsizlik Təşkilatının tırları Əl-Kaidəyə silah və sursat aparır" şəkildə bir məlumatla şübhəli şəxslər tərəfindən sözügedən əməliyyat keçirilmiş, bu əməliyyat beynəlxalq müstəvidə Türkiyə Respublikasını, Xarici İşlər Nazirliyini, Milli Təhlükəsizlik Təşkilatını dünya ölkələri və dünya ictimaiyyəti qarşısında həqiqətə uyğun olmayan bəyanlar verən, Əl-Kaidə və İşid kimi terror təşkilatları ilə ittifaq aparan və onlara öldürücü silahlar verən bir ölkə vəziyyətinə salmaq, Xarici İşlər Nazirinin fikirlərini başdan puç etmək və Türkiyə Respublikası və onun təhlükəsizlik təşkilatını özünü müdafiə edə bilməyəcək həddə düşürmək məqsədlərini güdən planlaşdırılmış bir əməliyyat olmuşdur.

Sözügedən casusluq fəaliyyəti bu səbəblərdən nəticə etibarı ilə, Suriya Dövlətinin Türkiyə əleyhinə əlini gücləndirmək, Türkiyə Respublikası Dövlətini, Hökumətini, Milli Təhlükəsizlik Təşkilatını və Xarici İşlər Nazirliyini beynəlxalq ictimaiyyətdə və Suriyadakı Əsəd rejiminə qarşı zəif, təqsirli və çarəsiz vəziyyətə salmaq məqsədi güdən bir casusluq fəaliyyətidir.

Bundan əlavə, sözügedən casusluq əməliyyatının bir başqa məqsədi də Milli Təhlükəsizlik Təşkilatını xüsusi xidmət təşkilatları qarşısında çarəsiz, zəif, aciz göstərmək, ölkənin təhlükəsizlik təşkilatını öz ölkəsində belə işləməyə və xidmət etməyə çətinlik çəkən bir vəziyyətə gətirmək, xalqın gözündən salmaq olmuş, beləliklə də ölkəni xarici xüsusi xidmət orqanlarının istədiyi kimi hərəkət etdiyi və əməliyyatlar keçirdiyi bir sahəyə çevirmək istəmiş, təkcə bu, əməliyyatın casusluq fəaliyyəti olduğunun isbatı olmuşdur.

Milli Təhlükəsizlik Təşkilatının fəaliyyətlərinin göstərilən tarixlərdə təxminən 10 günlük fasilələrlə ifşa edilməyə cəhd göstərilməsi və mütəmadi olaraq bu barədə məlumat ötürərək bu fəaliyyətlərin qarşısının alınması da bu casusluq əməllərinin daha sistemli, mütəşəkkil və planlı olduğunun sübutudur.

Sözügedən məlumatların bu günədək ölkədə fəaliyyət göstərən heç bir xarici ölkə agentlərini və ya xarici ölkə kəşfiyyatını hədəf almaması, adətən ölkəmizin təhlükəsizlik təşkilatını hədəf alması da bu casusluq fəaliyyətinin məhz Türkiyə Respublikası Dövləti, Hökuməti və Milli Təhlükəsizlik Təşkilatına qarşı təşkil olunduğunun sübutudur.

Törədilən əməllərin məqsədlərindən biri də Milli Təhlükəsizlik Təşkilatını hədəfləyərək onu işləmək, fəaliyyət göstərmək qabiliyyətindən məhrum etmək, təsir gücünü azaldıb zəiflətmək, bununla da xarici ölkə kəşfiyyatlarına ölkədə rahat hərəkət etmək imkanının təmin edilməsi olmuşdur. Bu xüsusat şübhəli şəxslərin törətdikləri casusluq əməllərinin əhatə və qəsdinin dərinliyini göstərmək baxımından əhəmiyyətlidir.

Bundan əlavə, istintaq zamanı hadisələrin bütün yönərdən ifşa edilməsi üçün dəlil toplamaqda çətinliklər yaşanmışdır. Dəlil toplamağa dair bir çox tələb və sorğularımız müxtəlif hüquqi səbəblərlə rədd edilmişdir. Bu səbəbdən də baş vermiş hadisələrin hərtərəfli olaraq, dərindən aşkara çıxarılması mümkün olmamışdır.

Türkiyə Respublikasına qarşı təşkil olunmuş bu dərəcədə böyük, mütəşəkkil və sistemli bir planın hadisələrdə iştirak edən, müəyyən edilmiş və ya edilməmiş təşkilatçıların və icraçıların ölkənin hüquq, ədliyyə prosedurlarını və mərhələlərini dərindən bilmələri, əksər hissəsinin kəşfiyyatçı olması, bunun sayəsində gizli və maksimum dərəcədə dəlil buraxmadan sözügedən əməlləri törətmələri nəzərə alındıqda hadisələrin heç bir yönünün gizli qalmadan tam ifşa edilməsinin mümkün olduğu deyilə bilməz.

Buna baxmayaraq, hadisə və yuxarıda adı çəkilən şübhəli şəxslərin törətdikləri əməllər bütünlükdə qiymətləndirildikdə belə, şübhəli şəxslərin iddia edilən cinayət əməllərini törətdiklərinə və bir səhnələşdirmə çərçivəsində bu əməliyyatı həyata keçirdiklərinə dair konkret və güclü bir çox dəlil əldə edilmişdir.”

15. Milli Təhlükəsizlik Təşkilatının tırlarına qarşı əməliyyat ilə bağlı cinayət işlərinin açılmasından təxminən bir il sonra ərizəçi Can Dündar 29.05.2015-ci il tarixli qəzetdə “Budur Ərdoğanın yoxdur dediyi silahlar”, “Dünya gündəmini sarsıdacaq görüntülər ilk dəfə yayımlanır”, “Daxili İşlər Naziri Ala “İçindəkiləri bilirsinizmi?” demişdi”, “Artıq bilirik”, “Dedilər ki, dərman daşıyır”, “Dedilər ki, türkmənlərə yardım daşıyır”, “Silah iddiasını təkidlə rədd etdilər”, “Tırı saxlayan prokuroru, axtarış aparən jandarma komandirini tutdular”, “Ancaq axırda Milli Təhlükəsizlik Təşkilatına aid tırın içində Suriyaya aparılan silahların görüntüləri ortaya çıxdı”, “Cumhuriyyət 19 yanvar 2014-cü ildə gələn xəbərə əsasən saxlanılan tırların görüntülərini əldə etdi. Tırlar ağızına qədər silahla doludur” və “Dərmanların altında gizlədilib” başlıqlarının yer aldığı bir xəbər yayımlamışdır. Bundan əlavə, xəbərdə tırlarda olduğu iddia edilən silahların mənşəyi və sayı haqqında məlumat verilmiş, bununla bağlı bəzi dövlət xadimləri, millət vəkilləri, dövlət qulluqçusu və bu əməliyyatda iştirak edən bəzi məhkəmə-hüquq nümayəndələrinin açıqlamalarına yer verilmişdir.

16. Ərizəçi Erdem Gül isə eyni mövzu ilə bağlı 12.06.2015-ci il tarixində hazırladığı xəbərdə

“Jandarma var dedi”, “Erdoğanın “var ya da yoxdur” dediyi tırlardakı silahları Jandarma təsdiqlədi”, “Adanada saxlanılan tırlardakı silahlar barəsində Jandarma Komandanlığı (Jandarma Genel Komutanlığı) tərəfindən aparılan araşdırma raportunda ürküdücü təsbit və məlumatlar yer aldı” və “Yüksək gücə malik partlayıcı, zireh deşən, yanğın çıxaran, öldürücü, yaralayıcı, yandıran, dağıdan” başlıqlarından istifadə etmişdir. Xəbərin tərkibində isə “Adanada saxlanılan tırlardakı silahlar barəsində Jandarma Komandanlığı (Jandarma Genel Komutanlığı) tərəfindən aparılan araşdırma raportunda ürküdücü təsbit və məlumatlar yer aldı. Jandarma Komandanlığının keçən il 19 yanvarda tırların saxlanılmasından 4 gün sonra hazırladığı mütəxəssis raportunda silahlar üçün “gecikməli və ya dərhal partlaya bilən, təmas zamanı partlaya bilən, Türk Cinayət Qanununda partlayıcı maddə cinayəti çərçivəsində dəyərləndirilə biləcək mahiyyətdə, canlılar üçün öldürücü və yaralayıcı, cansızlar üçün yandıran, dağıdan, zərər verən” ifadələri işlədilib. Həyata keçirildiyi gündən Türkiyə gündəmindən düşməyən və mətbuat qadağası səbəbi ilə kifayət qədər işıqlandırılmayan Adanadakı tır hadisəsində olan qeyri-müəyyənliklər Jandarma Komandanlığının raportu ilə biraz daha işıqlanır” deyildikdən sonra Adana şəhərinin Sirkeli bölgəsində dayandırılan tırlardan çıxdığı iddia edilən silahların mənşəyi və silahların texniki xüsusiyyətləri haqqında məlumat verilmişdir. Bundan başqa, xəbərdə tırda olan məmulatların nümunələrini Jandarma Kriminalistika Laboratoriyasına göndərən prokurorun həbs edildiyi, icra başçısının bu əməliyyatda iştirak edən prokurorlardan Hakimlər və Prokurorlar Yüksək Komitəsinə şikayət etdiyini və yenə bu xəbərin alt hissəsində bu xəbərlə birbaşa və ya dolaylı əlaqəsi olan “Xarici İşlərdən qeyri-müəyyən cavab: Xarici İşlər İşidə Türkiyənin dəstək verdiyini yalanladı, “digərlərinə” göstərilən yardımı görməməzlikdən gəldi” və “Prokurorluqdan xəcalətli açıqlama” başlıqlı başqa xəbərlərə də yer verilmişdir.

17. İstanbul Prokurorluğunun 29.05.2015-ci il tarixində bununla bağlı olaraq istintaqa başladığını ictimaiyyətə bildirməsi və istintaq dövrü ilə bağlı bəzi prosedurların aparılmasından sonra ərizəçilər 26.11.2016-cı il tarixində prokurorluğa çağırılmışlar. İstanbul Prokurorluğu ərizəçilərə, qısaca olaraq *“silahlı terror qruplaşmasının ötürdüyü saxta məlumata əsasən Milli Təhlükəsizlik Təşkilatına aid tırlara edilən əməliyyatda müəyyən edilən məmulatların tərkibinin və mahiyyətinin dövlətin təhlükəsizliyi və ya daxili və xarici siyasi maraqları baxımından gizli qalmalı məlumat olduğunun ictimaiyyətə bildirildiyini, 2937 sayılı Qanuna əsasən Milli Təhlükəsizlik Təşkilatı tərəfindən aparılan fəaliyyətin ölkənin milli maraqları çərçivəsində həyata keçirildiyini, xəbərdə yer almış məlumat və fotosəkillərin dövlətin təhlükəsizliyi və ya daxili və xarici siyasi maraqları baxımından gizli qalmalı məlumat olduğunu və tırlara qarşı əməliyyat keçirən qruplaşmanın Türkiyə Respublikasının Dövlətini saxta məlumat və dəlillərlə terrorizmə kömək edən ölkə kimi damğalayaraq Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinə çıxarmağa kömək etmək məqsədi ilə bu məlumat və fotosəkillərin təmin edildiyini və dövlət sirrini ifşa etmək üçün yayımladıqlarını”* bildirmiş və ittiham barədə müdafiə dəlillərini təqdim etmələri təklif edilmişdir.

18. Ərizəçilər jurnalist olduqlarını, uzun illərdir jurnalist peşəsi ilə məşğul olduqlarını, bu xəbərləri də jurnalist refleksi ilə yayımladıqlarını, bundan başqa heç bir məqsədləri olmadığını, hər hansı bir qruplaşma və ya təşkilatla əlaqələrinin olmadığını bildirmişlər. Ərizəçi Can Dündar ifadəsində təşkilatla əlaqəsi olduğuna dair suala cavab olaraq, başqa şəxsləri həmin təşkilatla münasibətdə ittiham etmişdir. Ərizəçilərin hər ikisinə xəbərdə istifadə etdikləri fotosəkilləri kimdən aldıkları barədə sual verilmiş, ərizəçilər xəbər mənbələrini açıqlamayacaqlarını bildirmişlər. Bundan başqa, ərizəçi Can Dündara xəbəri yayımladığı tarixdən bir gün əvvəl tırlara aid fotosəkillərin pul müqabilində dərc edilməsinə dair iki nəfər arasında müəyyən edilmiş yazışmalar, fotosəkilləri bu şəxslərdən alıb-almaması və fotosəkillərin yayımlanması qarşılığında pul təklif olunub-olunmaması barədə suallar ünvanlanmış, ərizəçi adı çəkilən şəxsləri tanımadığını və dolayısı ilə aralarında olmuş yazışmalardan xəbəri olmadığını bildirmişdir. Suala cavab olaraq xəbər mənbəyini açıqlamayacağını təkrar olaraq söyləmişdir.

19. İstanbul Prokurorluğu həmin gün ərizəçilər barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilməsi tələbi ilə məhkəməyə müraciət etmiş və 7-ci İstanbul Sülh Cinayət Məhkəməsi həbs qətimkan

tədbiri seçilməsi barədə qərar vermişdir. Hakim qərarın əsaslandırıcı hissəsində ərizəçilərin jurnalist peşəsinə sahib olmaları, mövzunun ictimai olaraq gərgin müzakirələrə səbəb olması və bu barədə cinayət işlərinin açılmış olması səbəbi ilə terror təşkilatının niyyətlərini bilməli olduqlarını, buna baxmayaraq, dövlət təhlükəsizliyi baxımından gizli qalmalı məlumat və fotosəkilləri dərc etmələrinin ittiham olunduqları cinayət əməlləri ilə bağlı olaraq mötəbər şübhə yaranmasına əsas verdiyini bildirmiş, ərizəçilərin dərc etdirdikləri xəbərlərdəki hadisələrin əvvəllər də ictimaiyyətdə müzakirə olunduğu və bunun sirr olmadığı barədə dəlillərinə qarşı isə məhkəmə göstərmişdir ki, ərizəçilərin ifadələrində bəyan etdikləri kimi yayımlanan bəzi məlumat və fotosəkillər ilk dəfə məhz onlar tərəfindən dərc edilmişdir, bu səbəblə də ərizəçilərin Türk Cinayət Qanununun müvafiq maddələrində müəyyən edilmiş *“silahlı terror təşkilatının üzvü olmadan qəsdən kömək göstərmək”*, *“dövlətin milli və ya beynəlxalq maraqları baxımından mahiyyət etibarilə gizli qalmalı məlumatları siyasi və hərbi casusluq məqsədi ilə təmin etmək”* və *“dövlət təhlükəsizliyi etibarilə gizli qalmalı məlumatları siyasi və hərbi casusluq məqsədi ilə açıqlamaq”* əməllərinə görə barələrində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinə qərar verilmişdir. Qərarı qeyd edilən cinayət əməllərinin 5271 sayılı Qanunun 100/31/11-ci maddəsində sadalanan əməllərdən olduğu və digər qətimkan tədbirlərinin yetərli olmayacağı vurğulanmışdır.

20. Qərardan şikayət edilmiş, 8-ci Sülh Cinayət Məhkəməsi şikayəti təmin etməmişdir. Məhkəmə qərarın əsası olaraq sözügedən turlarla bağlı aparılan istintaqın dövlətin təhlükəsizliyi, daxili və xarici siyasi maraqları baxımından gizli olmasının ictimaiyyətə bildirildiyini, bu barədə ərizəçilər tərəfindən dərc olunmuş xəbərlərin iddia edilən terror təşkilatına qəsdən kömək etmək məqsədinə qulluq etdiyi göstərilmişdir.

21. Ərizəçilərlə bağlı aparılan istintaq hərəkətləri nəticəsində İstanbul Prokurorluğu tərəfindən hazırlanmış ittiham aktı 27.01.2016-cı il tarixində 14-cü İstanbul Ağır Cinayətlər Məhkəməsi tərəfindən icraata qəbul edilmiş və iş baxışa təyin edilmişdir. 29.02.2016-cı il tarixində bəzi qəzet, xəbər saytları və televiziya kanallarında ərizəçi Can Düandarın istintaqı gedən xəbər materiallarını adı çəkilən terror təşkilatı ilə əlaqəsi olan şəxslərdən maddi mənfəət güdərək dərc etdirmək üçün alması və bununla bağlı olaraq 3 vəkilin həbs edilməsinə dair xəbərlər yer almışdır.

22. Ərizəçilər fərdi müraciət ərizələrində uzun illər jurnalistlik fəaliyyəti ilə məşğul olduqlarını, peşə fəaliyyətləri zamanı heç bir cinayət əməli törətmədiklərini, ictimaiyyətə məlum olan bir məsələ ilə bağlı xəbər hazırladıqlarını, xəbərin məqsədinin ictimaiyyəti məlumatlandırmaq olduğunu, buna baxmayaraq, istintaqa cəlb olunduqlarını, məhkəmənin məhdudiyət qərarı səbəbi ilə iş materialları ilə tanış ola bilmədiklərini, barələrində həbs qətimkan tədbiri seçilməsi üçün yetərli şübhənin olmamasına baxmayaraq, istintaq başladıqdan təxminən altı ay sonra həbs edildiklərini, qaçmaq, dəlilləri gizlətmək, dəyişdirmək və ya məhv etmək ehtimallarının olmadığını, Konstitusiyanın 19, 26 və 28-ci maddələrində müəyyən edilmiş hüquqlarının pozulduğunu irəli sürmüş və pozuntunun nəticələrinin aradan qaldırılmasını tələb etmişlər.

23. İfadə (söz) azadlığının demokratik dövlətin vazkeçilməz bir ünsürü olduğu barədə tərəddüd yoxdur. Mətbuat azadlığının isə ifadə azadlığı ilə bağlı olaraq sərbəstlik baxımından daha çox qorunan bir sahə olduğuna dair şübhə yoxdur. Bununla belə, hər iki azadlıq bütünlükdə ləğv edilə bilməyən, lakin Konstitusiya və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında müəyyən edilmiş kriteriyalar ilə məhdudlaşdırıla bilən hüquqlardır.

24. Konstitusiyanın 26-cı maddəsinin ikinci bəndi və 28-ci maddəsinin beşinci bəndinə görə ifadə və mətbuat azadlığı *“milli təhlükəsizlik”*, *“cinayətlərin qarşısının alınması”*, *“cinayətkarların cəzalandırılması”*, *“dövlət sirri olaraq qanuna uyğun şəkildə müəyyən edilmiş məlumatların açıqlanmaması”* və *“dövlətə aid gizli məlumatların açıqlanmasının qarşısının alınması”* məqsədi ilə məhdudlaşdırıla bilər. Bu məqsədlərlə milli təhlükəsizliklə bağlı dövlətə aid gizli məlumatların mətbuat yolu ilə açıqlanmasının cinayət əməli olaraq müəyyən edilməsi və cəzalandırılması

mümkündür. Bu barədə aparılacaq istintaq və cinayət işləri çərçivəsində bu cür əməlləri törətməkdə şübhəli bilinən mətbuat nümayəndələri barədə Konstitusiyanın 13-cü maddəsinə əsasən həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi qəbul olunan bir hal olaraq qarşımıza çıxma bilər. Necə ki Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən ümumi qəbul olunmuş fikrə görə də, mətbuatın borcunu yerinə yetirərkən jurnalist etikasına uyğun hərəkət etməsi zəruridir.

25. Bundan başqa şəxsin azadlığı və təhlükəsizliyi hüququ da konstitusiyada qərantiya altına alınmış bir hüquqdur. Ancaq bu hüquq da mütləq deyil və qanunla məhdudlaşdırıla bilən hüquqlardandır. Konstitusiyanın 19-cu maddəsində hər kəsin şəxsi azadlıq və təhlükəsizlik hüququna malik olduğu göstərilmiş, üsul və şərtləri müəyyən edilmək şərti ilə şəxslərin azadlıqlarından məhrum edilə biləcəkləri bildirilmişdir. Həmin maddənin 3-cü bəndində isə cinayət əməlini törətməsi barədə əsaslı şübhələr olan şəxslərin qaçmaq, dəlilləri məhv etmək və ya dəyişdirmək ehtimallarının qarşısını almaq məqsədi ilə, yaxud bu kimi həbsi zəruri edən və qanunda göstərilmiş digər hallarda hakim qərarı əsasında həbs qətimkan tədbirinin seçilə biləcəyi göstərilmişdir. Bu müddəaya görə həbsin ən vacib əsası əməlin törədilməsinə güclü şübhənin varlığıdır. Bunun üçün hər bir konkret halda ittihamın inandırıcı dəlillərlə dəstəklənmiş olması zəruridir. Amma şəxsin ittiham edildiyi cinayət əməli ilə bağlı ilkin olaraq yaxalanması və barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi anında dəlillərin yetərli səviyyədə toplanmış olması şərt deyil. Həbs qətimkan tədbirinin zəruri olmasından başqa qanunilik prinsipinin də mövcud olmasına ehtiyac vardır. Bununla bağlı olaraq 5271 sayılı Qanunun 100-cü maddəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinə səbəb olan hallar sadalanmışdır.

26. Konkret hadisə ilə bağlı ifadə və mətbuat azadlığının məhdudlaşdırılması kriteriyalarında önə çıxan gizli məlumatların açıqlanmasından daha çox "milli təhlükəsizlik" kriteriyasıdır və bunu sadəcə "dövlət sirri" kimi müəyyən edilmiş gizli məlumatların açıqlanması ilə çərçivələndirmək olmaz. Milli təhlükəsizlik bugünədək tərifi verilməmiş, tətbiq edildiyi hallarda çərçivəsi konkret hadisəyə görə dəyişkənlik göstərmiş bir meyardır. Azadlıq lehinə yanaşması ilə tanınan ABŞ Ali Məhkəməsinin qərarlarında da məsələnin geniş şərh edildiyi hallar olmuşdur. Bundan əlavə, AİHM təcrübəsində bu meyarın hər ölkənin öz vəziyyət və şərtlərinə görə dəyişkən olduğunun qəbul edildiyi qərarlar da mövcuddur. Bu dəyişkənlik ifadə azadlığının istifadəsindəki xidməti məsuliyyət, ölkənin demokratiya təcrübəsi, xarici siyasətdəki gücü, terror problemi, müharibə təhlükəsi ilə birbaşa əlaqəlidir.

27. Məqbul bir zamanda ictimaiyyət arasında problemə səbəb olmayan, diqqət çəkməyən düşüncə, ifadə və ya əməllərin fəvqəladə vəziyyətin yaranması ilə əhatəsi, təsiri və qəbul etdiyi əks-təsir dəyişə bilər.

28. Bir ölkə müharibə şəraitində olduğu zaman mövcud olan siyasi düşüncələr səbəbi ilə müxalif şəxslərin xain və ya dönük olaraq qəbul olunması ehtimalı yüksəkdir. Öz həyatlarını və ya yaxınlarının yaşamlarını təhlükədə görə bir fərd vətənpərvərlik hissələrinin yüksək həddə çatdığı və bütün bir millətin birləşdiyi zamanda müxaliflərə tolerantlıq göstərməz. Hökumət isə ölkənin düşmən qarşısında bölünmüş bir görüntüsü ilə düşmənin həvəslənməsini və döyüşən əsgərlərin cəsarətinin qırılmasını heç istəməz. Bu səbəbdən müharibə şəraitində müxalif olmaq və xain olmaq arasındakı xətt olduqca sürüşkən bir müstəviyə çevrilir (*Dosent Mehmet Emin Akgül, məqalə, AUHFD, 61 (1) 2012:1-42*).

29. Milli təhlükəsizlik anlayışı təbiətən subyektivdir. Ölkənin təhlükəsizlik anlayışına yüklənən mənalar o ölkəyə xas olan müxtəlif amillərin təsiri altındadır. Buna görə AİHM də milli təhlükəsizlik anlayışını mütləq anlayış olaraq ələ almır və ölkələrin öz vəziyyətlərini gözdə tutmadan milli orqanlarına geniş bir qiymətləndirmə imkanı verir. Fəqət bunu edərkən də minimum bir sərhəd müəyyən edir və milli təhlükəsizlik səbəbi ilə ifadə azadlığına ediləcək müdaxilənin haqlılığının isbat edilməsi yükünü dövlətin üzərinə qoyur. Bu zaman diqqət edilməli olan xüsusatlardan biri də dövlətin isbat vəzifəsini yerinə yetirərkən milli təhlükəsizliklə bağlı gizliliklərin və narahatlıqların ictimailəşdirilməməsi istiqamətində tədbirlər görülməsidir.

30. Digər tərəfdən milli təhlükəsizlik anlayışı siyasi prioritetlərin önə çıxdığı bir meyardır. Milli təhlükəsizlik anlayışının tərkibinin müəyyənləşdirilməsində hər şeydən əvvəl siyasi iqtidar prioritetə sahibdir. Dövlət siyasəti və xarici əlaqələrdəki həssas balans siyasi iqtidardan başqa bir orqan tam olaraq bilə bilməz. Ancaq bu prioritetin istifadəsi zamanı hüququn üstünlüyünü təmin edəcək meyarların tətbiq edilməsi də siyasi iradə üçün məcburidir. Dövləti idarə edən iqtidar milli təhlükəsizliyin təhdid altında olduğu qənaətindədirsə və bunu müəyyən arqumentlərlə ortaya qoyaraq milli təhlükəsizliyə yönəlmiş riskin ciddi həddə çatdığını bildirirsə, bunun gözardı edilməsi ifadə azadlığı anlayışından gözlənilən nəticə və məsuliyyətlə ziddiyətə səbəb olar. Daxili siyasi çəkişmələrin ictimaiyyətlə paylaşılması və dövlətlərarası siyasətlə bağlı olan, eləcə də milli mənfəətlərin önə çıxdığı hadisələrin gündəmə gətirilməsinin müxtəlif nəticələr meydana gətirən hallar olduğuna şübhə yoxdur.

31. Ərizəçilərin dərc etdirdikləri xəbərlərdən əvvəl ictimaiyyətdə *“Milli Təhlükəsizlik Təşkilatının tirləri”* olaraq adlandırılan hadisələrlə bağlı başlanmış istintaq və davam edən cinayət işləri mövcud olmuşdur. Bu da öz növbəsində yaranmış vəziyyətin *“daha əvvəl xəbər olaraq yayımlanmış bir məsələnin yenidən xəbər olaraq dərc edilməsi”* kimi sadə olmadığını göstərməkdədir. Əksəriyyətin fikrinə görə, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi ilə bağlı dəlillər mətbuat azadlığı ilə əlaqəli olmasına baxmayaraq, yeterincə dəyərləndirilməmiş və cinayət əməlinin törədilməsinə dair əsaslı şübhə yaradacaq hər hansı bir konkret fakt mövcud olmamışdır. Buna zidd olaraq, Konstitusiya Məhkəməsinin davam edən təcrübəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərardan ilkin şikayətlər ilə həbs qətimkan tədbirinin müddətinin uzadılmasına dair qərarlardan şikayətlər arasında sübutların dəyərləndirilməsi və əməlin törədilməsinə dair əsaslı şübhənin meyarları fərqli qiymətləndirilir.

32. Bir çox müraciətə baxarkən Konstitusiya Məhkəməsi *“...Həbs qətimkan tədbiri şəxslərin təqsirliliyi haqqında əsaslı əlamətlərin mövcud olmasından əlavə, şəxslərin qaçmaq, sübutları məhv etmək və ya dəyişdirmək ehtimallarının qarşısını almaq məqsədi ilə tətbiq oluna bilər. İlkin olaraq əsaslı sayıla biləcək həbs qətimkan tədbiri səbəbləri müəyyən bir müddət yetərli olsa da, bu müddət keçdikdən sonra həbs qətimkan tədbirinin uzadılması barədə qərarlarda bu səbəblərin davam etdiyini əsaslandırmaq zəruridir. Bu əsaslandırma əlaqəli və yetərli olduqda, istintaq müddətinin və aparılan araşdırmaların səmərəliliyi də yoxlanılmalıdır. Cinayət işinin mürəkkəbliyi, mütəşəkkil cinayətkarlıqla bağlı olub-olmaması, təqsirləndirilən şəxslərin sayı və bu kimi faktorlar istintaq və araşdırma müddətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsində diqqətə alınmalıdır. Bütün bu amillərin birgə dəyərləndirilməsi nəticəsində həbs qətimkan tədbiri müddətinin məqbul olub-olmadığı barədə qənaətə gəlmək mümkündür...”* dəyərləndirməsinə yer vermişdir (nümunə olaraq baxın *Murat Narman*, B. No: 2012/1137, 2/7/2013, § 63).

33. İlkin həbs qətimkan tədbiri ilə bağlı məhkəmə araşdırmasında şəxsin cinayət əməlini törətmiş olması ilə bağlı inandırıcı səbəblərin mövcud olub-olmaması və azadlıqdan məhrum etmənin qanuniliyi ilə məhdud olan bir mühakimə aparılır. Buna görə bir cinayət əməlinin törədilməsi barədə ciddi əlamətlərin varlığı ilkin həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi baxımından kifayətdir. Ərizəçilərlə bağlı olan halda istintaqın bu mərhələsində məhkəmələrin həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi qərarı və bu qərardan verilmiş şikayətin təmin edilməməsi barədə qərarının əsaslandırıcı hissəsi araşdırıldığı zaman cinayət əməlinin törədilməsi barədə əsaslı şübhənin və həbs qətimkan tədbiri seçilməsi üçün səbəblərin mövcud olduğunu görmək mümkündür.

34. Digər tərəfdən, yuxarıda sadalanan konkret hadisələrin baş vermə ardıcılığı nəzərə alındığı zaman, terrora qarşı qeyri-müəyyən müddətli bir müharibə təcili tədbirlərin müvəqqəti xarakterinin daimi xarakterə çevrilməsi ehtimalını artırır. Terrora qarşı mübarizəni müharibə olaraq qəbul etmək düzgün deyil. Lakin ölkədə müşahidə olunan vəziyyətə baxıldığı zaman: a) cənub sərhəddində bir çox ölkənin daxil olduğu və sərhəd pozuntularının baş verdiyi, hərbi qaydaların faktiki olaraq hər dəqiqə tətbiq edildiyi, qaçqın problemi vasitəsilə terroristlərin rahatlıqla ölkəyə girə bildiyi bir mühit; b) Fransada partlayan bombalardan sonra bütün dünya ölkələrinin rəsmilərinin şəxsən o ölkəyə gedərək dəstək olduğu və terror lənətlədiyi bir mənzərəyə baxmayaraq, ölkəmizdə yaşanan daha böyük terror hadisələrindən sonra bəzi ölkələrin uzaqdan başsağlığı mesajı göndərdiyi zaman,

bəzi ölkələrin də rəsmilərinin şəxsən o ölkəyə gedərək dəstək olduğu və terror lənətlədiyi bir mənzərəyə baxmayaraq, ölkəmizdə yaşanan daha böyük terror hadisələrindən sonra bəzi ölkələrin uzaqdan başsağlığı mesajı göndərdiyi zaman, bəzi ölkələrin də müxtəlif bəhanələrlə ölkəmizin lehinə olmayan davranışlar göstərdiyi bir xarici siyasi mübarizə mühiti; c) ölkə daxilində son vaxtlar aktuallığını qoruyan polis və ədliyyə sistemi vasitəsi ilə hökumətə qarşı çevriliş cəhdlərinin edilməsi ilə bağlı gərgin müzakirələrin mövcudluğu və istintaq və məhkəmə orqanları tərəfindən bu iddiaların ciddi olaraq araşdırıldığı (Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən bu istintaq və məhkəmə prosesləri ilə bağlı olaraq hüquq pozuntuları barədə bir çox müraciətlər qiymətləndirilib bunlarla bağlı müvafiq qərarlar verilmişdir) bir mühit ölkənin adı bir terrorla mübarizə şəraitində olmadığını, çox yönlü beynəlxalq siyasi məngənələrlə qarşı-qarşıya qaldığını açıqca göstərir.

35. Bir ifadənin yaxın gələcəkdə zorakılıq hadisələrinə səbəb olacağı, zorakılığa səbəb olmaq üçün bu ifadənin işlədilməsi və zorakılıq hadisələrinin meydana gəlməsi və ya meydana gəlmə ehtimalı arasında əlaqə qurula bilirsə, ölkəni qorumağa, ictimai qaydanı təmin etməyə borclu və səlahiyyətli olan hökumətə qarşı çevriliş cəhdlərinə və milli təhlükəsizliyə yönəlmiş daxili təhdidlərə qarşı mövcud və qanuni nizamın müdafiə olunması prioritet kəsb etməlidir. Beləliklə də, fərdi azadlıqlar və ictimai qayda arasında bir seçim etmək məcburiyyəti yaranır. Xüsusən də xarici təhdidlərin artdığı, qonşu ölkələrdə yeni sərhədlərin dizayn edildiyi, soydaşlarımızın birbaşa hədəf alınması ilə köməyimizə möhtac vəziyyətə gətirildiyi və terrorun kəskinləşdiyi bir şəraitdə hökumətə qarşı aparılan daxili çəkişmələrin milli təhlükəsizlik ilə əlaqəsi güclənir.

36. Bu baxımdan, mətbuat azadlığının qorunduğu geniş müstəviyə qarşı milli təhlükəsizlik məhdudiyyəti meyarı arasında gözlənilməli olan balansın birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən nəzərə alınmadığını demək olmaz. İstər ictimaiyyətdəki adı ilə *"Milli Təhlükəsizlik Təşkilatının TIR-ları"* ittiham aktı, istərsə şikayət obyektini istintaq materialları əsasında hazırlanmış ittiham aktı baxımından məhkəmənin milli təhlükəsizlik məhdudiyyəti meyarı ilə hüquq və azadlıqlar arasında olan balansa həbs qətimkan tədbirinin seçildiyi mərhələ etibarlı ilə düzgün riayət etdiyini, sübutların qiymətləndirilməsində qərəzlilik və təfsir səhvi olmadığını göstərir.

37. Digər tərəfdən, məsuliyyətli jurnalistika anlayışı çərçivəsində ictimai maraq naminə və ictimai müzakirələrə töhfə verməsi məqsədi ilə xəbər və fikirlərin xalqa çatdırılmasının jurnalistin vəzifəsi olduğuna şübhə yoxdur. Ancaq jurnalistin bu vəzifəni yerinə yetirərkən jurnalistika əxlaqını əsas alaraq hərəkət etməsi zəruridir. Milli təhlükəsizlik kimi həssas bir səbəbdən jurnalistlərin hazırladığı xəbərlərə dövlət tərəfindən məhdudiyyətlər qoyulması və bu barədə bəzi xəbərlərin dərc olunmasının dövlət orqanları tərəfindən qarşısının alınması mümkündür. Bu nöqtədə məhkəmə nəzarətinin effektiv olaraq rol alması, azadlıqların vazkeçilməz qarantiyası olması zəruridir.

38. Ərizəçilərin barələrində həbs qətimkan tədbiri seçilməsinə səbəb olmuş əməllərinin "16 ay əvvəl xəbər olaraq dərc edilmiş və ictimaiyyətdə müzakirə edilərək "gizli" olma xüsusiyyətini itirmiş bir xüsusat barədə yenidən xəbər hazırlamaları" kimi qəbul edilərək bu müraciətin qiymətləndirilməsi çox sadələşdirilmiş bir mövqe ortaya qoyur. Həbs qətimkan tədbirinin tətbiqinə səbəb olmuş hadisələrin və buna dair sübutların məhkəmə instansiyalarının hadisələri qiymətləndirmə üsulları ilə birgə nəzərə alınması zəruridir. Belə ki, Konstitusiya Məhkəməsinin oturmuş təcrübəsinə görə, həbs qətimkan tədbirinə dair normaların şərh edilməsi və konkret hala tətbiq olunması məhkəmələrinin təfsir səlahiyyəti çərçivəsində qəbul edilmişdir. Bununla da, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinə səbəb olan hal və sübutları birinci instansiya məhkəməsinin qərəzli olmayan, Konstitusiya və qanunlara ziddiyət təşkil etməyən dəyərləndirmələri ilə birgə nəzərə alınmalıdır.

39. Beləliklə, hadisələrin başlangıç nöqtəsi olan və ictimaiyyətdə *"MİT TIR-ları işi"* olaraq bilinən istintaq və məhkəmə prosesi, ölkənin Suriya ilə sərhəddində mövcud olan və hələ də aktuallığını qoruyan xarici siyasət balansını və bununla birbaşa əlaqəli xəbərlərə mövzu olmuş

hadisələrin istintaq materialları ilə bağlı məhdudiyət qərarının verilməsi, məhdudiyət qərarından ərizəçilərin məlumatlı olmalarının öz ifadələri ilə sübuta yetməsi, xəbərin yayımlanmasının vaxtı və tərkibindəki ifadələr həbs qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsinə səbəb olmuş xəbərin mahiyyətinin müəyyən edilməsində əhəmiyyətli olacaqdır. Yuxarıda müəyyən edilmiş xüsusatlar və “milli təhlükəsizlik” məhdudiyəti meyarına qarşı ərizəçilərin iddiaları qiymətləndirildikdə 16 ay sonra ikinci dəfə yayımlanan və həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinə səbəb olan xəbərin mətbuat azadlığı çərçivəsində qorunmalı bir ifadə forması olması qənaətinə gələn araşdırmanın kifayət qədər əsaslandırılmaya sahib olan bir araşdırma olduğunu deyə bilmərik.

40. Sadalanan səbəblərdən ərizəçilərin şəxsi azadlığı və təhlükəsizliyi, eləcə də ifadə (söz) və mətbuat azadlıqlarının pozulmadığı barədə qərar verilməli olduğu qənaətinə gəldiyim üçün əks yöndəki çoxluğun fikri ilə razı deyiləm.

Məhkəmə aktları

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARI

*“İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası
Qanununun 20-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair*

10 oktyabr 2017-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Rövsən İsmayılov, Rafael Qvaladze, Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən (məruzəçi-hakim) ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin,

maraqlı subyektlərin nümayəndələri Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi İkrəm Şirinov və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının İnzibati və hərbi qanunvericilik şöbəsinin məsləhətçisi Kəmalə Qəmərlinin,

ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Mülki proses və kommərasiya hüququ kafedrasının dosent əvəzi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Əsmər Əliyevanın,

mütəxəssislər Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin İnzibati-İqtisadi Kollegiyasının hakimi Rəhib Nəbizadənin və Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin İcra baş idarəsinin rəis müavini, ədliyyə müşaviri Fərid Əfəndiyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiyaya icraatı üzrə açıq məhkəmə iclasında “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 20-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim K.Şəfiyevin məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələrinin və mütəxəssislərin çıxışlarını, ekspertin rəyini dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – “İcra haqqında” qanun) 20-ci maddəsinin şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdə göstərilir ki, “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2016-cı il 30 dekabr tarixli Qanunu ilə “İcra haqqında” Qanunun 20-ci maddəsinə edilmiş dəyişikliklərə əsasən icra sənədi üzrə icraata xitam verilməsinin yeni qaydası müəyyən olunmuşdur. Bu qaydaya görə, icra sənədi üzrə icraata xitam verilməsi icra məmurunun səlahiyyətlərinə aid edilmişdir.

“İcra haqqında” Qanunun 20.5-ci maddəsində göstərilir ki, tərəflər və icra sənədini vermiş digər orqan qərarın onlara təqdim olunduğu (onlar tərəfindən alındığı) gündən 10 gün müddətində həmin qərardan müvafiq məhkəməyə şikayət verə bilərlər.

Müraciət edən həmin maddədə nəzərdə tutulan “müvafiq məhkəmə” ifadəsinin təcrübədə

qeyri-müəyyənlik yaratdığını qeyd etmişdir. Belə ki, “İcra haqqında” Qanuna edilən dəyişikliklərin qüvvəyə minməsindən sonra icra sənədi üzrə icraata xitam verilməsi barədə icra məmurunun qərarından verilmiş şikayətlərə inzibati-iqtisadi və ya ümumi yurisdiksiyalı məhkəmələr tərəfindən baxılmalı olması məsələsi məhkəmələr arasında fikir müxtəlifliyinə səbəb olur.

Göstərilənlərə əsasən, Bakı Apellyasiya Məhkəməsi “İcra haqqında” Qanunda icra sənədi üzrə icraata xitam verilməsi barədə icra məmurunun qərarından verilmiş şikayətlərə hansı məhkəmədə baxılmalı olması məsələsinə aydınlıq gətirilməsini Konstitusiya Məhkəməsindən xahiş etmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə əlaqədar aşağıdakıları qeyd etməyi zəruri hesab edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiya) 60-cı maddəsinin I və II hissələrinə əsasən, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının inzibati qaydada və məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir. Hər kəsin hüququ var ki, onun işinə qərəzsiz yanaşsın və həmin işə inzibati icraat və məhkəmə prosesində əqlabatan müddətdə baxılsın.

“İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın (bundan sonra – Konvensiya) 6-cı maddəsinə əsasən, hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsi ilə əqlabatan müddətdə işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir.

Məhkəmə müdafiəsi hüququnun tam həcmdə həyata keçirilməsi və pozulmuş hüquqların ədalət mühakiməsinin əsas prinsiplərinin tələblərinə cavab verən şəkildə bərpa edilməsi üçün qanunvericilikdə digər təminatlar da nəzərdə tutulmuşdur.

Həmin təminatlardan biri Konstitusiyanın 62-ci maddəsində təsbit edilmiş hər kəsin onun işinə qanunla müəyyən edilmiş məhkəmədə baxılması hüququdur. Bu normada qeyd edilən “qanunla müəyyən edilmiş məhkəmə” müddəası işlərin aidiyyət qaydaları, qanuni məhkəmə tərkibinin mövcudluğu və s. subyektiv elementləri ehtiva edir.

Qanunvericilikdə mübahisələrin məhkəmə aidiyyəti məsələsinin aydın və dəqiq göstərilməsi insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının məhkəmə təminatı baxımından olduqca əhəmiyyətlidir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etmişdir ki, məhkəmə aidiyyəti ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı şəxsin hüquqlarının və qanuni maraqlarının prosessual təminatlarına zəmanət verən şərtlərdən biridir və qanunla dəqiq müəyyən edilməlidir. Əks təqdirdə bu və ya digər işin hansı məhkəmə icraatı qaydasında baxılması ilə bağlı qeyri-müəyyənlik yaranmış olar. Belə qeyri-müəyyənlik işə məhkəmə tərəfindən əqlabatan müddətdə baxılmasında çətinlik yarada, son nəticədə şəxsin pozulmuş hüquqlarının bərpa edilməsini qeyri-mümkün edə bilər (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “İnzibati icraat haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 2.0.1 və 2.0.2-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair “ 6 oktyabr 2012-ci il tarixli Qərarı”).

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu əvvəlki qərarlarında hər kəsin hüquq və qanuni maraqlarının qorunmasında məhkəmə aidiyyətinin dəqiq müəyyən edilməsinin əhəmiyyətini vurğulamaqla yanaşı, bu qaydalara uyğun olaraq qəbul edilən qərarların icrasının ümumilikdə məhkəmə müdafiəsi hüququnun tərkib hissəsi olmasını da xüsusilə qeyd etmişdir.

Belə ki, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 7, 10, 24 və 26-cı maddələrinin Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin bəzi müddəaları baxımından şərh edilməsinə dair” 2 sentyabr 2015-ci il tarixli Qərarında formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə əsasən, məhkəmə müdafiəsi hüququ bir tərəfdən hər kəsin pozulmuş hüquqlarının və azadlıqlarının bərpası məqsədilə məhkəməyə müraciət etmək hüququnu, digər tərəfdən isə məhkəmələrin həmin müraciətlərə əqlabatan müddətdə baxmaq və ədalətli qərar qəbul edərək, onların vaxtında icra edilməsinə nəzarət etmək vəzifəsini müəyyən edir.

Bu məsələ ilə bağlı Konstitusiyanın 129-cu maddəsinin müddəaları böyük əhəmiyyətə malikdir. Həmin maddənin tələblərinə görə, məhkəmənin qəbul etdiyi qərarların icrası məcburidir. Məhkəmə qərarının icra olunmaması qanunla müəyyən edilmiş məsuliyyətə səbəb olur.

Qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə aktlarının məcburiliyi onların bütün dövlət orqanları və vəzifəli şəxslər tərəfindən qanunla müəyyən edilmiş qaydada hər hansı haldan asılı olmayaraq icra edilməsini nəzərdə tutmaqla yanaşı, belə aktların qanunsuz və əsassız olması ehtimalları ilə bağlı icra məhdudiyyətlərinin yaradılmasını və maneələrin törədilməsini qadağan edir.

Məhkəmə qərarlarının icrasının məcburiliyi “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 5-ci maddəsində də əks olunmuşdur. Həmin maddəyə əsasən, məhkəmələr baxılmış işlər üzrə Azərbaycan Respublikası adından qətnamələr, hökmlər, qəraradlar və qərarlar çıxarırlar. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada qanuni qüvvəyə minmiş bu qərarlar Azərbaycan Respublikası ərazisində bütün fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən mütləq, vaxtında və dəqiq icra olunmalıdır. Qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarlarının icra edilməməsi Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş məsuliyyətə səbəb olur.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu əvvəlki hüquqi mövqelərinə istinadən bir daha qeyd edir ki, qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarının icrası məhkəmə müdafiəsi hüququnun tərkib hissəsi olmaqla pozulmuş hüquqların bərpa olunmasında xüsusi önəm daşıyır. Belə ki, məhkəmə qərarının vaxtında və düzgün icra olunmaması bütövlükdə məhkəmə müdafiəsi hüququnun həyata keçirilməsini səmərəsiz və qəbul olunmuş qərarı əhəmiyyətsiz edər.

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə aktlarının icrasına dair mövqeyinə görə, son və məcburi qüvvəyə malik olan məhkəmə qərarı tərəflərdən birinin ziyanına olaraq icra edilmədikdə, ədalətli məhkəmə araşdırması xəyali hüquqa çevrilir. Ağlasığmaz haldır ki, tərəflərə verilən ədalətli, açıq və əqlabatan müddətdə məhkəmə araşdırması kimi prosesual təminatları ətraflı təsvir edən Konvensiyanın 6-cı maddəsi məhkəmə qərarlarının icrasını təmin etməmiş olsun. Həmin maddənin yalnız məhkəməyə müraciət etmək hüququ və məhkəmə iclasının aparılmasına aid edilməsi iştirakçı dövlətlərin Konvensiyaya qoşularkən üzərlərinə götürdükləri öhdəliklərlə bağlı qəbul edilməz vəziyyət yarada bilər. Ona görə də hər hansı məhkəmə tərəfindən çıxarılmış qərarın icrası Konvensiyanın 6-cı maddəsinin mənasına görə “məhkəmə araşdırması”nın ayrılmaz tərkib hissəsi hesab edilməlidir (*Hornsbi Yunanıstan qarşı iş üzrə 19 mart 1997-ci il tarixli Qərar*).

Beləliklə, Konstitusiyaya və beynəlxalq-hüquqi aktların tələblərinə görə ədalət mühakiməsi məhkəmə qərarlarının effektiv icrası nəticəsində hüquqların səmərəli bərpa olunmasını təmin etməlidir.

Məhz bu baxımdan qanunverici öz səlahiyyətləri çərçivəsində hər kəsin hüquq və azadlıqlarının qorunması məqsədilə qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə aktının icrası mərhələsində həmin aktın icra olunmasının təmin edilməsinə yönəlmiş qaydaları müəyyən edir və onları mütəmadi təkmilləşdirir.

Müraciətdə qaldırılan məsələ ilə əlaqədar ilk növbədə qeyd olunmalıdır ki, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 87.2-ci və Azərbaycan Respublikası İnzibati-Prosessual Məcəlləsinin 2.1-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 4 aprel 2012-ci il tarixli Qərarında göstərmişdir ki, məhkəmə qərarının icrası ilə əlaqədar icra məmurunun qərarından, hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) irəli gələn mübahisələrə İnzibati-Prosessual Məcəllənin 2.1-ci maddəsinə uyğun olaraq inzibati icraat qaydasında inzibati-iqtisadi məhkəmələr tərəfindən baxılır.

Sonradan “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2012-ci il 16 oktyabr tarixli Qanunu ilə 87.1-ci maddəyə dəyişiklik edilmiş, icra sənədinin icra olunması ilə bağlı icra məmurunun hərəkətlərindən və ya hərəkətsizliyindən tələbkar və ya borclunun icra məmurunun olduğu yer üzrə inzibati-iqtisadi məhkəməyə şikayət verə bilməsi müəyyən edilmişdir. Lakin nəzərə alınmalıdır ki, Qanunun həmin maddəsinə dəyişiklik edilsə də, icraatın dayandırılması və ya ona xitam verilməsi məsələlərini tənzimləyən 21-ci maddəsinə dəyişiklik edilməmişdir.

“İcra haqqında” Qanunun 21-ci maddəsinin köhnə redaksiyasına görə, məhkəmələrin verdiyi icra sənədinə əsasən başlanmış icraat icra məmurunun olduğu yer üzrə məhkəmə tərəfindən,

inzibati-iqtisadi məhkəmənin verdiyi icra sənədinə əsasən başlanmış icraat isə həmin inzibati-iqtisadi məhkəmə və ya icra məmurunun olduğu yer üzrə müvafiq inzibati-iqtisadi məhkəmə tərəfindən dayandırılır və ya ona xitam verilir.

“İcra haqqında” Qanunun 20-ci maddəsi 30 dekabr 2016-cı ildə yeni redaksiyada verilmiş və icra sənədi üzrə icraata xitam verilməsinin məhkəmələr tərəfindən deyil, icra məmuru tərəfindən həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Bunu nəzərə alaraq, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu müraciətdə qaldırılan məsələyə aydınlıq gətirilməsi məqsədilə “İcra haqqında” Qanunun bəzi müddələrinin mülki prosessual qanunvericiliklə əlaqəli şəkildə təhlil edilməsini zəruri hesab edir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Prosessual Məcəllə) bir sıra normalarına əsaslanaraq hesab edir ki, qətnamə çıxarıldıqdan sonra həmin qətnaməni çıxaran hakimin üzərinə qoyulan bir sıra vəzifələr (məsələn, qətnamədəki yanlışlıqların və ya açıq hesab səhvlərinin düzəldilməsi (maddə 228), əlavə qətnamənin çıxarılması (maddə 229), qətnamənin izah edilməsi (maddə 230), qətnamənin icrasına möhlət verilməsi və ya onun hissə-hissə icra edilməsi, qətnamənin icra üsulunun və qaydasının dəyişdirilməsi (maddə 231.1, 231.2), ödənilməli pul məbləğlərinin indeksasiyası (maddə 232) məhz qətnamənin səmərəli icrasını təmin etmək məqsədini daşıyır. Qeyd olunanlar eyni zamanda məhkəmənin qəbul etdiyi qətnamənin icrasına nəzarət funksiyasının həyata keçirilməsinə də xidmət edir.

Belə ki, “İcra haqqında” Qanunun 26-cı maddəsinə əsasən, icra sənədlərinin vaxtında və düzgün icra edilməsinə nəzarət icra qurumunun rəhbəri və məhkəmə tərəfindən öz səlahiyyətləri daxilində həyata keçirilir.

Mülki Prosessual Məcəllədə olduğu kimi, “İcra haqqında” Qanunda da bu mövqedən çıxış edilərək qətnamənin icrasının təmin edilməsi və icra sənədlərinin vaxtında və düzgün icra edilməsinə nəzarət məqsədilə icra məmurunun icra sənədini vermiş məhkəməyə müraciət etməsi müəyyən edilmişdir. Məsələn, “İcra haqqında” Qanunun 14.1-ci maddəsinə əsasən, icra sənədində göstərilmiş tələblər aydın olmadıqda, icra məmuru həmin icra sənədinin verilməsi üçün əsas olmuş qərarın, habelə qanuna əsasən icra sənədi sayılan sənədin izah olunması barədə müvafiq məhkəməyə və ya digər orqana ərizə ilə müraciət etmək hüququna malikdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 7, 10, 24 və 26-cı maddələrinin Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin bəzi müddəaları baxımından şərh edilməsinə dair” 2 sentyabr 2015-ci il tarixli Qərarında da bu mövqedən çıxış edərək qeyd etmişdir ki, məhkəmə aktı üzrə bir neçə borclu olduqda, eləcə də onların yaşadığı ərazi müxtəlif olduqda həmin aktı qəbul etmiş məhkəmə icra sənədini borcludarın sayına uyğun və yaşadığı yer üzrə müvafiq icra qurumuna göndərməli və icra məmurunun icraata başlamaq haqqında qərarı vaxtında qəbul etməsinə nəzarət etməlidir.

İcra sənədini vermiş məhkəmənin icra sənədlərinin vaxtında və düzgün icra edilməsinə nəzarət etmək funksiyası, həmçinin “İcra haqqında” Qanunun 20-ci maddəsində nəzərdə tutulan icraata xitam verilməsinin əsasları və qaydalarından da irəli gəlir.

Belə ki, “İcra haqqında” Qanunun 20.2-ci maddəsinə əsasən, icra sənədi üzrə icraata xitam verilməsi barədə icra məmuru tərəfindən əsaslandırılmış qərar qəbul edilir. Həmin qərar icra qurumunun rəhbəri tərəfindən yoxlanılaraq təsdiq olunur və onun surəti 3 gün müddətində tərəflərə, habelə icra sənədini vermiş məhkəməyə və ya digər orqana göndərilir.

Göründüyü kimi, qanunverici icra sənədi üzrə icraata xitam verilməsi barədə icra məmuru tərəfindən qəbul edilmiş əsaslandırılmış qərarın məhz icra sənədini vermiş məhkəməyə göndərilməsini müəyyən etmişdir.

Eyni zamanda, “İcra haqqında” Qanunun 20.4-cü maddəsində müəyyən olunmuşdur ki, icra məmurunun icra sənədi üzrə icraata xitam verilməsi barədə qərarı daxil olduqdan sonra məhkəmə 10 gün müddətində həmin qərarın bu Qanunun tələblərinin pozulmaqla qəbul edilməsini müəyyən edərsə həmin qərarı ləğv edir.

İcra sənədi üzrə icraata xitam verilməsi barədə qərarın icra sənədini vermiş məhkəməyə göndərilməsi və bu məhkəməyə öz təşəbbüsü ilə həmin qərarın qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olub-olmamasını yoxlamaq səlahiyyətinin verilməsi son nəticədə işə baxmış məhkəmənin qərarın icrasına nəzarət etməsini təmin etmək məqsədi daşıyır.

Göründüyü kimi, “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2016-cı il 30 dekabr tarixli Qanunu ilə “İcra haqqında” Qanuna edilmiş dəyişikliklərə əsasən, icra sənədi üzrə icraata xitam verilməsi səlahiyyəti məhkəmələrdən alınaraq icra qurumuna verilsə də, qanunverici məhkəməyə öz təşəbbüsü ilə icra məmurunun icraata xitam verilməsi barədə qərarının qanuniliyini yoxlamaq səlahiyyəti vermişdir.

Eyni zamanda, tərəflər və icra sənədini vermiş digər orqan qərarın onlara təqdim olunduğu (onlar tərəfindən alındığı) gündən 10 gün müddətində həmin qərardan müvafiq məhkəməyə şikayət verə bilərlər (“İcra haqqında” Qanunun 20.5-ci maddəsi).

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu icra sənədi üzrə icraata xitam verilməsi barədə qərarın 3 gün müddətində icra sənədini vermiş məhkəməyə göndərildiyini və həmin məhkəməyə bu qərarın qanuniliyini yoxlamaq səlahiyyətinin verildiyini, həmçinin “İcra haqqında” Qanunun 20.2, 20.4 və 20.5-ci maddələrininsistemli əlaqədə və normativ vəhdətdə olduğunu nəzərə alaraq, tərəflərin də həmin qərardan məhz icra sənədini vermiş məhkəməyə şikayət verməsini qanuna uyğun hesab edir. Əks hal icra məmurunun icra sənədi üzrə icraata xitam verilməsi barədə qərarı ilə bağlı müxtəlif məhkəmə qərarlarının qəbul edilməsinə səbəb ola bilər.

Bununla yanaşı qeyd olunmalıdır ki, “İcra haqqında” Qanunun 20.5-ci maddəsində yalnız məhkəmələr tərəfindən verilmiş icra sənədi üzrə deyil, həmçinin digər orqanlar tərəfindən verilmiş icra sənədi üzrə icraata xitam verilməsi barədə icra məmurunun qərarından şikayətin verilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Məhz bu baxımdan qanunverici həmin maddədə “müvafiq məhkəmə” ifadəsindən istifadə etmişdir. “Müvafiq məhkəmə” ifadəsinə aydınlıq gətirərək Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu belə hesab edir ki, məhkəmə tərəfindən verilmiş icra sənədi üzrə icraata xitam verilməsi barədə icra məmurunun qərarından tərəflər həmin icra sənədini vermiş məhkəməyə, digər orqanların verdiyi icra sənədi üzrə icraata xitam verilməsi barədə icra məmurunun qərarından isə məntiqi olaraq icra məmurunun olduğu yer üzrə məhkəməyə şikayət verə bilərlər.

Beləliklə, qanunda edilən bu dəyişikliklər məhkəmə qərarlarının vaxtında və düzgün icrasını təmin etmək məqsədi daşıyır. İcra sənədi üzrə icraata xitam verilməsi barədə icra məmurunun qərarı həmin mülki, iqtisadi və inzibati işin bilavasitə davamıdır və icra məmurunun bu qərarından şikayətə icra sənədini vermiş məhkəmə tərəfindən baxılması hüquqi müdafiə vasitələrinin əlçatanlığına və səmərəliliyinə xidmət edir.

Yuxarıda göstərilənlərə əsasən, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlir:

- “İcra haqqında” Qanunun 20.5-ci maddəsinə görə, tərəflər icra məmurunun icra sənədi üzrə icraata xitam verilməsi barədə qərarından icra sənədini vermiş məhkəməyə şikayət verə bilərlər;
- icra sənədi digər orqanlar tərəfindən verildikdə, icra məmurunun icraata xitam verilməsi barədə qərarından icra məmurunun olduğu yer üzrə məhkəməyə şikayət verilə bilər.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini və “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 20.5-ci maddəsinə görə, tərəflər icra məmurunun icra sənədi üzrə icraata xitam verilməsi barədə qərarından icra sənədini vermiş məhkəməyə şikayət verə bilərlər.

İcra sənədi digər orqanlar tərəfindən verildikdə, icra məmurunun icraata xitam verilməsi barədə qərarından icra məmurunun olduğu yer üzrə məhkəməyə şikayət verilə bilər.

2. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.
3. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində, “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.
4. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

**Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun “İcra haqqında”
Azərbaycan Respublikası Qanununun 20-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair 10 oktyabr
2017-ci il tarixli Qərarından hakim İ.Nəcəfovun**

Xüsusi rəyi

Plenumun qeyd edilən qərarına hörmətlə yanaşaraq bildirirəm ki, onun nəticəsiylə qismən razıyam, ona görə də bu müraciətlə bağlı öz mövqeyimi bildirirəm. Plenumda müraciət edənin nümayəndəsi və digər iştirakçılar “İcra haqqında” Qanunun tətbiqində çox saylı problemlərin olduğunu vurğuladılar.

Ona görə də müraciətin bəzi məqamlarını xüsusi rəyimdə göstərməyi vacib sayıram.

Müraciətə səbəb, 8 il ərzində icra olunmayan işə bərpaya dair məhkəmə qətnaməsinin icra məmuru tərəfindən xitam olunmasına dair qəbul edilmiş qərardan tələbkarın şikayətinə baxılma aidiyyətində yaranan hüquqi problemlər olmuşdur.

Müraciətdə qeyd edilmişdir ki, bu cür problemlər “İcra haqqında” AR-nın Qanununa 16 oktyabr 2012-ci il və 30 dekabr 2016-cı il tarixli Qanunlarla edilmiş dəyişiklikdən sonra yaranmışdır. Buna görə də hakimlər arasında da fikir ayrılıqları mövcuddur.

Birincisi icra sənədi üzrə icraata xitam verilməsi barədə icra məmurunun qərarı (İcra haqqında qanun, 20-ci maddəsi) mülki, iqtisadi və ya inzibati işin bilavasitə davamıdır. Və bu baxımdan da tərəflərin həmin qərardan verdikləri şikayətə səlahiyyətli məhkəmə kimi icra sənədini vermiş məhkəmənin özü baxmalıdır. Çünki həmin məhkəmə tərəfindən şikayətə daha tez və səmərəli baxılacağı mübahisəsizdir. Bütün şikayətlərə inzibati-icraat qaydasında inzibati-iqtisadi məhkəmələr tərəfindən baxılması əhəmiyyətli vaxt itkisinə səbəb olmaqla yanaşı, həm də inzibati sahəyə aid olmayan işin araşdırılmasının effektivliyi baxımından da səmərəli olmaya bilər; - İkincisi, icra sənədinin icrası üzrə həyata keçirilən icra hərəkətləri zamanı ortaya çıxan çoxsaylı məsələlər: əmlak üzərinə həbsin qoyulması (İcra haqqında qanun, 50-ci mad.), borclunun məcburi gətirilməsi (İcra haqqında qanun, 84.2-ci mad.), icra sənədi üzrə icraatın dayandırılması (İcra haqqında qanun, 18-ci mad.), borclunun ölkədən getmək hüququnun müvəqqəti məhdudlaşdırılması (İcra haqqında qanun, 84-1.1-ci mad.) və sair məsələlərə icra sənədini vermiş ümumi yurisdiksiyalı məhkəmələr tərəfindən baxılır.

Bundan başqa məhkəmə hüquq islahatlarını həyata keçirməkdə əsas məqsəd ədalət mühakiməsinin “əlçatanlığını” təmin etməkdir. Bu halda isə həmin prinsip pozulmuş olur. Çünki ümumi yurisdiksiyalı məhkəmələr AR-nın bütün rayonlarında fəaliyyət göstərdiyi halda, inzibati-iqtisadi məhkəmələr yalnız (Bakı istisna olmaqla) regional apellyasiyaların yerləşdiyi şəhərlərdə fəaliyyət göstərir.

“İcra haqqında” AR Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə 30 dekabr 2016-cı il tarixli qanuna əsasən icra sənədi üzrə icra icraatına xitam verilməsinin icra məmurunun səlahiyyətinə aid edilməsində (İcra haqqında qanun, 20-ci mad.) başlıca məqsəd məhkəmələrin iş yükünün müəyyən dərəcədə azaldılması olmuşdur. Lakin təcrübə göstərir ki, icra sənədi üzrə icra icraatına xitam verilməsi barədə icra məmurlarının qərarlarından şikayətlərin inzibati-iqtisadi məhkəmələr

tərəfindən baxılması, qanunun qəbulunda güdülən məqsədə münasibətdə tamamilə əks effekt vermiş olacaq. Məhkəmənin vermiş olduğu icra sənədinin vaxtında və düzgün icra edilməsinə nəzarəti nəzərdə tutan “İcra haqqında” Qanunun 26-cı maddəsinin tələbi əhəmiyyətsiz olacaq və məhkəmələr özlərinin verdikləri icra sənədlərinin icrasına bilavasitə nəzarət imkanlarını itirəcəklər. Müraciət edən dediklərinə yekun vuraraq Konstitusiyaya məhkəməsindən müraciətdə sadalanmış “İcra haqqında” qanunun bir çox normalarının fəvqündə onun 20.5-ci maddəsindəki “müvafiq məhkəmə” müddəasının şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətin materiallarını və bu sahədə ictimai münasibətləri tənzim edən müvafiq normativ hüquqi aktların müvafiq normalarını qarşılıqlı şəkildə öyrənərək aşağıdakıları qeyd etməyi özümə borc bilirəm.

Konstitusiyanın 125-ci maddəsində deyilir ki, AR-da məhkəmə hakimiyyətini ədalət mühakiməsi yolu ilə yalnız məhkəmələr həyata keçirirlər.

Zənnimcə bu o deməkdir ki, icraat vasitəsindən və ya qaydasından asılı olaraq hər bir işə bir məhkəmədə baxılır. İkincisi bir eyni səviyyəli məhkəmənin, başqa bir məhkəmədə icraatı başlanmış işlərə müdaxilə etməsinə və ya hansısa icraat mərhələsində qoşulub hər hansı bir prosessual hərəkət edilməsinə yer verilmir. Bunu məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyi prinsipi tələb edir.

İcra məmuru ədalət mühakiməsinin iştirakçısı olmaqla məhkəmənin nəzarəti altında, qəbul edilmiş məhkəmə aktlarının icrasını təmin və icra edən müvafiq hüquq və vəzifələrə malik proses iştirakçısıdır.

“Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanununun 90-cı maddəsində “Normativ hüquqi aktların rəsmi şərh edilməsi qaydası” təsbit edilmişdir. Həmin maddədə deyilir ki, normativ hüquqi akt şərh edildikdə onun normalarının məzmunu izah edilir və dəqiqləşdirilir, onların qanunvericilikdə yeri, habelə ictimai münasibətlərin eyni növünün müxtəlif aspektlərini tənzimləyən digər nomalar ilə funksional və başqa əlaqələri müəyyən edilir. (90.2-ci mad.)

“İcra haqqında” Qanunun “İcra sənədləri üzrə icraat zamanı tələbkarın, borclunun və digər şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi” adlı XII fəslinin 87-ci maddəsində göstərilib ki, bu qanunun digər maddələrində başqa müddət müəyyən edilməyibsə, icra sənədinin icra olunması ilə bağlı icra məmurunun hərəkətlərindən və ya hərəkətsizliyindən tələbkar və ya borclu icra məmurunun olduğu yer üzrə inzibati-iqtisadi məhkəməyə şikayət verə bilər.

87-ci maddə ilə 20-ci maddə arasında funksional əlaqə olduğu üçün deyə də bilərik ki, 20.5-ci maddədə göstərilmiş “müvafiq məhkəmə” anlayışı 87-ci maddəyə edilən dəyişiklikdən sonra “inzibati-iqtisadi məhkəmə” kimi anlaşılır.

Deməli, “İcra haqqında” AR-nın Qanununun 87-ci maddəsinə 16 oktyabr 2012-ci il tarixli Qanun ilə edilmiş dəyişiklik AR-nın Konstitusiyasının 125-ci maddəsinə, və “Normativ hüquqi aktlar haqqında” AR-nın Konstitusiyaya Qanununun 10.4-cü maddəsinə və habelə İnsan hüquq və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında konvensiyanın 6-cı maddəsinə uyğun deyildir. “İcra haqqında” qanunun 20.5-ci maddəsinin şərh edilməsi məqsədi ilə “İcra haqqında” qanunun, “İcra məmurları haqqında” qanunun, MPM-nin, İPM-nin və digər əlaqəli qanunların bir sıra normalarına diqqət yetirilməsi zəruridir, çünki bunu “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanununun 90.2-ci maddəsi tələb edir.

Konstitusiyanın 129-cu maddəsində qeyd edilmişdir ki, məhkəmənin qəbul etdiyi qərarlar dövlətin adından çıxarılır və onların icrası məcburidir. Məhkəmə qərarlarının icrası ədalət mühakiməsinin tərkib hissəsidir. Bu hal Plenum qərarında tam və ərtaflı yer tutduğundan buna geniş yer verməyi lüzumsuz sayıram.

“İcra məmurları haqqında” Qanunun 11-ci maddəsində göstərilib ki, məhkəmələrin mülki, inzibati və iqtisadi mübahisələrə dair və inzibati xətalər haqqında işlər üzrə qərarlarının, cinayət işləri üzrə azadlıqdan məhrum etmə ilə əlaqədar olmayan cəzaların düzgün və vaxtında icra edilməsinə nəzarət icra qurumunun rəhbəri və hakim tərəfindən öz səlahiyyətləri daxilində həyata keçirilir.

“İcra haqqında” Qanunun 26-cı maddəsində də qeyd olunub ki, icra sənədlərinin vaxtında və düzgün icra edilməsinə nəzarət icra qurumunun rəhbəri və məhkəmə tərəfindən öz səlahiyyətləri daxilində həyata keçirilir. Digər tərəfdən icra məmuruna icra sənədi üzrə icraata xitam verilməsi və ya dayandırılması haqqında səlahiyyət verilməsi bu sahədə məhkəmə nəzarətini daha da zəiflədəcəkdir.

Əgər məhkəmə qərarlarının icrasının xitamı və ya dayandırılması icra məmuruna verilsə, bu o deməkdir ki, qanunverici məhkəməni öz hakimiyyətini ədalət mühakiməsi yolu ilə həyata keçirmək imkanından məhrum etmiş olur və bu hakimiyyət yalnız formal olaraq mövcuddur. Qəbul edilmiş məhkəmə qərarlarının icra edilməməsi Konstitusiya ilə müəyyən olunmuş məhkəmə təminatı hüququnun pozulması olmaqla ədalət mühakiməsinin mahiyyətini yox edir.

MPM-nin 1.3-cü maddəsində göstərilib ki, mülki prosesual fəaliyyət sahəsində insan və vətəndaşın hüquq və azadlıqlarını ləğv edən və ya məhdudlaşdıran, habelə, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı məhkəmənin müstəqilliyini pozan... qanunvericilik aktları qəbul edilə bilməz.

İcra sənədi üzrə icraata xitam verilməsi və ya dayandırılması səlahiyyəti əgər icra məmuruna verilibsə, deməli məhkəmənin müstəqilliyi pozulmuşdur. Və icra məmurunun qərarından tərəflər şikayəti işə baxan məhkəməyə deyil, başqa məhkəməyə verirlərsə, deməli bir işə iki fərqli məhkəmədə baxılacaq bu da məhkəmələrin ikihakimiyyətliyinə gətirib çıxaracaqdır.

Şərh zamanı ümumi və xüsusi normaların mütənasibliyinin müəyyən edilməsi zəruridir. Ümumi norma dedikdə əsas, ixtisaslaşdırılmış normativ müddəalar, həmçinin yüksək dərəcəli ümumiləşdirmə və sabitliklə səciyyələnən və xüsusi normaların istifadəsi üçün hüquqi əsas yaradan ilkin normativ müddəalar başa düşülür. Xüsusi normalar isə mümkün və lazımi davranışın (hüquq və vəzifələrin) növünü və ölçüsünü əks etdirir. Xüsusi normalar ümumi normaların fəaliyyət dairəsini məhdudlaşdırır. Əgər xüsusi norma varsa, ümumi norma tətbiq edilmir (“Normativ hüquqi aktlar haqqında” AR-nın Konstitusiya Qanununun 31-ci maddəsi).

“Normativ hüquqi aktlar haqqında” AR-nın Konstitusiya Qanununun 10-cu maddəsi normativ hüquqi aktların kolliziyasının həlli qaydasına aiddir. 10.4-cü maddədə qeyd olunub ki, eyni normativ hüquqi aktda ümumi və xüsusi normalar arasında ziddiyyət mövcud olduqda xüsusi norma tətbiq edilir.

“İcra haqqında” Qanunun 87-ci maddəsi ümumi norma sayılır, çünki, burada konkret olaraq icra məmurunun hansısa hərəkət və hərəkətsizliyindən şikayətin verilməsi deyil, ümumi olaraq icra məmurunun bütün hərəkət və hərəkətsizliyindən şikayətin hansı məhkəməyə verilməsi göstərilmişdir. 20-ci və bunun kimi digər maddələrdə isə konkret olaraq göstərilir ki məhz hansı hərəkətdən müvafiq məhkəməyə şikayət verilir. Bu da onu deməyə əsas verir ki, belə olan halda bunlar xüsusi normalardır.

Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində “müvafiq” sözünün anlayışından biri də “uyğundur”. “İcra haqqında” Qanunun 20.5-ci maddəsində və eləcə də digər maddələrində göstərilmiş “müvafiq məhkəmə” müddəasında qanunverici inzibati-iqtisadi məhkəməni yox, aidiyyəti üzrə uyğun məhkəməni nəzərdə tutmuşdur.

“İcra haqqında” Qanunun 87-ci maddəsinə edilən dəyişiklik nəticəsində onunla xüsusi normaları arasında kolliziya yaranmışdır. 87-ci maddə ümumi norma olsa da, “İcra haqqında” Qanunun xüsusi normalarının istifadəsi üçün hüquqi əsas yaratmır. Bu halda yaranmış problemlər “Normativ hüquqi aktlar haqqında” AR-nın Konstitusiya Qanununun 10.4-cü maddəsinin tələblərinə uyğun həll edilməlidir. Yəni, icra sənədinin icra olunması ilə bağlı icra məmurunun hərəkət və hərəkətsizliyinə dair tərəflər icra sənədini verən məhkəməyə müraciət etməlidirlər.

Qanunverici məhkəmənin iş yükünü azaltmaq məqsədi ilə insan və vətəndaş hüquqlarının bərpasında süni bürokratik qaydalar müəyyən edərək məhkəmə aktlarının icrasını uzatmaq və ya təxirə salmaq, hüquqi dövlətin cəmiyyətdə bərqərar etmək istədiyi ədalət siyasətinə qəsdir, məhkəmə hakimiyyətinin ədalət mühakiməsi yolunda ən böyük əngəldir. Məhkəmə hakimiyyətini mərkəzi icra hakimiyyətindən asılı vəziyyətə salmaqdır. Qanunverici tərəfindən qanunda ediləcək

dəyişikliklərin hansı neqativ nəticələrə gətirib çıxaracağı öyrənilmədiyindən “İcra haqqında” qanunda edilən dəyişikliklər mülki icraatda gözlənilməz əks, neqativ və arzuolunmaz nəticələr törətmişdir. Plenum iclasında maraqlı subyektin nümayəndəsi Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi İkrəm Şirinovun qeyd etdiyi statistik məlumata görə beş məhkəmə aktından dördünün icrası dayandırılır.

Əslində məhkəmənin iş yükünün çoxluğu hakimlərin sayca az olması ilə əlaqədardır. Əgər rayon-şəhər məhkəmələrində hakimlərin sayı artırılarsa məhkəmələrin iş yükü də kifayət qədər azalmış olar.

“İcra haqqında” qanunun bir çox normasında özünə yer tutan “müvafiq məhkəmə” müddəası da şərhdən kənar qalmamalıdır.

“İcra haqqında” qanunun ilkin versiyasında icra sənədinin vaxtında və düzgün icra edilməsinə məhkəmə nəzarətinin bir forması kimi icra sənədlərinin icra olunması ilə bağlı icra məmurunun hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) verilmiş şikayətlərə məhkəmədə baxılması iqtisadi məhkəmələr tərəfindən verilmiş icra sənədi ilə əlaqədar həmin məhkəməyə, digər icra sənədləri üzrə isə icra məmurunun olduğu yerin məhkəməsinə (müvafiq qərarı qəbul etmiş məhkəməyə) şikayət verilməli olması nəzərdə tutulmuşdur.

16 oktyabr 2012-ci il tarixli Qanun ilə 87-ci maddəyə edilən dəyişikliklə düzgün olmayaraq icra sənədlərinin icrası ilə əlaqədar icra məmurunun hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) bütün hallarda icra məmurunun olduğu yer üzrə İnzibati-İqtisadi məhkəməyə şikayət verilməsi müəyyən olunmuşdur.

Lakin qanunun bir çox maddələrində qanunverici “müvafiq məhkəmə” terminini dəyişdirməmişdir. Və bu da yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, “İcra haqqında” Qanunda həll olunmaz kolliziya yaratmışdır. Məhkəmələr arasında fikir ayrılıqlarına da səbəb bu olmuşdur.

“Normativ hüquqi aktlar haqqında” AR-nın Konstitusiyaya Qanununun “Normativ hüquqi aktların icrasına nəzarət” adlı 92-ci maddəsində normativ hüquqi aktların icrasına nəzarət və yoxlanılması normayaratma orqanları (vəzifəli şəxslər) və müvafiq normativ hüquqi aktlarla nəzərdə tutulmuş xüsusi orqanlar (şəxslər) tərəfindən həyata keçirilməsi göstərilmişdir.

Qeyd etdiyimiz Konstitusiyaya Qanununa əsasən normayaratma orqanları (vəzifəli şəxslər) və digər səlahiyyətli xüsusi orqanlar (şəxslər) normativ hüquqi aktların icrasına nəzarət və onun yoxlanılması, habelə müraciətlərin təhlili əsasında normativ hüquqi aktların qüvvədə olmasının keyfiyyətini, qanuniliyini və səmərəliliyini müəyyən edirlər. Normativ hüquqi aktlarda boşluqlar, daha yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan aktlarla ziddiyyətlər, habelə daxili ziddiyyətlər və ya digər nöqsanlar aşkar edildikdə normayaratma orqanı (vəzifəli şəxslər) onları aradan qaldırmalı, digər səlahiyyətli xüsusi orqanlar (şəxslər) isə səlahiyyətli orqanlara müvafiq normativ hüquqi aktlarda dəyişikliklər edilməsi və ya onların ləğv edilməsi barədə təkliflər verməlidirlər (93-cü maddə).

Deməli, “İcra haqqında” Qanuna edilən 16.10.2012 tarixli dəyişiklikdən sonra qanunverici orqan həmin qanunun nə cür işləməsinə nəzarət etməli və yoxlamalı idi. Və bu yoxlamalar nəticəsində təhlillər apararaq dəyişikliklərin qanuniliyini, onların ictimai münasibətlərə tətbiqi zamanı keyfiyyətini və səmərəliliyini müəyyən etməli idi. Çünki, Konstitusiyaya qanununun 93-cü maddəsi qanunverici orqanın üzərinə yuxarıda qeyd edilən vəzifələri qoymuşdur. Əgər qanunverici orqan öz üzərinə düşən vəzifəni layiqincə yerinə yetirsəydi, qanuna 30.12.2016 tarixli əlavə və dəyişiklik olunmazdı. Və məhkəmə qərarlarının icrasında bugünkü mövcud olan problemlər də olmazdı.

Mütləq məhkəmə hakimiyyəti hüququna malik olan məhkəmə, mülki mühakimə icraatını başlayır, aparır və qərar qəbul edir. İcra işinə onun icra sənədi əsasında başlanılır. İcra işinin xitamı da yalnız mütləq hüquq kimi ona məxsusdur. Çünki bunu Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 129-cu maddəsi tələb edir.

Məhkəmə ədalət mühakimə hakimiyyətinə məxsusdur, icra orqanı isə yox.

Müraciətə səbəb olmuş 8 il ərzində icra olunmayan işə bərpə haqqında məhkəmə qərarının xitam olunması faktı da ona dəlalət edir ki, Respublikamızda məhkəmə aktlarının icrası üzərində məhkəmə nəzarəti layiqli səviyyədə deyildir.

Hakimlərin 5 ildən bir yenidən təyin edilməsini və iş yerlərinin dəyişdirilməsini nəzərə alsaq, uzun müddət icra edilməyən məhkəmə qərarları yeni təyin edilmiş hakimlər üçün naməlum və maraqsız olduğundan icrası nəzarətsiz qalacaqdır.

Belə hesab edirəm ki, "İcra haqqında" Qanununda 16.10.2012-ci il tarixdə və 30.12.2016-cı il tarixdə edilən dəyişikliklər AR-sı Konstitusiyasının 125 və 129-cu maddələrinə, "Normativ hüquqi aktlar haqqında" AR-nın Konstitusiya Qanununun 90-cı maddəsinə, AR-sı Mülki Prosesual Məcəlləsinin 1-ci maddəsinin 3-cü bəndinə, "İcra məmurları haqqında" Qanunun 11-ci maddəsinə, "İcra haqqında" Qanunun preambulasına, 26-cı maddəsinə zidd olduğundan qüvvədən salınmalıdır.

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi

BİRİNCİ BÖLMƏ

AKİMOVA AZƏRBAYCANA QARŞI İŞ ÜZRƏ

(Ərizə N. 19853/03)

Q Ə R A R

STRASBURQ

27 sentyabr 2007-ci il

Məhkəmə 6 sentyabr 2007-ci il göstərilən şikayətə baxaraq aşağıdakı qərarı qəbul etmişdir,

PROSES

1. İş 2003-cü il aprelin 25-də Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı Valentina Akimova (bundan sonra - ərizəçi) tərəfindən İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 34-cü maddəsini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikasına qarşı irəli sürdüyü şikayətə (№ 19853/03) əsaslanır.
2. Ərizəçini Bakıda çalışan hüquqşünas xanım N.Hüseynova, Azərbaycan Respublikasını isə, hakimiyyət nümayəndəsi Ç.Əsgərov təmsil edirdi.
3. Ərizəçi başlıca olaraq ona istinad edir ki, onun mənzilini qanunsuz zəbt etmiş məcburi köçkünlərin məhkəmə qətnaməsi əsasında mənzildən çıxarılmasının icrasının təxirə salınması ilə onun Konvensiyanın 1-ci Protokolunun 1-ci maddəsində təsbit olunmuş mülkiyyətindən dinc istifadə olunması və Konvensiyanın 6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş məhkəməyə müraciət etmək hüquqlarını pozmuşlar.
4. 12 yanvar 2006-cı il tarixdə çıxarılmış qərarla Məhkəmə tərəfindən şikayət qismən qəbul edilmişdir.
5. İddiaçı və Dövlət işə aid olan halları mahiyyəti üzrə təqdim etmişlər (59-cu qaydanın 1-ci paragrafı).

I. İŞİN FAKTİKİ HALLARI

6. Ərizəçi 1950-ci ildə anadan olmuşdur və Bakı şəhərində yaşayır.
7. Dövlət mənzil qaydalarına əsasən, Nərimanov rayon İcra Hakimiyyətinin (bundan sonra - NRIH) 02 iyun 1993-cü il tarixli Sərəncamı ilə ərizəçiyə Bakı şəhərində yerləşən və dövlət mülkiyyətində olan 3 otaqlı mənzilə order verilmişdir. Həmin vaxt binanın tikintisi başa çatmadığından icarəçilər mənzillərində təmir işlərinin başa çatdırılmasının öz hesablarına aparılmasını üzərlərinə götürmüş və bu səbəbdən də ərizəçi yeni mənzilə köçməmişdir.
8. 1997-ci ildə şifahi razılaşmaya əsasən, ərizəçi öz tanışları olan R.-in həmin mənzildən müvəqqəti və pulsuz olaraq istifadə etməsinə icazə vermişdir. Tərəflərin razılaşmasına əsasən, R. mənzildən istifadə etməsi müqabilində və ərizəçinin təqdim edəcəyi tikinti materialları hesabına bu mənzildə təmir işlərinin aparılmasını üzərinə götürmüşdür. Həmçinin, R. ərizəçinin tələb edəcəyi anda mənzilin boşaldılmasını üzərinə götürmüşdür.
9. Bir müddətdən sonra mövcud şifahi razılaşmaya zidd olaraq R. qohumları olan H. və onun ailə üzvlərinin (bundan sonra - H.) həmin mənzilə köçmələrinə icazə vermişdir. H. Ermənistan-Azərbaycan-Dağlıq Qarabağ münaqişəsi zamanı Ermənistanın hərbi qüvvələrinin nəzarəti altında

qalan Ağdam rayonundan olan məcburi köçkündür.

10. Ərizəçi mənzilinə tanımadığı adamların girdiyini gördükdə, onlardan mənzili tərk etməyi tələb etmişdir. Buna baxmayaraq, H. başqa yaşayış yerinin olmadığını bəhanə edərək, mənzili tərk etməkdən imtina etmişdir. Ərizəçi H.-in mənzili boşaltması tələbi ilə məhkəməyə müraciət etmişdir.

11. 29 mart 2000-ci il tarixdə Nizami Rayon Məhkəməsi iddianı təmin etmişdir. Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, H. mübahisəli mənzilə köçməzdən əvvəl Bərdə şəhərində yaşamış və Bakı şəhəri Xətai rayonunda məcburi köçkün kimi qeydiyyatda alınmışdır. Onlar mənzilə 1997-ci ildə daxil olduqlarını təkzib etməmişlər. Məhkəmə, həmçinin müəyyən etmişdir ki, iddiaçı mübahisəli mənzilin qanuni kirayəçisidir və müvafiq olaraq H.-in mənzildən çıxarılması tələbini etmək ixtiyarı vardır. Məhkəmə H.-in mənzildən çıxarılmasına dair qətnamə qəbul etmişdir. H. apellyasiya şikayəti vermişdir.

12. 30 sentyabr 2002-ci il tarixdə Apellyasiya Məhkəməsi rayon məhkəməsinin qətnaməsini ləğv etmişdir. Məhkəmə NRİH tərəfindən yarımçıq tikilmiş evə verilən orderin qanunvericiliyin tələblərinə cavab vermədiyini müəyyən etmişdir. Eyni zamanda, məhkəmə ərizəçinin yaşayış sahəsinə dair icarə müqaviləsi bağlamadığını və müvafiq olaraq mənzili tələb etmək hüququnun olmadığını müəyyən etmişdir. Beləliklə, məhkəmə birinci instansiya məhkəməsinin mənzildən çıxarılmaya dair qətnaməsini ləğv etmişdir.

13. Ərizəçi kassasiya şikayəti vermişdir. Ali Məhkəmənin 13 dekabr 2002-ci il tarixli qərarı ilə Apellyasiya Məhkəməsinin qətnaməsi ləğv edilmiş və şikayətçinin tələbi qismən təmin edilmişdir. Ali Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, işə baxan Apellyasiya Məhkəməsi şikayətçinin mənzilə olan orderinin qanuniliyinin müəyyən edilməsində səhvə yol vermişdir. Məhkəmə həmçinin göstərmişdir ki, şikayətdə mülkiyyət hüquqları təkzib olunmur və məsələ yalnız H.-in ərizəçinin mənzilində qalmaq hüququndan gedir. Ali Məhkəmə Apellyasiya Məhkəməsinin bu hissəyə aid qərarını ləğv edib.

14. Ali Məhkəmə H.-in mənzildən çıxarılmasını qət etmişdir. Lakin məhkəmə H.-in Ağdam rayonunda yerləşən daimi yaşadığı mənzilə qayıtmağın mümkünsüzlüyünü və başqa yaşayış yerinin olmadığını nəzərə alaraq, qərarın icrasının Ağdama qayıtmaq mümkün olana qədər təxirə salınmasını qət etmişdir.

15. Ərizəçinin əlavə kassasiya qaydasında verdiyi şikayətinə əsasən, Ali Məhkəmənin 27 yanvar 2005-ci il tarixli Plenumunun qərarı ilə Ali Məhkəmənin 13 dekabr 2002-ci il tarixli qərarı ləğv edilmişdir. Plenum onu qeyd etmişdir ki, mülki-prosessual qanunvericiliyə əsasən, Ali Məhkəmə işə mahiyyəti üzrə baxmağa səlahiyyəti olmadığından apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qətnamə və ya qərardadını tamamilə, yaxud qismən ləğv edib işi yenidən baxılmaq üçün apellyasiya instansiyası məhkəməsinə göndərə bilər. Beləliklə, Plenum müəyyən etmişdir ki, Ali Məhkəmənin işə mahiyyəti üzrə baxması prosessual qaydaları pozur. Plenum işi Apellyasiya Məhkəməsinə göndərmişdir.

16. 07 aprel 2005-ci il tarixdə Apellyasiya Məhkəməsi Ali Məhkəmənin 13 dekabr 2002-ci il tarixli qərarına əsasən iş üzrə yeni qətnamə çıxarmışdır. Məhkəmə tərəfindən qət edilmişdir ki, H. zəbt etdiyi mənzili boşaltmalıdır. Həmçinin qərara alınmışdır ki: «.....Akimovanın iddiası təmin edilməməlidir; nəzərə alaraq ki, cavabdeh Ağdam rayonundan məcburi köçkündür, qətnamənin icrası Ağdam rayonu işğaldan azad olunana qədər təxirə salınsın».

17. Hazırda Ağdam Ermənistanın və tanınmamış Dağlıq Qarabağ silahlı qüvvələrinin nəzarəti

altındadır. Axırncı məlumata görə H. ərizəçinin mənzilində yaşayır.

II. İŞƏ AİD OLAN DAXİLİ QANUNVERİCİLİK

A. 01 mart 1983-cü il tarixli Mənzil Məcəlləsi

18. Mənzil Məcəlləsinə əsasən, Azərbaycan vətəndaşları müəyyən edilmiş qaydada dövlət və ictimai mənzil fondu evlərində yaşayış sahəsi almaq hüququna malikdirlər (10 və 28-ci maddələr).

19. Mənzilin verilməsi haqqında yerli İcra Hakimiyyətinin qərarı yaşayış sahəsi orderi verilməsi yolu ilə həyata keçirilir (48-ci maddə).

20. Mənzildən istifadə etmək hüququ qeyri-müəyyən müddətə verilir (10-cu maddə). Kirayəçilər onların ailə üzvlərinin razılığı ilə hər an müqavilənin qüvvəsini dayandıra bilərlər (87-ci maddə). Mənzil istismar sahələri müqavilənin şərtlərini qanun və məhkəmə qərarlarında nəzərdə tutulmuş qaydada müəyyən edirlər (88-89-cu maddələr). Əgər müqavilədə mənzilin yaşamaq üçün yararsız olduğu göstərilirsə, bu halda Kirayəçi və onun ailə üzvləri bütün rahatlıqla təmin edilməlidirlər (90-96-cı maddələr). Sisteməlik şəkildə mənzilə ziyan vurduqda, mənzili digər məqsədlər üçün istifadə etdikdə, ümumi qəbul olunmuş davranış qaydalarını pozduqda və əgər bu hərəkətlər mənzildə yaşamağın mümkünliyünü məhdudlaşdırırsa, Kirayəçi və ya onun ailə üzvləri mənzildən çıxarıla bilərlər. Mülki iş baxan hakim tərəflərin müraciəti əsasında işi təxirə sala bilər və ya qətnamənin icrasına möhlət verilməsini və ya icra edilməsini, qətnamənin icra üsulunu və qaydasını tərəflərin mülkiyyət vəziyyətindən asılı olaraq dəyişdirə bilər.

B. Azərbaycan Respublikasında mənzil fondunun özəlləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 26 yanvar 1993-cü il

21. Dövlət və ya ictimai mənzil fondunun mülkiyyətçisi ilə mənzil kirayə müqavilə bağlamış Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarının, habelə vətəndaşlığı olmayan şəxslərin yaşadığı mənzilləri (evləri) bu qanunla müəyyən edilmiş şərtlərlə və qaydada əvəzsiz olaraq şəxsi mülkiyyətinə keçirmək hüququ vardır (1-ci maddə). Mənzillərin (evlərin) özəlləşdirilməsinin pulsuz olması (3-cü maddə). Dövlət və yaxud ictimai mənzil fondu mənzillərini əvəzsiz özəlləşdirmək hüququndan yalnız bir dəfə istifadə edilə bilər (7-ci maddə).

C. Məcburi köçkünlərin və onlara bərabər tutulan şəxslərin sosial müdafiəsi haqqında Qanun. 21 may 1999-cu il

22. Qanunun 2-ci maddəsi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

«Xarici hərbi təcavüz, müəyyən ərazilərin işğalı və ya mütəmadi atəş altında saxlanması nəticəsində Azərbaycan Respublikası ərazisində daimi yaşayış yerlərini tərk etməyə məcbur olub ölkə hüdudlarında başqa yerə köçmüş şəxslər bu Qanunun məqsədləri üçün məcburi köçkün hesab olunurlar.»

23. Qanunun 5-ci maddəsi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

«Məcburi köçkünlərin məskunlaşdırılması müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Məskunlaşdırma məqsədilə yaşayış üçün yararlı olan və ya yararlı hala salınması mümkün olan yaşayış, inzibati və yardımçı binalardan, habelə digər binalardan istifadə edilir. Məcburi köçkünləri belə binalarda məskunlaşdırmaq mümkün olmadıqda və ya müəyyən yaşayış məntəqələrində əhali sıxlığı buna imkan vermədikdə, onlar məcburi köçkünlər üçün xüsusi olaraq təşkil edilmiş düşərgələrdə məskunlaşdırılırlar. Düşərgələr yaşayış üçün zəruri tələblərə cavab verməlidir. Məcburi köçkünlərin müstəqil olaraq müvəqqəti məskunlaşmasına o halda yol verilə bilər ki, bu digər şəxslərin hüquqlarını və qanuni maraqlarını pozmasın. Belə hallar mövcud olduqda müvafiq icra hakimiyyəti orqanları məcburi köçkünlərin həmin yaşayış məntəqəsi daxilində başqa yaşayış sahəsinə köçürülməsini təmin etməlidirlər.»

D. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin məcburi köçkünlərin məskunlaşdırılmasını tənzimləyən bəzi qaydaların təsdiq edilməsi haqqında 200 sayılı 24 dekabr 1999-cu il tarixli Qərarı «1992-1994-cü illərdə məcburi köçkünlərin yaşadıqları mənzillərdən çıxarılmasının qarşısını almaq məqsədilə həmin evlərə aidiyyəti təşkilatlar tərəfindən ayrı-ayrı vətəndaşlara verilən orderlərin hüquqi qüvvəsi müvəqqəti dayandırılır.»

E. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin məcburi köçkünlərin məskunlaşdırılmasını tənzimləyən bəzi qaydaların təsdiq edilməsi haqqında 200 sayılı 24 dekabr 1999-cu il tarixli Qərarı

25. Məcburi köçkünlərin müvəqqəti yerləşməsi fərdi şəxslərin yaşayış hüququnu pozduğu halda, əvvəlki yaşamaq üçün başqa münasib yerlərlə təmin olunmalıdırlar (4-cü maddə).

F. Azərbaycan Respublikasının Mülki-Prosessual Məcəlləsi. 1 sentyabr 2000-ci il («MPM»)

26. İşə baxmış hakim, işdə iştirak edən şəxslərin ərizəsi üzrə tərəflərin əmlak vəziyyətinə və digər hallara əsasən qətnamənin icrasına möhlət verməyə və ya qətnaməni hissə-hissə icra etdirməyə, habelə onun icra üsulunu və qaydasını dəyişdirməyə haqlıdır (231-ci maddə).

HÜQUQİ MƏSƏLƏLƏR

I. Hökumətin ilkin etirazı

27. Hökumətin 23 mart 2006-cı il tarixli bəyanatında daxili müdafiə imkanlarının tükənmədiyi göstərilmişdir, belə ki, ərizəçi Apellyasiya Məhkəməsinin 07 aprel 2005-ci il tarixli qətnaməsinə dair əlavə kassasiya şikayəti verməmişdir. Hökumətin mövqeyinə əsasən, iş üzrə təkrar icraat 21 yanvar 2007-ci il tarixdə mümkün olmuşdur.

28. Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, Məhkəmə haqqında Reqlamentin 55-ci maddəsinə müvafiq olaraq qəbul edilməmə meyarı ilə bağlı hər hansı bir ərizə cavabdeh dövlət tərəfindən ərizənin nəzərdə tutulmuş hallarından və xüsusiyyətlərindən asılı olaraq ərizə verilməsinin qəbul etmə meyarından çıxış edilərək verilə bilər.

29. Məhkəmə işi 01 sentyabr 2004-cü il tarixdə Hökumətə göndərmiş və Hökumətdən qəbul edilmə meyarı ilə əlaqədar iradların 02 dekabr 2004-cü il tarixə qədər təqdim edilməsini tələb etmişdir. Hökumətin tələbinə uyğun olaraq, bu müddət 30 dekabr 2004-cü il tarixə qədər uzadılmışdır. Qəbul edilmə meyarı ilə əlaqədar işin əlavə icraatı Hökumətin iradlarının təqdim edilməsi və ərizənin qəbul edilməsinə qədər hələ də bərpa edilməmiş və Ali Məhkəmənin 13 dekabr 2002-ci il tarixli qərarı axırıncı dəqiqəyədək qüvvədə olmuşdur.

30. Hökumət 28 yanvar 2005-ci il tarixdə icraatın bərpa edilməsi barəsində Məhkəməyə məlumat vermişdir. Ali Məhkəmə Plenumunun 27 yanvar 2005-ci il tarixli Qərarı işə əlavə edilmişdir. Məhkəmə 12 yanvar 2006-cı il tarixdə ərizənin qismən qəbul olunduğunu bildirmişdir.

31. Hökumət qəbul edilmə meyarı barəsində ərizənin qəbul edilməsindən sonra 23 mart 2006-cı il tarixdə daxili müdafiə imkanlarının tükənmədiyi barədə iradlarını təqdim etmiş və Hökumət öz mövqeyinin izah edilməsi üçün dəvət olunmuşdur.

32. Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, Hökumət daxili müdafiə imkanlarının tükənmədiyi barədə məsələni bu iş üzrə əlavə daxili icraatın bərpa edilməsindən sonra qaldırmışdır. Apellyasiya Məhkəməsinin 07 aprel 2005-ci il tarixli qərarı Məhkəmə tərəfindən qəbul edilmə meyarı ilə əlaqədar 12 yanvar 2006-cı il tarixli qərarından öncə çıxarılmışdır. Xüsusi səbəblərin olmamasından Hökumət qəbul edilmə meyarı ilə əlaqədar iradların dəstəklənməsini dayandırmışdır (Maurer V. Austria, № 50110/99, § 16 17 Canuary 2002).

33. Müvafiq olaraq Hökumətin ilkin etirazı təmin edilməmişdir.

II. Guman edilən qayda pozuntusu. Konvensiyanın 1 №-li Protokolunun 1-ci maddəsi

34. Ərizəçi bildirir ki, aşağıdakıları nəzərdə tutan Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinin tələbləri pozularaq mülkiyyət hüquqlarından məhrum edilmişdir:

«Hər bir fiziki və hüquqi şəxs öz mülkiyyətindən dinc istifadə hüququna malikdir. Heç bir kəs, cəmiyyətin maraqları naminə, qanunla və beynəlxalq hüququn ümumi prinsipləri ilə nəzərdə tutulmuş şərtlər istisna olmaqla, öz mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz. Yuxarıdakı müddəalar dövlətin ümumi maraqlara müvafiq olaraq, mülkiyyətdən istifadəyə nəzarəti həyata keçirmək üçün, yaxud vergilərin və ya digər rüsum və ya cərimələrin ödənilməsinə təmin etmək üçün zəruri olan qanunları yerinə yetirmək hüququnu məhdudlaşdırmır.»

A. Tərəflərin təqdimatları

35. Hökumət şikayətçinin əmlak hüquqlarına müdaxilə olunma halını təsdiqlədi və bu müdaxilənin Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinə müvafiq olaraq sübut olunması ilə razılaşdı. Hökumət müdaxilənin müvəqqəti olduğunu və bunun qanun əsasında baş verdiyini bildirdi. Xüsusilə onlar Məcburi Köçkünlərin Məskunlaşdırılması Qaydalarının (bax. yuxarıda göstərilən paraqraf 24) məcburi köçkünlərin müvəqqəti olaraq məskunlaşdığı yerlərdən köçürülməsinin təxirə salınmasına əsas verməsi barəsində müzakirə aparmışlar.

36. Hökumət Azərbaycan ərazisinin Ermənistan tərəfindən işğal nəticəsində ölkədə 700 000-dən çox məcburi köçkün olduğunu növbəti dəfə bildirmişdir. Burada Məcburi Köçkünlərin yerləşmələrinin təminatı üçün zərurət yaranmışdır. Həmin Məcburi Köçkünlərin əksəriyyəti köhnə inzibati binalar, mehmanxana və xəstəxanalar kimi dövlət binaları, o cümlədən qaçqın düşərgələrində yerləşmişlər. Müəyyən sayda Məcburi Köçkünlər ayrıca şəxslərə aid olan mənzillərdə məskunlaşmışlar. Hökumətə görə Məcburi Köçkünlərin müvəqqəti yaşayış yerlərindən köçürülməsi onların evsiz qalmasına səbəb olar və bu da ictimai gərginlik, o cümlədən ictimai qayda üçün təhlükə yaratması halı kimi dəyərləndirilir. Əmlakından istifadə etmək barəsində şikayətçinin hüququnun müvəqqəti olaraq məhdudlaşdırılması dövlət marağının legitim məqsədidir və həmin məqsədlə proporsionallıq təşkil edir.

37. Şikayətçi əmlakından sərbəst şəkildə istifadəsinə olunan müdaxilənin daxili qanun vasitəsilə tənzimlənmədiyini bildirmişdir. O, Məcburi Köçkünlərin Məskunlaşdırılması haqqında Qaydaların 1992-1994-cü illər ərzində müvəqqəti yaşayış yerlərində olan Məcburi Köçkünlərin köçürülməsinin dayandırılması ilə əlaqəli olduğunu qeyd etmişdir. Belə ki, şikayətçinin bildirdiyinə görə, Məcburi Köçkünlər 1997-ci il tarixdə onun mənzilində məskunlaşmış və bu proses Məcburi Köçkünlərin məskunlaşdırılması haqqında Qaydalar çərçivəsində həyata keçirilməmişdir. Belə ki, ərizəçi iddia edir ki, məhkəmə qərarlarının icrasının təxirə salınması barəsində onlar heç bir əsas göstərmədiyi üçün həmin Qaydalar əsassızdır, amma sadəcə onlar 1992-1994-cü illərdə Məcburi Köçkünlər tərəfindən zəbt olunan yaşayış əmlakından istifadə orderinin hüquqluğunun müvəqqəti dayandırılması prosedurunu göstərmişlər.

38. Ərizəçi növbəti dəfə iddia edir ki, hər hansı bir halda onun əmlak hüquqları qanun əsasında məhdudlaşdırılıb və hüquqi şəkildə məhkəmələr ümumi ictimai maraq və fərdin əsaslı hüquqlarının müdafiəsi tələbləri arasında ədalətli tarazlıq yaratmayıb. Ərizəçi heç bir kompensasiya ödənilmədən Məcburi Köçkünlərin xeyrinə olaraq onun əmlak hüquqları məhdudlaşdırılmaqla «belə bir yükü» daşımağa məcbur edildiyini bildirib. Buna əsasən, məhkəmə tərəfindən istifadə olunan vasitələr burada olan məqsədlərlə proporsionallıq təşkil etmir.

B. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

39. Məhkəmə 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin birinci bölməsində olan «əmlak» konsepsiyasının fiziki mallar üzərində sahibkarlığın məhdudlaşdırılmaması və daxili qanunda formal klassifikasiyadan ayrı olması barəsində ayrıca mənaya malik olduğunu bildirir. Digər hüquqlar və aktivlər üzrə olan maraqlar əmlak hüquqları və təminat məqsədilə olan «əmlak» kimi xarakterizə oluna bilər.

40. Hazırda Məhkəmə 1993-cü il 02 iyun tarixdə şikayətçiyə hazırkı mənzili ilə əlaqədar istifadə sənədi verildiyini bildirir. Yerli məhkəmə mənzil ilə əlaqədar olaraq ərizəçinin istifadə sənədinin qanuni sahibi olduğunu təsdiqləyir. Sənəd üzrə «sosial icarə müqaviləsi» mövcud orqan və ərizəçi arasında imzalanıb. Mənzil Məcəlləsi və mövcud qaydalarda müəyyən olunduğu kimi «sosial icarə müqaviləsi» şərtlərinə uyğun olaraq, ərizəçi mənzildən istifadə və mövcud şərtlərə əsasən Yaşayış

yerinin özəlləşdirilməsi haqqında Qanuna əsasən ona ödənişsiz olaraq verilən sahiblik hüququna malikdir.

41. Belə hallarda Məhkəmə mənzil üzrə ərizəçinin iddialarının 1 saylı protokolun 1-ci maddəsi çərçivəsində «əmlak» hüquqlarının məhdudlaşdırılması əsasında olması ilə razılaşıır.

42. Əmlak hüququna zəmanət verən 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsi üç müxtəlif qaydaları ifadə edir: birinci paraqrafın birinci cümləsində göstərilən birinci qayda ümumi xarakterlidir və əmlakdan sərbəst şəkildə istifadə prinsipini göstərir; birinci paraqrafın ikinci cümləsində olan ikinci qayda əmlakın alınması barəsindədir və mövcud şərtləri əhatə edir; ikinci paraqrafta göstərilən üçüncü qayda Razılaşan Dövlətlərə ümumi maraqlara əsasən əmlakdan istifadəyə nəzarət etmək səlahiyyəti verilməsi məsələsini əhatə edir.

43. Məhkəmə qeyd edir ki, məhkəmə qərarı ilə məcburi köçkünlərin ərizəçinin mənzilindən çıxarılması qərara alındığına baxmayaraq, ərizəçi bir neçə il mənzilə mülkiyyət hüququnu bərpa edə bilməmişdir, belə ki, məhkəmə qərarının icrası qeyri-müəyyən zamana təxirə salınmışdır. Belə ki, ərizəçinin mənzilin icarəçisi olduğunu tanıdığı halda, məcburi köçkünlərə mənzildə yaşamağa davam etməyə icazə verilmişdir, halbuki, bu cür sahiblik, qətnamənin özündə qeyri-qanuni hesab olunmuşdur. Məhkəmə ərizəçinin əmlak hüquqlarına müdaxilə faktının mövcud olduğunu müəyyən etmişdir. Nəzərə alaraq ki, ərizəçi mənzilə dair yalnız kirayəçi hüququna malik olmuşdur, bu müdaxilə nə məhrum olunma, nə də istifadəyə nəzarət sayıla bilər, lakin 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinin 1 paraqrafının təsiri altına düşür.

44. Məhkəmə hesab edir ki, 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinin başlıca və ən əsas tələbi mülkiyyətdən istifadə hüququna dövlət tərəfindən hər hansı bir müdaxilə edilməsinin qanun çərçivəsində olmasından ibarətdir. Hər bir fiziki və hüquqi şəxs öz mülkiyyətindən dinc istifadə hüququna malikdir. Heç kəs, cəmiyyətin maraqları naminə, qanunla və beynəlxalq hüququn ümumi prinsipləri ilə nəzərdə tutulmuş şərtlər istisna olmaqla, öz mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz. Yuxarıdakı müddəalar dövlətin ümumi maraqlarına müvafiq olaraq, mülkiyyətdən istifadəyə nəzarəti həyata keçirmək üçün, yaxud vergilərin, digər rüsum və ya cərimələrin ödənilməsinin təmini üçün zəruri olan qanunları yerinə yetirmək hüququnu məhdudlaşdırmır. Bundan əlavə, qanunun aliliyi demokratik cəmiyyətin fundamental prinsiplərindən biridir və Konvensiyanın bütün maddələrindən ayrılmazdır. Bundan irəli gəlir ki, cəmiyyətin mühüm maraqlarının qorunması və müdafiəsi arasında tarazlığın əldə edilməsi artıq müəyyən edildiyi kimi qanunauyğun olmalı və özbaşına xarakter daşmamalıdır. (bax. *Latridis v. Greece* [GC], no. 31107/96, § 58, ECHR 1999-II). Konvensiyada «qanun» və «qanuna uyğun» terminləri əsasən geri daxili qanunvericiliyə yönəlir və həmçinin qanuna aid olmaqla onun «qanunun aliliyi» prinsipinə uyğun olmasını tələb edir.

45. Məhkəmə hesab edir ki, daxili məhkəmə qərarlarında, əsasən də Apellyasiya Məhkəməsinin mənzildən çıxarılmaya dair qərarın icrasının təxirə salınmasını mümkün edən 07 aprel 2005-ci il tarixli qətnaməsində milli qanunvericiliyin müddəalarına istinad olunmamışdır. Beləliklə, daxili məhkəmələr bu köçürülmənin qeyri-qanuni olduğuna baxmayaraq, məcburi köçkünlər tərəfindən ərizəçinin mənzilinin zəbt olunmasının davam etdirilməsini hüquqi əsaslandırma bilməmişlər.

46. Buna baxmayaraq, Hökumət ərizəçinin hüquqlarından istifadə etmək üçün maneələrin Məcburi Köçkünlərin Yerləşdirilməsini tənzimləyən Qaydalara əsaslandığını bəyan edir. Məhkəmə bu cür bəyanatı qəbul edə bilməz. Məcburi köçkünlərin köçürülmə qaydalarını özündə əks etdirməyən mülki prosedur qaydaları hazırkı halda baş vermiş məhkəmə qərarlarının icrasını qeyri-müəyyən müddətə təxirə salmaq səlahiyyətini yerli məhkəmələrə təqdim edir. Hazırkı qaydalar məcburi köçkünlər tərəfindən zəbt olunmuş mənzillərə dair verilən qeydiyyat vəsiqələrinin yalnız hüquqi qüvvəsinin dayandırılmasına imkan yaradır. Bu halda, ərizəçinin ümumiyyətlə nə vaxtsa qeydiyyat vəsiqəsinin hüquqi qüvvəsinin dayandırılmasını göstərən sübutların olmadığı məlum olur. Əksinə, yerli məhkəmələr ərizəçinin qeydiyyat vəsiqəsinin həqiqiliyini tanıdılar və ərizəçini bu mənzilin qanuni icarəçisi hesab etdilər.

47. Bundan əlavə, Daxili Köçürülmə haqqında Proqramın 4-cü maddəsində dəqiq göstərilir ki, mənzillərdən çıxarılmaya dair müdafiə o məcburi köçkünlərə aiddir, hansı ki, digər şəxslərə məxsus mənzillərə yalnız 1992-1994-cü illər aralığında köçmüşlər. Məhkəmə bu ölçünün proporsionallığının və uyğunluğunun araşdırılmasını aparmadan Dağlıq Qarabağ və ona yaxın ərazilərdə 1992-1994-cü illər aralığında kobud hərbi hərəkətlərlə ifadə olunan və yüz minlərlə insanların məcburən öz daimi yaşayış yerlərini konflikt zonasında qoymasını nəzərə alır. Bu halda daxili məhkəmələr tərəfindən dəqiq müəyyən edilmişdir ki, H. Ərizəçinin mənzilinə 1997-ci ildə köçmüş, yəni icazə olunan Qaydalardan təxminən 3 il və 1993-cü ildə Ağdamı tərk etdiyi vaxtdan 4 il keçmişdir. Beləliklə, Ərizəçinin məsələsində bu hal Daxili Köçürülmə haqqında Proqramın 4-cü maddəsinə uyğun gəlmirdi.

48. Məhkəmə Məcburi köçkünlər və onlara bərabər tutulan şəxslər haqqında Qanunun 5-ci maddəsinə, eləcə də Qaydaların 4-cü maddəsinə diqqət yetirdi. Bu maddələrə əsasən, məcburi köçkünlərin digər şəxslərin yaşayış hüquqlarını pozaraq (§ 23 və 25) bu şəxslərin yaşayış yerlərinə köçürüldüyü təqdirdə, yerli orqanlar tərəfindən məcburi köçkünlərin digər yaşayış yerləri ilə təmin edilməsini nəzərdə tutur. Belə müəyyən olur ki, hazırkı halda məhkəmə qərarının icrasının təxirə salınması haqqında qərar bu təlimatın tələblərini pozur. Lakin Hökumət daxili məhkəmələr kimi hazırkı işdə bu maddənin tətbiq edilmə mümkünlüyünə dair hər hansı dəlilləri təqdim edə bilməmişdir.

49. Nəhayət, Məhkəmə qeyd edir ki, MPM-in 231-ci maddəsi bir sıra xüsusi hallarda tərəflərin birinin məhkəməyə müraciəti əsasında məhkəmə qərarının icrasının təxirə salınması prosedurunun nəzərdə tutur. Lakin hazırkı işdə tərəflər bu kimi müraciət etməmiş və yerli məhkəmələrin qərarı MPM-in 231-ci maddəsində göstərilən müddələrin təsiri altına düşür.

50. Belə hallarda, Məhkəmə bu məsələyə müdaxiləni Azərbaycan qanunlarına zidd olan və şikayətçinin öz əmlakından sərbəst istifadə hüququ ilə uyğun gəlməyən hal kimi nəzərə alır. Bu nəticə ictimaiyyətin ümumi maraq və fərdlərin əsaslı hüquqlarının qorunması tələbləri arasında ədalətli tarazlığın pozulmasının müəyyən olunmasını lazımsız edir.

51. Qeyd olunanlara əsasən iş üzrə 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsi pozulmuşdur.

III. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin təsdiq olunan pozuntusu

52. Ərizəçi Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq iddia edir ki, məhkəmə araşdırılması üzrə onun hüquqları pozulub, ona görə ki, o, yerli məhkəmələrdən əsaslı qərar almamış və qərarın icrasının təxirə salınması prosesi ədalətli araşdırma üzrə onun hüquqlarını pozmuşdur. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndində aşağıdakılar göstərilir:

«Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən ....məhkəmə vasitəsilə, ... işinin ədalətli .... araşdırılması hüququna malikdir.»

53. Hökumət mübahisəli hüquqi qərarın müzakirə olunduğunu və təsdiqləndiyini və Ərizəçinin şikayətinin əsassız olduğunu bildirmişdir.

54. Ərizəçi yerli məhkəmənin onun xeyrinə qərarın icrasının təxirə salınması barədə qərar üzrə əsasları aydınlaşdırmamış və düzgün qərar qəbul etmək barədə onun hüquqlarını pozmuşdur. Belə ki, Ərizəçi iddia edir ki, müəyyən olunmayan tarixə kimi qərarın icrasının təxirə salınması Konvensiyaya ziddir. Bu onun itkisi ilə bağlı qeyri-operativliyi saxlamaq üçün başlıca qərar verməklə ədalətli araşdırma üzrə onun hüququnu pozmuşdur.

55. Məhkəmə hesab edir ki, hazırkı iş icrası məcburi olan qərarın icra olunmaması məsələsini qaldırmır, ona görə ki, qərarın icrası qərarın özü ilə təxirə salınmışdır və icra prosesi başlanma bilməzdi (bax, bir çox digər orqanlar arasında kontrario, Burdov Rusiyaya qarşı, nömrə 59498/00, §§10 et seq, ECHR 2002-III). Belə qərarın özünün nə qədər əsaslı və Konvensiyaya uyğun olmasına gəldikdə isə Məhkəmə hesab edir ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi ilə bağlı Ərizəçinin şikayəti və dəlilləri 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsi ilə bağlı araşdırılanlarla eynidir. Buna görə, 50 və 51-ci paragraflarda əks olunan nəticələri nəzərə alaraq, Məhkəmə şikayəti ayrılıqda 6-cı maddənin 1-ci bəndi ilə bağlı araşdırılmasını zəruri hesab etmir.

IV. Konvensiyanın 41-ci maddəsinin tətbiqi

56. Konvensiyanın 41-ci maddəsi aşağıdakıları əhatə edir:

«Əgər Məhkəmə Konvensiya və onun Protokollarının pozulduğunu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edirsə, zəruri halda zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsini təyin edir.»

57. Ərizəçi ədalətli razılıq üzrə Məhkəmə qərarı tarixinə kimi iddiasının təqdimatı tarixindən hər ay üzrə iddia təqdimatı tarixində Bakının eyni yerində eyni mənzilin qiymətində 1.3%-ə kimi (Azərbaycanda daşınmaz əmlak qiymətlərinin artımı üzrə müəyyən olunan orta aylıq faiz) artacaq 51,525 ABŞ dolları məbləğində dəyən maddi zərərin ödənilməsini tələb edir. O, həmçinin qeyri-maddi zərər üzrə 30,000 ABŞ dollarında vəsait də tələb edir.

58. Hökumət həmin iddialara şərh verməmişdir.

59. Məhkəmə hesab edir ki, 41-ci maddə üzrə şikayət məsələsi qərar üçün hazır deyil. Buna əsasən Hökumət və ərizəçi arasında müəyyən oluna bilən hər hansı bir müqavilə hazırlanmalı və saxlanmalıdır (Məhkəmə Qaydalarının 75-ci qaydası).

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ QƏRARA ALIR Kİ:

1. Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsi pozulmuşdur;
2. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə dair ərizəçinin şikayəti ilə bağlı ayrıca araşdırma tələb olunmur;
3. 41-ci maddənin tətbiq olunması məsələsi qərar çıxarmaq üçün hazır deyil və buna əsaslanaraq,
  - (a) tam şəkildə deyilən məsələni saxlamışdır.
  - (b) Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən, həlledici qərar verildiyi tarixdən üç ay ərzində Hökumət və ərizəçini çatdırıla bilən hər hansı bir müqavilə barəsində Məhkəməni xəbərdar etmək məsələsi barədə yazılı araşdırmalar təqdim etməyə dəvət etmişdir.
  - (c) növbəti proseduru saxlamış və əgər lazım olarsa, eyni vəziyyəti saxlamaq səlahiyyətini Palata Rəhbərinə vermişdir.

Yerli mətbuat səhifələrindən

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI VƏKİLLƏR KOLLEGIYASININ MƏLUMATI

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI VƏKİLLƏR KOLLEGIYASININ MƏLUMATI

Məlum olduğu kimi, Milli Məclis tərəfindən məhkəmələrdə nümayəndəlik institutunun təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bir sıra qanunvericilik aktlarına əlavə və dəyişikliklər qəbul edilmişdir. Qeyd olunan dəyişikliklərin ictimaiyyət arasında geniş müzakirəyə səbəb olmasını nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası aşağıdakıları diqqətə çatdırır:

Adı çəkilən əlavə və dəyişikliklər ölkəmizdə aparılan mütərəqqi məhkəmə-hüquq islahatlarının davamıdır və öz mahiyyəti etibarilə hüquqi yardım institutunun yeni mərhələyə qədəm qoymasını təmin etməyə yönəlmişdir. Bu dəyişikliklər ölkəmizdə əhaliyə göstərilən hüquqi xidmətlərin keyfiyyətinin artırılmasına müsbət təsir edəcəkdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin "Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosesual Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında" qanunun tətbiqi barədə 7 noyabr 2017-ci il tarixli Sərəncamı ilə vəkillərin sayının artırılması Vəkillər Kollegiyasına tövsiyə olunmuşdur. Buna nail olmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası tərəfindən bütün zəruri tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

Belə ki, çoxsaylı hüquqşünas vəkil olmaq üçün Vəkillər Kollegiyasına müraciət etmişdir. Bununla bağlı, ən qısa zamanda ixtisas imtahanları keçiriləcək və imtahanları müvəffəqiyyətlə vermiş namizədlər vəkil adını qazanacaqlar.

Eyni zamanda, hal-hazırda məhkəmələrdə çıxış edən nümayəndələr də, qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq müraciət etdikləri halda, Vəkillər Kollegiyası üzvlüyünə qəbul oluna bilərlər.

Sonda bir daha bildiririk ki, Vəkillər Kollegiyası qəbul olunmuş əlavə və dəyişiklikləri dəstəkləyir və bu istiqamətdə üzərinə düşən vəzifələrin lazımınca icrasını təmin edəcəkdir.

(c) VKRH

AZƏRBAYCANIN MƏHKƏMƏ SİSTEMİNDƏKİ NAILİYYƏTLƏR AVROPA DÖVLƏTLƏRİNƏ PARLAQ NÜMUNƏDİR

Mətbuatda xəbər verildiyi kimi, bu yaxınlarda ölkəmiz Avropa Şurasının "Ədliyyənin Kristal Tərəzisi" müsabiqəsinin mükafatına layiq görülmüşdür. Bununla əlaqədar ədliyyə nazirinin müavini, Məhkəmə-Hüquq Şurasının üzvü, II dərəcəli dövlət ədliyyə müşaviri Azər Cəfərovun fikirlərini oxucularımızla bölüşmək istədik.

- Azər müəllim, ilk növbədə, Sizi və bütün kollektivinizi qarşıdan gələn peşə bayramınız münasibətilə təbrik edirik. Birinci sualımız ölkəmizin məhkəmə sahəsindəki nailiyyətlərinin mükafata layiq görüldüyü Avropa Şurasının "Ədliyyənin Kristal Tərəzisi" müsabiqəsi ilə bağlıdır. Bu müsabiqənin mahiyyəti barədə nə deyə bilərsiniz?

- Çox sağ olun. Qarşıdan 22 noyabr - ədliyyə işçilərinin peşə bayramı günü gəlir. Bir əsrə bərabər

zəngin tarixi olan Azərbaycan ədliyyəsi bu gün möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə müasir inkişaf dövrünü yaşayır, mütərəqqi islahatlar aparılmaqla təkmilləşir və yeniləşir. Belə bir əlamətdar gündə ədliyyə və məhkəmə sisteminin nailiyyətlərindən söhbət açmaq olduqca xoşdur.

Qeyd etməliyəm ki, Avropa Şurasının "Ədliyyənin Kristal Tərəzisi" mükafatı ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi, məhkəmə prosedurları və məhkəmələrin işinin təşkili sahəsində innovativ və effektiv təcrübələrin aşkarlanması və yayılması məqsədilə keçirilən bir müsabiqədir. Əvvəllər bu müsabiqə hər il keçirilirdi və mülki, cinayət mühakiməsi sistemlərinə həsr olunurdu. 2012-ci ildən etibarən isə iki ildən bir keçirilən müsabiqə ədliyyənin bütün sahələrini əhatə edir. Burada Avropa Şurasının üzv dövlətləri, eləcə də beynəlxalq təşkilatlar müxtəlif layihələrlə, nəticələrlə iştirak edir və həmin təcrübələr ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılması naminə siyasətçilərin, habelə geniş hüquq ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırılır.

Müsabiqədə təqdim olunan layihələr sırasından dörd ən qabaqcıl və səmərəli təcrübə müəyyən olunur. Bu zaman beş əsas meyar üzrə qiymətləndirmə aparılır: səmərəlilik, yenilik, davamlılıq, gələcək inkişaf imkanı və digər üzv-dövlətlərdə tətbiqinin mümkünlüyü.

Ölkəmiz də bu müsabiqədə Məhkəmə-Hüquq Şurasının təqdim etdiyi "Məhkəmənin Nəbzi: İdarəetmədə İnqilab" adlı layihə ilə iştirak edərək mükafata layiq görülmüşdür.

- Necə oldu ki, müsabiqəyə məhz belə bir layihə ilə qatılmaq qənaətinə gəldiniz?

- Müsabiqəyə hazırlaşarkən əvvəlcə müxtəlif layihələr nəzərdən keçirilmişdir, lakin biz daha çox məhkəmə fəaliyyətinin səmərəli təşkili baxımından əhəmiyyətli ola biləcək, eyni zamanda Avropa Şurasının qiymətləndirmə meyarlarına uyğun layihə ilə iştirak etmək qənaətindəydik. Və nəhayət, biz "Elektron məhkəmə" informasiya sisteminin tərkib hissəsi olan "Məhkəmənin Nəbzi: İdarəetmədə İnqilab" adlı layihənin üzərində dayanmağı lazım bildik. Bəllidir ki, ölkə Prezidentinin 2014-cü il 13 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsbit edilmiş "Elektron məhkəmə" informasiya sisteminin yaradılması üzrə əsaslı işlər görülür və artıq onun bir çox komponentləri məhkəmələrdə tətbiq olunur. Eyni zamanda, vətəndaşlara hüquqi xidmətlərin yaxşılaşdırılması məqsədilə 2011-ci ildən istifadəyə verilmiş məhkəmə sisteminin vahid internet portalı xeyli zənginləşdirilmiş, burada "elektron şəxsi kabinet", eləcə də məhkəmələrdə elektron idarəetmənin aparılmasına xidmət edən "Nəzarət pəncərəsi" modulu yaradılmışdır. Bu sistem məhkəmə sədrinə işlərin təşkili və icrası vəziyyətinə elektron qaydada nəzarət etməyə imkan verir. Hakimlər isə bu modul vasitəsilə icraatında olan işlər, o cümlədən proseslərin təyin olunması müddəti, iş dair zəruri sənədlər və habelə prosesual pozuntulara yol verilməməsi barədə qabaqcıdan məlumatlandırılırlar.

Bu sahədə islahatlara və tətbiq olunan yeniliklərə beynəlxalq marağın artmasını nəzərə alaraq, eyni zamanda, informasiya texnologiyalarının geniş vüsət aldığı müasir dövrdə elektron məhkəmə sisteminin mötəbərliyini, effektivliyini, məhkəmələrin idarə olunmasında mühüm rolunu təlqin və təşviq etmək üçün müsabiqəyə məhz bəhs etdiyimiz layihəni təqdim etdik.

Bildirmək istərdim ki, "Məhkəmənin Nəbzi - İdarəetmədə İnqilab" layihəsinin əsas mahiyyəti məhkəmə sistemində mütərəqqi elektron idarəetmənin tətbiq olunmasından ibarətdir. Elmi cəhətdən əsaslandırılmış bu sistem toplanan elektron statistik məlumatlar əsasında müxtəlif növ elektron analitik hesabatların hazırlanmasını, məhkəmə və hakimlərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi və onun məhsuldarlığının müəyyən edilməsini mümkün edir. Bununla məhkəmə sistemində strateji idarəetmənin və planlaşdırmanın səmərəliliyi əhəmiyyətli dərəcədə artırılır, daha geniş məlumat göstəriciləri üzrə qərar vermək imkanları yaradılır.

Ümumiyyətlə, məhkəmə fəaliyyətinin idarə olunması zamanı hakimlərin iş yükünün qiymətləndirilməsi, bu zaman icraatda olan işlərə baxılmasının tezliyi və keyfiyyəti, bu sahədə çatışmazlıqları aşkara çıxarmaqla zəruri tədbirlərin görülməsi, hakimlərin işinin səmərəliliyinin artırılması və bu kimi digər məsələlər hər zaman bütün dövlətləri düşündürmüş və bununla bağlı məhkəmə fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinə dair metodologiyalar işlənib hazırlanmışdır. Yəqin siz də razılaşırsınız ki, qiymətləndirilə bilməyən fəaliyyətin idarə olunması olduqca çətinidir.

Yeri gəlmişkən deyim ki, qiymətləndirmə metodologiyası ilə bağlı dünyada müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Məsələn, məhkəmə fəaliyyətinin elektron qaydada qiymətləndirilməsi sahəsində öz modelini yaratmış 3 əsas beynəlxalq təşkilat var: Avropa, Asiya, Avstraliya və ABŞ təşkilatlarının beynəlxalq konsorsiumu (IFCE), Amerika Birləşmiş Ştatları Məhkəmələrinin Milli Mərkəzi (NCSC) və Avropa Şurası Ədalət Mühakiməsinin Səmərəliliyi üzrə Avropa Komissiyası (CEPEJ). Bu qurumlar qiymətləndirmə metodikasını müxtəlif indikatorlar üzrə aparır.

Ona görə də layihə təqdim olunmazdan əvvəl, doğru olaraq bu sahədə ixtisaslaşan beynəlxalq

qurumların təcrübəsi nəzərdən keçirilmiş, Kanada, Avstriya, Bosniya və Avstraliyadan olan mütəxəssislərlə məsləhətləşmələr aparılmış və mütərəqqi tədqiqatlar öyrəniləndikdən sonra ölkəmiz məhkəmə fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi sahəsində öz modelini yaratmışdır. Belə ki, Dünya Bankı ilə birgə həyata keçirdiyimiz "Mütərəqqi ədliyyə xidmətləri və müasir məhkəmə infrastrukturu" layihəsi çərçivəsində Azərbaycanın hüquq sistemi və ənənələri nəzərə alınmaqla 3 mühüm meyar (vaxt, keyfiyyət, məhsuldarlıq) əsaslanaraq 12 göstəricidən ibarət qiymətləndirmə metodikası işlənib hazırlanmışdır.

Artıq pilot qaydada məhkəmələrdə tətbiq olunan "Məhkəmənin Nəbzi" elektron idarəetmə sistemi Məhkəmə-Hüquq Şurası, Ədliyyə Nazirliyi, yuxarı instansiya məhkəmələri, məhkəmə sədrələri və hakimlərə imkan verir ki, onlar məhkəmənin, yəni hakimin fəaliyyəti üzrə qiymətləndirmə göstəriciləri, o cümlədən müxtəlif kateqoriyalara aid işlər üzrə məhkəmə ümumiləşdirmələrinə dair statistika ilə anı tanış olsunlar. Bununla da uzun müddət və bir neçə işçi qüvvəsi tələb edən statistika işinin aparılması xeyli asanlaşmış olur. Bu sistem, həmçinin hər hansı problemin yaranmasından öncə qabaqlayıcı tədbirləri görməyə imkan verir: məhkəmə büdcələrinin, hakim və məhkəmə işçisi ştatlarının məhkəmələrarası səmərəli bölüşdürülməsi, hakimlərin məhsuldarlığının müəyyən olunması və onların vəzifədə irəli çəkilməsi və s.

Bu sistemin tətbiqinin şəffaflığa, korrupsiyanın qarşısının alınmasına, ən əsası, məhkəmələrin səmərəli idarə olunmasına və fəaliyyətinin düzgün qiymətləndirilməsinə xidmət etməsi heç bir şübhə doğurmur.

Bu səbəbdən də seçimimiz uğurlu alındı və Avropa Şurasına təqdim etdiyimiz layihə müsabiqənin münəşiflər heyəti tərəfindən mükafata layiq görüldü.

- Yəqin ki, qaliblər münəşiflər heyəti tərəfindən təqdim olunan layihələrin qiymətləndirilərək seçilməsi nəticəsində müəyyənləşdirilir...

- Elədir. Müsabiqə Avropa Şurasının Katibliyi tərəfindən formalaşdırılan Münəşiflər Heyəti tərəfindən aparılır və onun tərkibi Avropa Şurasının nümayəndələrindən, nüfuzlu alimlərdən, hakimlər və digər hüquqşünaslardan formalaşdırılır. Bu tərkib hər müsabiqə üzrə fərqli olur və tərkib tam müstəqil fəaliyyət göstərir. 2017-ci ildə keçirilən müsabiqədə Münəşiflər Heyəti İtaliya, Hollandiya, Yunanıstan, Xorvatiya, Norveç və İsveçrənin sayılıb-seçilən məhkəmə sədrələri və Ədliyyə nazirliklərinin rəhbər işçilərindən ibarət olmuşdur. Norveçdən olan üzv, həm də Avropa Şurası Avropa Hakimlərinin Məşvərətçi Şurasının prezidenti, İtaliyadan olan üzv isə Münəşiflər Heyətinin sədri, CEPEJ-in Məhkəmə vaxtının idarə olunması üzrə SATURN Mərkəzinin prezidentidir. Bu rəqabətə heç də həmişə bütün üzv-dövlətlər qoşula bilmirlər. Builki müsabiqəyə Avropa Şurasının 18 üzv dövlətindən, əsasən, Qərbi Avropa ölkələrindən və iki beynəlxalq təşkilatdan 37 layihə təqdim olunmuşdur.

Münəşiflər Heyəti tərəfindən həmin layihələr, əvvəldə qeyd olunduğu kimi, beş əsas meyar üzrə qiymətləndirilərək onların içərisindən gizli səsvermə yolu ilə ilkin olaraq 10 layihə seçilir. Daha sonra növbəti mərhələdə mükafatlandırmaq üçün həmin layihələrdən 4-ü ən mütərəqqi və qabaqcıl layihə kimi seçilir və qalib gələn hər 4 dövlətin nümayəndəsi mükafatlandırma mərasiminə dəvət olunur.

Cari il sentyabrın 22-də Avropa Şurası Münəşiflər Heyətinin Paris şəhərində keçirilmiş iclasının Qərarına əsasən Azərbaycan Respublikası Məhkəmə-Hüquq Şurasının təqdim etdiyi "Məhkəmənin Nəbzi - İdarəetmədə İnqilab" adlı layihəsi məhkəmə sistemində elektron idarəetmənin tətbiqi baxımından ən mütərəqqi layihə kimi qiymətləndirilərək qalib gəlmiş 4 layihə sırasına daxil edilmişdir. Qalib gələn digər üç layihə Norveç, Bolqarıstan və İtaliya tərəfindən təqdim olunmuşdur. Məlumat üçün deyim ki, hər il oktyabrın 25-i Avropa məkanında "Avropa Ədliyyə Günü" kimi qeyd olunur və "Ədliyyənin Kristal Tərəzisi" müsabiqəsinin mükafatlandırma mərasimi də ənənəvi olaraq məhz həmin ərəfədə keçirilir.

Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığının Edinburq şəhərində tarixi "Parlament Evi"ndə təşkil edilmiş builki mükafatlandırma mərasimində Avropa Şurasının rəsmiləri, Avropanın tanınmış hüquqşünas alimləri, Şotlandiyanın yüksək səviyyəli hakimləri, ədliyyə qurumlarının rəhbərləri və lordlar iştirak etmiş, ölkəmiz də nümayəndə heyətimizlə təmsil olunmuşdur.

Mərasimdən əvvəl təşkil olunmuş dəyirmi masada dünyada ədliyyə və məhkəmə sistemində həyata keçirilən islahatların prioritetləri barədə ekspertlərin iştirakı ilə müzakirələr aparılmışdır.

Ölkəmizin layihəsinin təqdimatı zamanı son illərdə dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə məhkəmə-hüquq sistemində aparılan islahatlar, "Elektron məhkəmə" informasiya sisteminin tətbiqi və digər yeniliklər barədə məlumat verilmiş, dövlətimizin təqdim etdiyi layihənin əhəmiyyətindən danışılmışdır.

Tədbirdə məhkəmə sisteminin elektron idarə olunması sahəsində Azərbaycanın təcrübəsi Avropada təqdirəlayiq olduğu vurğulanmış və müvafiq mükafat təntənəli surətdə Azərbaycan tərəfinə təqdim olunmuşdur.

- Azər müəllim, sosial şəbəkələrin birində belə şayiəyə rast gəlinmişdir ki, guya Azərbaycan heç bir mükafat almamışdır. Buna münasibətiniz necədir?

- Əvvəldə söylədiklərimdən əmin olursunuz ki, bu, ictimaiyyəti çaşdırmaq üçün təhrif edilmiş fikirdən başqa bir şey deyildir. Ona görə də bu barədə çox danışmağa ehtiyac görmürəm. Ancaq düşünürəm ki, özünü azərbaycanlı hesab edən hər bir kəs bu uğura sevinməli və fəxr etməlidir. Bununla bağlı Avropa Şurasının internet saytından müfəssəl məlumat əldə etmək olar, orada hətta mükafatlandırma mərasimindən fotolar da yerləşdirilmişdir. İngilisdilli oxucularımız, internet istifadəçilərimiz bu xəbəri çox asanlıqla tapıb oxuya bilərlər. Həqiqət isə budur ki, iştirakçısı olduğum həmin mükafatlandırma mərasimində gördüyünüz bu "Ədliyyənin Kristal Tərəzisi" mükafatı (*müsaibim burada həmin mükafatı əyani şəkildə bizə nümayiş etdirir - red.*) müsabiqənin Münsiflər Heyətinin rəhbəri tərəfindən Azərbaycana və digər qalib ölkələrin hər birinə ayrıca təqdim edilmişdir.

- Doğrudur. Əslində bu yüksək mükafat ölkəmizdə məhkəmə sistemində aparılan uğurlu islahatların beynəlxalq aləmdə etirafıdır...

- Əlbəttə. Heç də təsadüfi deyil ki, belə layihələr qiymətləndirilərkən, həm də ölkədə gedən inkişaf prosesi, aparılan mütərəqqi islahatlar izlənilir, nəzərdən keçirilir. Əldə olunan bu nailiyyət də məhz möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin güclü siyasi iradəsi ilə ölkəmizdə həyata keçirilən çoxşaxəli islahatlara verilən yüksək qiymətdir. Bu mükafat, həmçinin Azərbaycanın məhkəmə-hüquq sahəsində Avropa Şurası üzv-dövlətləri arasında ön sıralarda yer almasını təzahür etdirməklə əlaqələrimizin müsbət məcrada inkişafına verilən böyük töhfədir. Bununla Azərbaycanın adı Avropanın məhkəmə tarixinə qabaqcıl təcrübəyə malik olan ölkə kimi düşmüşdür.

Mükafatlandırma mərasimi zamanı Münsiflər Heyətinin rəhbəri ilə görüşümüzdə də ölkəmizə olan marağı açıq-aydın hiss etdik, Azərbaycanın sosial-iqtisadi tərəqqisi, mütərəqqi yeniliklər, müsbət nəticələr, o cümlədən milli brendimiz olan ASAN xidmətin vətəndaş məmnunluğu doğuran fəaliyyəti, respublikamızın mötəbər forumlara ev sahibliyi etməsi xoş təəssüratla qarşılır.

Sözsüz ki, Azərbaycanın inkişafı, əldə etdiyi uğurlar fonunda məhkəmə-hüquq sisteminin də təkmilləşdirilməsi və müasirləşdirilməsi sahəsində islahatlar aparılmaya bilməzdi. Qeyd etməliyəm ki, təməli ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş və möhtərəm Prezidentimizin rəhbərliyi ilə inkişaf etdirilən köklü məhkəmə-hüquq islahatları aparılarkən Avropa Şurası ilə əməkdaşlıqda məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinin, şəffaflığının və əlçatanlığının təmin olunması, ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılması ilə bağlı kompleks tədbirlər həyata keçirilmişdir. İlk növbədə, məhkəmə fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik bazası beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilmiş, yeni məhkəmələr və məhkəmə təsisatları yaradılmışdır. Təsadüfi deyil ki, artıq 12 ildir ki, məhkəmə hakimiyyətinin müstəqil özünüidarə orqanı olan Məhkəmə-Hüquq Şurası səmərəli fəaliyyət göstərir və bu gün Şura daha geniş səlahiyyətlərə malikdir. Elə həmin müddətdən ölkəmizdə hakimlərin Avropada örnək kimi dəyərləndirilən ən şəffaf seçim qaydaları tətbiq olunur və bu prosedurlara uyğun seçimi aparan Hakimlərin Seçki Komitəsi uğurla fəaliyyət göstərir. Eyni zamanda, Avropa Şurasının sənədləri, həmçinin BMT-nin Banqalor prinsipləri nəzərə alınaraq işlənib təsdiq olunmuş Hakimlərin Etik Davranış Kodeksinin tələblərinə hakimlərimiz tərəfindən riayət olunmasına xüsusi diqqət yetirilir. Hakimlik fəaliyyətinin etik prinsip və standartlarının toplusu olan bu Kodeks spesifik əxlaq və ədəb tələblərini, onların peşə etikası məsələlərini, iş fəaliyyətindən kənar davranışını nizamlayır, peşə fəaliyyətinə münasibətini müəyyən edir.

Bununla yanaşı, Azərbaycanda yaradılmış və bir müddət əvvəl Hakimlərin İttifaqı kimi birləşmiş hakim assosiasiyaları fəaliyyət göstərir və bu assosiasiyalar məhkəmə sahəsində qanunvericilik islahatları prosesində fəal iştirak edir, təkliflərlə çıxış edir, həm hakimlər, həm də məhkəmə aparatı işçiləri üçün treninqlər keçirir, ictimai tədbirlər təşkil edirlər. Ümumi Məhkəmə Hakimləri Assosiasiyası həm də Beynəlxalq Hakimlər Assosiasiyasının tamhüquqlu üzvüdür.

Ümumiyyətlə, hakimlərin nəzəri bilik və peşəkarlığının artırılmasına xüsusi diqqət yetirilərək onların davamlı tədrisi yeni müasir metodika əsasında aparılır, öz həmkarları üçün treninq apara

biləcək hakimlər formalaşır, həmçinin xarici dillərə, beynəlxalq təcrübəyə yiyələn hakimlərimizin sayı artır və bu gün artıq onlar konvensiyaları, Avropa Məhkəməsinin presedentlərini öyrənib uğurla tətbiq edirlər. Eyni zamanda, ölkəmiz beynəlxalq təşkilatlarda layiqincə təmsil olunaraq hazırda Yasamal Rayon Məhkəməsinin hakimi həm də Avropa Şurasının Ədalət Mühakiməsinin Səmərəliliyi üzrə Avropa Komissiyasının (CEPEJ) vitse-prezidentidir. Bundan əlavə, dövlət başçısının təşəbbüsü ilə bir nəfər hakimimiz Strasburq Məhkəməsinə ezam olunmuş və bu təşəbbüs Avropa Məhkəməsinin sədri tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş, belə bir təcrübənin davam etdirilməsi barədə razılığa gəlinmişdir.

Bir cəhəti də qeyd edim ki, bu gün məhkəmələrin siması da dəyişir, infrastruktur yüksək statuslarına uyğun müasirləşdirilir. Artıq paytaxtda və müxtəlif bölgələrdə ən son informasiya-kommunikasiya texnologiyaları ilə təchiz olunmuş müasir məhkəmə binaları və konseptual baxımdan yeni olan, dünyada nadir rast gəlinən məhkəmə kompleksləri tikilərək istifadəyə verilmişdir. Bu binaların böyük əksəriyyəti on ildən artıqdır səmərəli əməkdaşlıq etdiyimiz Dünya Bankı ilə birgə ədliyyə sisteminin müasirləşdirilməsinə dair layihələr çərçivəsində ərsəyə gəlmişdir. Təsadüfi deyil ki, Dünya Bankı bu layihələri ən uğurlu layihələrindən biri kimi qiymətləndirərək müasir məhkəmə infrastrukturunun yaradılması və vətəndaşlara keyfiyyətli xidmətlərin göstərilməsi sahəsində innovasiyalara görə nominasiyaların qalibi elan etmişdir.

Bu sahədə nailiyyətlərimiz artıq digər dövlətlərin də diqqətini cəlb edir və onlar mötəbər beynəlxalq qurumların tövsiyəsi ilə ölkəmizin müsbət təcrübəsindən bəhrələnilirlər. Təkcə bu yaxınlarda Avropa Şurasının müraciəti əsasında nümayəndə heyətimiz Moldovaya səfər edərək məhkəmə infrastrukturunun yaradılması sahəsində müsbət təcrübəmizi oradakı həmkarlarımıza aşılamişlar. Eyni zamanda, Dünya Bankının tövsiyəsi ilə Rusiya Federasiyası Moskva Şəhər Məhkəməsinin sədri xanım Olqa Yeqorovanın başçılıq etdiyi rəhbər vəzifəli şəxslərdən ibarət geniş nümayəndə heyəti ölkəmizə səfər edərək məhkəmə sistemindəki yenilikləri, o cümlədən elektron məhkəmənin tətbiqi təcrübəsini öyrənmişdir.

Göründüyü kimi, aparılan islahatlar az deyil və bu proses bu gün də davam edir. Ölkə Prezidentinin cari ilin fevralın 10-da imzaladığı cəza siyasətinin humanistləşdirilməsinə dair Sərəncamı da bu sahədə islahatların yeni məcrada həyata keçirilməsinə rəvac vermiş və bu mühüm sənədin icrası üzrə əhatəli tədbirlər həyata keçirilməkdədir.

- Azər müəllim, dövlət başçısının qeyd olunan Sərəncamının icrası ilə bağlı görülən işlər barədə də bir qədər ətraflı məlumat verməyinizi istərdik.

- Ulu öndər Heydər Əliyevin humanizm siyasətinə sadıq qalan möhtərəm Prezidentimiz tərəfindən hər il əfv sərəncamları imzalanır və deyə bilərik ki, artıq bu bir ənənəyə çevrilmişdir. Həmçinin Birinci vitse-prezident, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə 4 amnistiya qərarı cinayət törətmiş minlərlə insanın azadlığa qovuşmasına xidmət etmişdir. Ölkə başçısının imzaladığı 2017-ci il 10 fevral tarixli Sərəncamı humanist siyasətin növbəti təzahürü olmaqla məhkəmə-hüquq islahatlarının yeni mərhələdə davamıdır.

Cəza siyasətini həyata keçirən dövlət orqanları üçün "yol xəritəsi" rolunu oynayan proqram xarakterli Sərəncamda üç əsas istiqamət müəyyən edilmişdir: cinayət və cinayət prosesual qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi, cəmiyyətdən təcrid etmədən məhkumların islahını təmin edən institusional islahatların həyata keçirilməsi, penitensiar sahənin inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlərin görülməsi. Qeyd edilməlidir ki, Sərəncamın qəbulundan dərhal sonra Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən Ali Məhkəmə və Baş Prokurorluqla birgə cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi ilə bağlı qanunvericilik və məhkəmə-istintaq təcrübəsi əhatəli təhlil olunaraq Cinayət və Cinayət-Prosessual məcəllələrinə mühüm dəyişiklikləri nəzərdə tutan yeni qanun layihələri hazırlanmış və dövlət başçısına təqdim olunmuşdur. Ölkə Prezidentinin qanunvericilik təşəbbüsü əsasında Cinayət Məcəlləsinə artıq 300-ə yaxın dəyişiklik edilmişdir. Əminliklə deyə bilərik ki, Cinayət Məcəlləsinin qüvvəyə mindiyi 2000-ci ildən bu günədək ona bu qədər əhatəli və konseptual dəyişiklik edilməmişdir. Xatırlatmaq istərdim ki, ötən ilin mayında da cinayət qanunvericiliyinə xeyli dəyişikliklər olunmuş və bu zaman cinayət tərkiblərinin bir çoxu dekriminallaşdırılmışdır. Daha əvvəl isə Cinayət Məcəlləsindən döymə norması çıxarılmışdır. Hazırkı dəyişikliklərə gəldikdə isə, Məcəllədə 15 cinayət tərkibi dekriminallaşdırılmış, 3 maddə üzrə məsuliyyətin yaranmasına səbəb olan məbləğin artırılması ilə bu əməllər cinayət

kateqoriyasından inzibati xəta kateqoriyasına keçmişdir. Beləliklə, dekriminallaşma yalnız maddələrin ləğv edilməsi ilə deyil, həmçinin cinayət tərkibinin yaranması üçün tələb olunan ziyanın məbləğinin artırılması ilə həyata keçirilmişdir. Bundan başqa, zərərçəkmiş şəxslə barışmaqla cinayət məsuliyyətindən azad etmə institutu təkmilləşdirilmiş, mülkiyyət əleyhinə və iqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətindən azad etməni nəzərdə tutan yeni normalar müəyyən edilmişdir. Qanuna əsasən azadlıqdan məhrum etmə cəzasının tətbiqi hallarının azaldılması məqsədilə cəmiyyətdən təcrid etmə ilə bağlı olmayan yeni cəza növü müəyyən edilmiş və 158 maddənin sanksiyasına alternativ cəzalar, o cümlədən yeni cəza növü olan azadlığın məhdudlaşdırılması əlavə edilmiş, 36 cinayətə görə isə azadlıqdan məhrum etmə cəzası yüngülləşdirilmişdir. Narkomaniya xəstəliyinə düçar olmuş şəxslərə qarşı münasibət də humanistləşdirilərək əməlinə başqa cinayət tərkibi olmayan belə şəxslərin bu xəstəliklə əlaqədar stasionar qaydada tibbi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq olunmaqla tam sağaldığı halda cinayət məsuliyyətindən azad olunması müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda, ictimai işlər cəzasının səmərəli tətbiqi məqsədilə qanunvericilik təkmilləşdirilmiş, ictimai işlər cəzasının formal icrası təcrübəsinin qarşısının alınmasına yönələn tədbirlər çərçivəsində 2017-ci il 20 oktyabr tarixli Qanunla İnzibati Xətalara Məcəlləsinə ictimai işlər növündə cəzanın və ya inzibati tənbehin icrası ilə bağlı vəzifələrin yerinə yetirilməməsinə görə vəzifəli şəxslərin məsuliyyətini müəyyən edən yeni norma əlavə olunmuşdur. Həmçinin Nazirlər Kabinetinin 2017-ci il 17 oktyabr tarixli Qərarı ilə "İctimai işlər cəzasına məhkum olunmuş şəxslərin cəlb ediləcəyi işlərin növləri və belə işlərin keçiriləcəyi yerlərin müəyyənləşdirilməsi Qaydası" təsdiq edilmişdir. Bundan başqa, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi məqsədilə Cinayət-Prosessual və Cəzaların İcrası məəcəllələrinə dəyişikliklər hazırlanmış, bir çox düzəlişlərlə yanaşı, cəmiyyətdən təcrid etmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosesual məcburiyyət tədbirlərinin geniş tətbiqinə imkan verən elektron nəzarət vasitələri ilə bağlı müddəalar nəzərdə tutulmuşdur. Sərəncamda verilmiş tapşırıq və tövsiyələrin icrası nəticəsində məhkəmələrin cəza siyasətində azadlıqdan məhrum etməyə, habelə həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinə münasibət xeyli dəyişmiş, ötən müddət ərzində istintaq təcridxanalarına daxil olan həbs edilmiş şəxslərin sayı 25 faizə qədər azalmış və bu gün də azalmaqda davam edir. Həmçinin həbsdən azad edilmiş insanların sayı xeyli artmışdır. Qeyd olunan bütün bu innovativ dəyişikliklər artıq cəmiyyətimizdə alqışla qarşılanmış və ümid edirik ki, gələcəkdə bu dəyişikliklərin tətbiqində müsbət nəticələr əldə olunacaqdır. Sərəncamın əsas yeniliklərindən biri də ölkəmiz üçün yeni olan Probasiya xidmətinin yaradılması, cəzaların icrası və qətimkan tədbirlərinin tətbiqi zamanı elektron nəzarət vasitələrinin tətbiq olunmasıdır. Bununla bağlı beynəlxalq təcrübə öyrənilərək, "elektron qolbağ"ın nümunələri pilot qaydada sınaqdan keçirilmiş və hazırda ölkəmiz üçün daha uyğun modelin müəyyən olunması üzrə işlər yekunlaşdırılır. Möhtərəm Prezidentimizin cari il noyabrın 7-də imzaladığı "Ədliyyə orqanlarının inkişafı haqqında" Fərmana dəyişikliklərlə nazirliyin aparatında ayrıca baş idarə səlahiyyətli Probasiya xidmətinin yaradılması bu qurumun fəaliyyətinin səmərəli və mütəşəkkil qaydada təmin olunmasına imkan verəcəkdir.

Eyni zamanda, dövlət başçısının tapşırıqlarına uyğun olaraq penitensiar sistemin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, infrastrukturun müasirləşdirilməsi, xidmətin peşəkar kadr korpusunun formalaşdırılması diqqətdə saxlanılmış, cəzaçəkmə müəssisələrində məhkumların ictimai faydalı əməyə cəlb olunması, istehsal sahələrinin artırılması ilə bağlı əməli tədbirlər görülmüşdür. Yekunda vurğulamaq istərdim ki, artıq Sərəncamın icrası üzrə görülən işlər öz müsbət nəticələrini verir və əminlik ki, bu mühüm sənədlə qarşımızda duran hər bir konkret vəzifə cənab Prezidentin tapşırıqlarına uyğun olaraq qısa müddətdə öz həllini tapacaqdır.

Azərbaycanda ilk dəfə "HELP" distant kursuna start verilmişdir

Sentyabrın 21-də Avropa Şurasının Bakı Ofisi, Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Ədliyyə Akademiyasının birgə əməkdaşlığı çərçivəsində Avropa Şurasının və Avropa İttifaqının Birgə Proqramı olan "Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnun Azərbaycanda tətbiqi" Layihəsi ilə bağlı Ədliyyə Akademiyasının inzibati binasında vəkillər üçün "Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına giriş" HELP (Hüquqşünaslar üçün İnsan Hüquqlarının Tədrisi üzrə Avropa Proqramı) distant kursunun açılışı keçirilmişdir.

25 nəfər vəkilin iştirakı ilə keçirilən tədbirdə giriş sözü ilə çıxış edən Ədliyyə Akademiyasının prorektoru Elçin Xələfov öz çıxışında HELP platforması çərçivəsində keçirilən bu cür distant təlimlərin səmərəliliyi, HELP proqramının ölkəmizdə təşviq səviyyəsi, hakim, vəkil və prokurorların bu tədris prosesinə cəlb olunmasının əhəmiyyəti barədə fikir bildirmişdir. Daha sonra Avropa Şurasının Bakı Ofisinin Layihə meneceri Vəfa Rövşənova ötən il ölkəmizdən olan vəkillərin rusiyalı ekspert Dmitriy Bartenev tərəfindən keçirilən "Qəbuledilənlik" mövzusu üzrə regional HELP distant kursunda uğurlu iştirakı, ümumən iştirakçı ölkələr arasında Azərbaycan qrupunun ən uğurlu nəticə göstərməsi barədə məlumat vermiş, həmin kursu bitirən vəkilləri HELP sertifikatları ilə təltif etmişdir.

Sonra çıxış üçün söz alan HELP Proqramının Azərbaycan vəkilləri üzrə əlaqələndiricisi Fərhad Nəcəfov kursda qeydiyyatın texniki aspektləri barədə məlumat verərək HELP Proqramının Azərbaycan hakimlər üzrə əlaqələndiricisi Zülfiqar Babayevlə birgə onların kursa cəlb olunmalarını təmin etmişlər. Qeyd olunmalıdır ki, distant kurs Avropa Şurasının HELP Proqramının sertifikatlı təlimçiləri, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının üzvləri Günel Sevdimaliyeva və Sadiq Bağirov tərəfindən aparılır. Kursun quruluşu barədə məlumat verən Günel Sevdimaliyeva tədrisin 4 bölmədən ibarət olmaqla 10 həftə ərzində davam edəcəyini vurğulamış və bu dövrdə kurs iştirakçılarında nəinki "Konvensiyaya giriş", həmçinin "AİHM-ə verilən şikayət ərizələrinin qəbuledilənlik meyarları" barədə tədrisin keçiriləcəyini bildirmişdir. Hər bölmənin yekununda kurs iştirakçılarının biliklərinin qiymətləndirilməsi məqsədilə onlayn yazılı və test imtahanı keçiriləcəkdir. Kursu uğurla başa vuran iştirakçılara Avropa Şurasının HELP sertifikatı təqdim olunacaqdır.

Naxçıvan MR-nın vəkilləri AİHK-nın 6-cı maddəsi və "HELP"lə tanış ediliblər

Oktyabrın 5-6-sı Naxçıvan MR-dan olan vəkillər, hakimlər və prokurorlar üçün AR-nın ƏN-nin Ədliyyə Akademiyasının, Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasının, AŞ-nın Bakı Ofisinin və Aİ-nin Azərbaycandakı nümayəndəliyinin birgə təşkilatçılığı ilə "Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 6-cı maddəsi – ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ" mövzusunda 2 günlük təlim keçirilmişdir. Təlimlər Aİ və AŞ-nin birgə proqramı olan "Yaxşı İdarəçilik üzrə Tərəfdaşlıq" çərçivəsində keçirilməkdədir.

Təlimdə Konvensiyanın 6-cı maddənin tətbiqi ilə bağlı Avropa Məhkəməsinin təcrübəsi ilə yanaşı vəkillər üçün ilk dəfə olaraq AŞ-nin "HELP - Hüquqşünasların İnsan Hüquqları üzrə Tədrisinə dair Proqram"ın yeni platforması ilə yaxından tanış edilmişlər. İnternet üzərindən fəaliyyət göstərən HELP Proqramı vasitəsilə vəkillər Avropa Məhkəməsinin presedent hüququ və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının tətbiqi sahəsində yeniliklər ilə tanış olmaq və bu sahədə onlayn, sərbəst və distant kurslara cəlb oluna bilmək imkanı əldə etmələri barədə məlumatlandırılmışlar. Eyni zamanda təlimdə HELP platformasından qeydiyyatdan keçirilmə üsulları təlim iştirakçılarında aşılanmışdır. Təlimin HELP Proqramının tanınması ilə bağlı bölməsi HELP Proqramının Azərbaycan vəkilləri üzrə əlaqələndiricisi, Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzinin əməkdaşı Fərhad Nəcəfov tərəfindən aparılmışdır. Qeyd olunmalıdır ki, analoji olaraq HELP Proqramının tanınması ilə bağlı fəaliyyət Azərbaycan hakimləri üçün də keçirilməkdədir. Proqramla daha ətraflı tanış olmaq üçün <http://help.elearning.ext.coe.int/> ünvanına daxil ola bilərsiniz.

Vəkillərimiz Ukraynada vəkillər arasında keçirilən "İnterAdvoCup" Avropa çempionatında iştirak etmişlər

Bu ilin avqustunda Ukraynada hüquqşünas və vəkillərarası "İnterAdvoCup" Avropa çempionatı keçirilib. Turnirdə bir sıra Avropa ölkələri ilə yanaşı ölkəmizin hüquqşünas-vəkillərdən ibarət komandası da iştirak edib. Turnirin qalibi "İnterAdvoCup"un Avropa çempionatının keçən ilki ikincisi Kiyev Vilayəti Regional Advokatlar Bürosunun komandası oldu. Ölkəmizi təmsil edən yığma komandamız "Zəfərə əzmkarlığa görə" medalla təltif olundu. Həmçinin "Turnirin ən yaxşı qarışısı" adına komandamızın qarışısı Elyar Həsənov layiq görülüb. Komandamız növbəti il üçün Polşada keçirilməsi nəzərdə tutulan "Böyük Advokatlar futbol turnirinə" vəsiqə əldə ediblər. Hüquqşünaslarımız əcnəbi həmkarlarına Qarabağ problemindən söhbət açaraq erməni faşizminin törətdiyi soyqırımdan da bəhs ediblər. Qeyd olunmalıdır ki, turnir Ukrayna Vəkillərinin Futbol Assosiasiyasının təşəbbüsü ilə təşkil olunmuş və bununla bağlı AR Vəkillər Kollegiyasına müvafiq dəvət göndərilmişdir. Turnirdə Azərbaycan Vəkillər Kollegiyasını vəkillər Muxtar Mustafayev, Muğan Əliyev, Vüsal Orucov, Feyzi Mehdiyev, Babək Həmidov, Hikmət Xəlilov, Elyar Həsənov təmsil etmişlər.

Beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

“Financial Times” hüquqi xidmətlər bazarında innovasiyalar üzrə liderlərin siyahısını açıqlayıb

“Financial Times” texnologiya sahəsində ən qabaqcıl hüquq şirkətləri və şirkətdaxili hüquqşünasları qiymətləndirdiyi növbəti illik hesabatı dərc edib. Yeni texnologiyaları öz fəaliyyət sahəsində uğurlu və fəal şəkildə istifadə edən 50 hüquq şirkətinin siyahısından əlavə, hesabatda hazırki hüquqi xidmətlər bazarında aktual olan tendensiyalar da öz əksini tapıb. Hesabata görə, bu gün hüquq şirkətləri daha çox biznes

modelinə uyğun fəaliyyət göstərir, əsas məqsəd olaraq müştəri maraqlarını üstün tutur və uğursuzluqdan qətiyyənlə çəkinmirlər.

“Uğursuzluqla tez barışın və irəliləməyə davam edin”. İlk baxışdan, tez-tez istifadə edilən bu ifadənin hesabatda təkrarlanması təəssüf doğurur. Ancaq “uğur qazananlar öz səhvlərindən öyrənirlər” ideyasının mənimsənilməsi onu göstərir ki, Avropa hüquq şirkətləri həqiqətən də fəaliyyətlərini biznes şirkətləri kimi davam etdirirlər. Uğursuzluğun müsbət qəbul edilməsi fikri hüquqşünas üçün çətin başa düşüləndir. Məsələn, qanunun düzgün təfsir edilməməsi təqdirolunan bir hal deyil, əksinə qeyri-peşəkarlıq nümunəsidir. Lakin hüquq şirkətləri müştərilərinə yüksək səviyyədə xidmət təklif edə bilmək üçün yeni texnologiyalar, proseslər və biznes modellərini sınaqdan keçirmək məcburiyyətindədirlər. İnkişafın “uğursuzluq” mərhələsinin sürətli keçilməsi və irəliləyişin davamı “dizayner”lik düşüncəsindən gəlir. Bu düşüncə tərzinə görə, ideyanı sürətlə prototipə çevirmək, potensial müştərilər üzərində sınaqdan keçirmək və yeni məhsul hazır olana qədər düzəlişlər etmək lazımdır. Bu prinsip müştərilərə xidmətlərin göstərilməsi əsasında fəaliyyət göstərən bir çox hüquq şirkətlərində də tətbiq olunmaqdadır.

Bundan başqa, hüquq şirkətləri etiraf edirlər ki, yeni ideyalar və onların tətbiqi ilə bağlı fikirlər şirkətlərin öz əməkdaşlarından, hətta müştərilərindən də gələ bilər. İngiltərənin *Linklaters* şirkəti yeni ideyalar əldə etmək məqsədi ilə özünün 5000-ə yaxın əməkdaşını və 130 müştərisini dəvət etmişdir. İspan hüquq şirkəti *Cuatrecasas* öz strateji planının qiymətləndirilməsi üçün şirkətdaxili “cəmiyyətindən” istifadə etmişdir.

Şirkətlər belə qənaətə gəlirlər ki, innovasiyalar demokratikləşməli və hər bir əməkdaşa bu prosesdə iştirak etmək üçün imkan yaradılmalıdır. Hər şeydən əvvəl bu strategiya hər bir işçiyə onun şirkət üçün əhəmiyyətli olduğu fikrini aşlayır. Əməkdaşın statusunun çox vacib olduğu və işçi heyətinin iyerarxik, o cümlədən qazanc baxımından çox fərqləndiyi hüquq şirkətləri üçün bu addım çox mütləq hesab olunmalıdır.

Bu ilki hesabatın lideri olan *Allen & Overy* şirkəti belə bir yeniliyə imza atıb. **i2** adlandırılan layihənin məqsədi şirkət əməkdaşlarının gündəlik həyatlarında texnologiyadan daha məhsuldar istifadə etmələri üçün imkan yaratmaqdır. **i2** layihəsinin tərkibinə proqram təminatı hazırlayan şəxslər və texnologiya analitikləri daxildir. Bu şəxslər şirkət əməkdaşlarına öz fikir və təkliflərini hazırlamağa kömək edir, təkliflərin qəbul edilib-edilməməsi barədə qərar verən heyətə bunları ötürür. Bütün əməkdaşlar bu layihədə iştirak edir və öz təkliflərini irəli sürür, son nəticədə isə bu proses şirkətin daha da inkişaf etməsinə gətirib çıxarır.

Allen & Overy şirkəti digər müəssisələrlə də innovativ təşəbbüslər həyata keçirir. Şirkət “böyük dördlük” şirkətlərindən biri və hüquq xidmətləri bazarında potensial rəqibi olan *Deloitte* ilə səylərini birləşdirərək “müqavilə öncəsi araşdırma” (due diligence) sahəsində proqram təminatı hazırlamışdır. Əldə olunan məhsuldan hər iki şirkət birlikdə istifadə etməkdədirlər. Bu tip

ittifaqlarla tez-tez rastlaşmaq mümkün deyil.

"Fəaliyyətinin məntiqə əsaslandığı hüquq şirkətləri, sözsüz ki, biznes məlumatlarını toplayacaqlar. Bu, proqram təminatı vasitəsi ilə həmin məqsədə nail olmaq deməkdirmi? Bu əsas sualdır." - Allen & Overy şirkətinin partnyoru və innovasiyalar üzrə rəhbəri Jonathan Brayn.

Həqiqətən də, hüquqşünaslar üçün ənənəvi iş çərçivəsinə aid olmamasına baxmayaraq, hüquqi xidmətlərdən əlavə, məsləhətlərin verilməsi – konsaltinq sahəsi daha çox hüquq şirkətlərinin marağını cəlb etməkdədir. Belə ki, *Hogan Lovells* şirkəti kiber-təhlükəsizlik və bu sahədəki risk ilə bağlı biznes sahiblərinə konsaltinq xidməti təklif etməyə başlamışdır.

Yeni ideyalar axtarışı şirkətləri hüquqi texnologiyalar sahəsindəki xırda təşəbbüslərə müraciət etməyə vadar etmiş, bu təşəbbüslər şirkətlər üçün, belə demək olarsa, "təcrübə siçanları" rolunu oynamışlar. *Mishcon de Reya* şirkəti öz laboratoriyasında hüquqi proqram təminatının hazırlanması ilə bağlı işlər aparmışdır. *Slaughter and May* şirkəti də texnologiya sahəsi ilə məşğul olan yeni şirkətlərə dəstək verməyə başlamışdır. 2006-cı illə müqayisə olunarsa, həmin vaxt bu şirkətin həyata keçirdiyi texnoloji yenilik bütün partnyorlara BlackBerry telefonları paylaşmaqdan ibarət idi.

Süni intellekt və maşınların təlimi ilə bağlı müzakirələr fonunda hüquq şirkətlərinin qət etməli olduğu yol, hələ ki çoxdur. Hüquqi ekspertiza, bu və ya digər şəkildə maşınların və cihazların xidmətindən istifadə edilməsi səbəbi ilə innovasiyaların sırasında sayılmaqdadır.

Bunun əvəzinə, şirkətlərin əllərində olan texnologiyalardan necə istifadə etməsi, həyata keçirdikləri layihələr, müasir proqram təminatlarının istifadəsi və bu yeniliklərin son nəticədə əməkdaşların və müştərilərin maraqlarına xidmət etməsi həqiqi innovasiya hesab olunmalıdır.

Rusiyanın mülki-prosessual qanunvericiliyinə mübahisələrin həllinin yeni institutu gətirilir

Rusiyanın Ədliyyə Nazirliyi kollektiv mülki, inzibati iddialara dair mübahisələrə baxılmasının yeni proseduru üzərində işləməyə başlamışdır.

Layihəyə əsasən, mülki-prosessual məcəlləyə bir qrup şəxsin qanuni maraqlarının müdafiəsi üzrə işlərə baxılması institut daxil ediləcəkdir. Yeni qaydalara görə, artıq kollektiv iddialarla bağlı, məhkəmədə kollektivin maraqlarını bir nəfər təmsil edəcəkdir və həmin

nümayəndəyə notarial qaydada hər hansı etibarnamənin verilməsinə ehtiyac qalmayacaqdır. Bu dəyişikliklə məhkəmələr bir-biri ilə bağlı bənzər işlərə baxmaqdan azad olunmaqla onların iş yüklərinin azalması gözləniləcəkdir. Son nəticədə bu, işlərə məhkəmələr tərəfindən operativ baxılmasına imkan yaradacaqdır.

Analoji hüquq institutu hüquqi şəxslərin iddiaları ilə bağlı 2009-cu ildə RF-nin arbitraj-prosessual məcəlləsinə edilmişdir ki, həmin təcrübə məhkəmə sistemində mütərəqqi olaraq qiymətləndirilir. Qeyd olunan məcəllənin 28.2-ci maddəsinin tələbinə əsasən, bu cür iddianın məhkəmə tərəfindən qəbul olunması üçün iddiaya qoşulan hüquqi şəxslərin sayı minimal 5 olmalıdır.

Eyni zamanda qeyd olunan institutun tətbiq olunması məqsədilə RF-nin inzibati xətlər, arbitraj-prosessual məcəllələrə, habelə arbitraj mühakimə prosesində nəinki hüquqi şəxslərin, həmçinin fiziki şəxslərin kollektiv iddiaçı qismində iştirak etmələri üçün dəyişikliklər ediləcəkdir.

Diskriminasiya barədə əsaslandırılmış fikrə görə işçi işdən çıxarılmalıdır mı? – “Google”un təcrübəsindən

Bu ilin avqust ayında baş vermiş insidentə görə Google şirkətinin sabiq əməkdaşı şirkəti məhkəməyə verməyə hazırlaşır. Kompüter mühəndisi olan həmin şəxsin adı Ceyms Damordur. Öz bloqunda Ceyms özünün 10 səhifəlik araşdırma yazısını paylaşmışdır. Ceyms hesab edir ki, İT şirkətlərində çalışmaq üçün qadınlar o qədər də uyğun deyillər. Şahmat ustası olan Ceyms, Harvard, Prinston, Massaçusets Texnologiya universitetlərinin məzunudur və qeyd

olunan bloqda “Google”un cinsi ayrı-seçkiliklə bağlı siyasətini əsaslandırılmış şəkildə tənqid etmişdir və bildirmişdir ki, qadınlar stressli iş şəraitinə münasibətdə dözümsüzdürlər və dolayısıyla işə münasibətdə o qədər də vicdanlı deyillər.

O, bu həftənin Bazar ertəsi günü şirkətin direktorlarından olan Sundar Piçainin “Ceymsin şirkətimizin davranış qaydalarını pozaraq zərərli cinsi stereotipləri təşviq etdiyi üçün vəzifəsindən kənarlaşdırıldığını” söylədiyini bildirmişdir.

Cavab olaraq Ceyms bunları bildirmişdir: “Mənim öz işlədiyim yerin iş şəraiti barədə fikir bildirmək və barəmdəki qanunsuz qərarı mübahisələndirmək hüququm var. Ümumiyyətlə Google’da oturmuş sol yönümlü qərəzli siyasət ilə razılaşmayan şəxslər hər zaman susdurulur. Həm də qadınlar ilə kişilərin bioloji səbəblər dolayısıyla texniki sahələrdə fəaliyyətləri və səmərəlilikləri müxtəlifdir. Texniki sahə daha az stressli olmalıdır və buna görə də təbiətləri etibarilə qadınların bu sahədə çalışmaları məhdudlaşdırılmalıdır, çünki onlar stressə və gərginliyə meyllidirlər. Bu baxımdan Google’un siyasəti diskriminativdir.”

Hadisə ilə bağlı Vikiliksın rəhbəri Julian Assanj belə bir bəyanatla çıxış etmişdir: “Vikiliks işdən çıxarılmış Ceyms Damora yeni iş təklif edir. Biz qadın və kişilərə hörmətlə yanaşır və onların öz fikirlərinə görə işdən kənarlaşdırılmasına qarşıyıq. Emosiyasız və əsaslandırılmış fikrə görə birisinin işdən kənarlaşdırılması qəbul edilən deyildir.”

Məsələyə kaliforniyalı hüquqşünaslar da münasibət bildirmişlər. Əmək mübahisələri üzrə ixtisaslaşmış hüquqşünas Den İton hesab edir ki, “federal qanunverçilik işçilərin əmək şəraitinin yaxşılaşdırılması istiqamətindəki təkliflərinə görə onların işdən kənarlaşdırılmasını qanunsuz hesab edir. Eyni zamanda qanunverçilik işçilərin işgötürənin siyasətinin məcburi qəbul edilməsini qadağan edir.”

“Google”un rəsmiləri məsələnin hüquqi aspektləri barədə danışmaqdan imtina etmişlər.

ABŞ-da federal hakim təyin olunmağa namizəd İncilin konstitutiyaüstün olduğunu iddia edir

Federal hakimliyə namizəd – xanım Emi Koney Barrett hesab edir ki, dini inanc qanundan əvvəl gəlir və bu mənada İncil ABŞ Konstitusiyasından üstün qüvvəyə malikdir.

Məsələ ilə bağlı ABŞ-nin hüquq ictimaiyyətinin təmsilçiləri hesab edirlər ki, Donald Trampın 7-ci dairə Apellyasiya Məhkəməsi üçün irəli sürdüyü bu namizəd təhlükəli dini

ekstremist baxışlara sahibdir və yüksək hakim vəzifəsini icra etməyə layiq deyildir.

Bu yaxınlarda “Ədalət Naminə Alyans” təşkilatı Notr Dam Hüquq İnstitutunun müəllimi xanım Barrett haqqında sərt hesabat hazırlayıb. Hesabatda qeyd olunmuşdur ki, Barret hakimlərin qanuna deyil, daha çox dini inanca bağlanmalı olduğunu bildirmişdir. Hesabatda həmçinin aşağıdakılar qeyd olunur: “Hakim olacağını bilən xanım Barrett öz inancının qanundan üstün olması fikrində

olduğunu bilməlidir. O, bu barədə özünün “Böyük hərflərlə katolik hakim” adlı hüquq məqaləsində fikirlərini ifadə etmişdir. Xanım Barrett öz məqaləsində hakim Vilyam Brennanın bu fikrini tənqidlə qarşılamışdır, “mən qanuna riayət edəcəyəmə hakim andı içmişəm, söz vermişəm və heç bir inanc bu andın üzərində ola bilməz!” Cavab olaraq xanım Berret qeyd edir ki, “abort və ölüm cəzasına münasibətdə katolik hakim üçün dini baxımdan uyğun olan qərarın qəbul olunması prizmasından biz hakim Vilyam Brennanın mövqeyini müdafiə etməkdən uzağıq.”

“Ədalət Naminə Alyans” təşkilatı sədri Nan Aaron xanım Barrettin təyinatı ilə bağlı “Emi Berret hakimliyə namizəd kimi bildirir ki, vəzifələrinin icrası zamanı hakim öz inancını qanunlardan və Konstitusiyadan üstün tutmalıdır və əgər presedent qərarlar dini baxışlardan fərqli mövqe nümayiş etdirirsə, ona riayət etməmək də olar. Bu cür baxışlar bizim demokratik və məhkəmə sistemimizin prinsiplərinə ziddir və onu hakim vəzifəsini tutmaq üçün zəruri keyfiyyətlərdən məhrum edir” demişdir.

Qeyd olunmalıdır ki, xanım Barret mühafizəkar katolikdir və qadınların abort hüquqlarına qarşıdır.

“Sualınıza vəkil cavab versin!” rubrikası

Sual 1: Mənim atam 1991-ci ildə bir şəxsdən yaşayış evini dəyişməklə əldə edib. Fərdi yaşayış evinin texniki pasportu var. Həmin fərdi yaşayış evi 1950-ci ildə tikilib. 1996-cı ildə order alındı və əvəzinə Bakı Şəhər İcra Hakimiyyət evin qeydiyyat vəsiqəsi verildi. 2000-ci ildə isə fiziki şəxslərin mülkiyyətində olan tikililərin qiymət cədvəli sənədi verildi. Həmin sənədə qanuni istifadə də olan həyətyanı torpaq sahəsi göstərilib. Mən qanuni istifadə də olan həyətyanı torpaq sahəsinə görə bələdiyyə vergi ödəyirəm. Mən indi qanuni istifadə də olan həyətyanı torpaq sahəsini özəlləşdirmək istəyirəm. Mənə nə sənədlər lazımdır və hansı qurumlara müraciət etməliyəm?

Cavab: İstifadəsizdə torpaq sahəsinin özəlləşdirilməsi üçün Azərbaycan Respublikası Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsinin Yanında Daşınmaz Əmlakın Dövlət Reyestri Xidmətinə ərizə ilə müraciət etməlisiniz. Ərizədə müraciət edən şəxsin soyadı, adı, atasının adı, ünvanı, şəxsiyyətini təsdiq edən sənəd, xahişin məzmunu və əlavə olunan sənədlər göstərilməlidir.

Ərizəyə aşağıda qeyd edilən sənədlər əlavə edilməlidir:

- torpaq sahəsinin istifadədə olmasına dair icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən və yaxud digər dövlət orqanı (və ya bələdiyyə) tərəfindən verilmiş hər hansı bir sənəd;
- torpaq sahəsinin planı və ölçüsü;
- torpaq sahəsində yerləşən bina, qurğu, tikililərin və digər daşınmaz əmlakının (onların tərkib hissələrinin) texniki pasportu, plan-cizgisi;
- dövlət rüsumunun ödənilməsi barədə sənəd.

Daşınmaz əmlak üzərində mülkiyyət hüquqlarının dövlət qeydiyyatına alınması barədə çıxarışın verilməsi üçün dövlət rüsumu ödənilir.

Sual 2: Qarabağ müharibəsi iştirakçısıyam, 2-ci qrup əliləm. Veteranlıq kitabçası almaq üçün hara müraciət etməliyəm?

Cavab: Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 216 nömrəli, 22 sentyabr 1995-ci il tarixli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Müharibə veteranı, silahlı qüvvələr veteranı və əmək veteranı adlarının verilməsi qaydası və şərtləri haqqında Əsasnamənin və müvafiq vəsiqələrin nümunəsinin, eskizinin və təsvirinin təsdiq edilməsi haqqında” Əsasnamənin 1-ci bəndinə görə, 1988-ci il fevralın 1-dən 1991-ci il oktyabrın 9-dək erməni millətçi dəstələrinə qarşı Ermənistanla həmsərhəd inzibati ərazi vahidlərində — Naxçıvan Muxtar Respublikası (Kərki kəndi daxil olmaqla), keçmiş DQMV ərazisində, habelə Laçın, Qubadlı, Zəngilan (Seyidlər kəndi daxil olmaqla), Cəbrayıl, Füzuli, Ağdam, Tərtər, Goranboy (keçmiş Şaumyan kənd), Daşkəsən, Göygöl (keçmiş Xanlar), Kəlbəcər, Gədəbəy, Tovuz, Ağstafa, Qazax (Sofulu, Barxudarlı, Yuxarı Əskipara kəndləri daxil olmaqla) rayonları ərazilərində aparılan döyüş əməliyyatlarında iştirak etmiş şəxslərə — daxili işlər, milli təhlükəsizlik orqanları, Dövlət Sərhəd Xidməti və hərbi hissələr, yerli icra hakimiyyəti və hərbi idarəetmə orqanları tərəfindən verilmiş arayışlar, hərbi biletlər, şəxsi işlər, orden və medallarla təltif olunmaq haqqında vəsiqələr, xəsarət (yaralanma, travma, kontuziya) alma haqqında arayışlar, əmrlərdən çıxarışlar, hərbi döyüşlərdə iştirakı sübut edən başqa sənədlər əsasında; 1991-ci il oktyabrın 9-dan 1994-cü il mayın 10-dək döyüş əməliyyatları aparan hərbi hissə və ya orqanların tərkibində hərbi xidmət keçmiş şəxslərə, döyüş əməliyyatları aparan hərbi hissələrə və ya orqanlara döyüş

tapşırığının yerinə yetirilməsi üçün ezam olunmuş hərbi qulluqçulara 10 may 1994-cü il tarixindən sonra döyüş zonasında hərbi xidmət keçərkən yaxud döyüş zonasında döyüş tapşırığının yerinə yetirilməsi ilə bağlı e`zamiyyətlərdə olarkən bilavasitə döyüş əməliyyatları ilə əlaqədar xəsarət (yaralanma, travma, kontuziya) almış hərbi qulluqçulara — müdafiə, daxili işlər, milli təhlükəsizlik, ədliyyə orqanları, Dövlət Sərhəd Xidməti və hərbi hissələr və Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidməti və Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən verilmiş arayışlar, şəxsi işlər, hərbi biletlər, orden və medallarla təltif olunmaq haqqında vəsiqələr, xəsarət (yaralanma, travma, kontuziya) alma haqqında arayışlar və əmrlərdən çıxarışlar, hərbi döyüşlərdə iştirakı sübut edən başqa sənədlər əsasında “Müharibə veterani” adı verilir. «Müharibə veterani» adı və müvafiq veteran vəsiqəsi Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyi, Daxili İşlər Nazirliyi, Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi, Dövlət Sərhəd Xidməti, Ədliyyə Nazirliyi, Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidməti və Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən onların yaratdıqları müvafiq komissiyaların rə`yinə əsasən verilir.

Sual 3: Mən 8 il bundan öncə ev almışam və xeyirxahlığımın və sadələvhlüyümün qurbanı olmuşam. Ev sahibinin uzun illər tanıdığım qonşum olduğunu nəzərə alaraq onun tezliklə qeydiyyatdan çıxacağına inanmışam və nəticədə qeydiyyatda olan evin əvvəlki sahibi və ailə üzvləri bu günə qədər də qeydiyyatdadırlar. Onların qeydiyyatdan çıxarılması üçün nə etməliyəm?

Cavab: Evin alğı-satqısına notarial qaydada bağlanmış müqavilələrdə müəyyən müddət ərzində evin əvvəlki sahibininin qeydiyyatdan çıxması barədə öhdəlik nəzərdə tutulmalıdır. Əgər evin alqı-satqısı barədə qarşı tərəflə bağladığınız müqavilədə belə bir bənd varsa, onların qeydiyyatdan çıxarılması barədə yaşadığınız ərazi üzrə polis idarəsinə müraciət edin. Əgər polis evin əvvəlki sahibinin və onun ailə üzvlərinin qeydiyyatdan çıxarılma barədə müraciətinizi rədd edərsə və ya müraciətinizi cavabsız saxlayarsa, həmin qeydiyyatdan çıxarılma vəzifəsinin polis orqanının üzərinə qoyulması barədə yaşadığınız ərazi üzrə müvafiq inzibati məhkəmədə iddia qaldıra bilərsiniz. Əgər evin alğı-satqısı barədə bağladığınız müqavilədə evin əvvəlki sahibinin və onun ailə üzvlərinin qeydiyyatdan çıxmaları barədə öhdəlik nəzərdə tutulmamışdırsa, onların qeydiyyatdan çıxarılması barədə mülki qaydada yaşadığınız yerin məhkəməsinə müraciət edə bilərsiniz.

Sual 4: Mən Xətai rayon ərazisində daimi qeydiyyatdayam və Xətai bələdiyyəsinə mülkiyyətimə fərdi yaşayış evinin tikintisi üçün torpaq sahəsinin ayrılması üçün müraciət etmək istəyirəm. Bu prosesin ardıcılığını mənə izah edəsiniz.

Cavab: Bələdiyyənin ərazisində daimi yaşayan və eyni zamanda ən azı beş il müddətində yaşayış yeri üzrə qeydiyyatda olan Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının mülkiyyətinə fərdi yaşayış evinin tikintisi üçün torpaq sahəsinin ayrılması qanuvericiliklə nəzərdə tutulmuşdur. Bunun üçün torpaq sahəsinin ayrılmasını istəyən şəxs yaşadığı ərazi üzrə müvafiq bələdiyyəyə ərizə ilə müraciət etməlidir. Müraciətdə torpaq sahəsinin hansı məqsəd üçün ayrılması, torpaq sahəsinin hansı hüquqda (xüsusi mülkiyyət və ya icarə hüququ ilə) ayrılması, əvvəllər torpaq sahəsi alıb-almadığını, ailə üzvlərinin adına torpaq sahəsi olub-olmadığını, ailə üzvlərinin sayını və tərkibini, torpaq sahəsinin yerini, yaxud həmin yerin ünvanını və ölçüsünü, daimi yaşayış yerini (fiziki şəxslər) göstərməlidirlər. Müraciətlərə ərizənin daxil olduğu gündən etibarən 5 gün müddətində baxılır. Ayrılması nəzərdə tutulan torpaq sahəsinin məqsədli təyinatı həmin ərazinin yerquruluşu-təsərrüfat planına, yaşayış məntəqəsinin baş planına, ərazinin planlaşdırılması və tikintisi layihələrinə uyğun olarsa və həmin yer başqa hüquqi və fiziki şəxsin mülkiyyətinə, istifadəsinə və ya icarəsinə verilməmişdirsə, habelə elektrik, rabitə, nəqliyyat, qaz, su, kanalizasiya və digər kommunikasiya xətlərinin mühafizə zolağında və sürüşmə zonasında yerləşməmişdirsə, bələdiyyə şəxsə torpaq sahəsinin ayrılmasını məqsədəuyğun hesab edir. Həmin ərazidə torpaq sahəsinin

ayrılması mümkün olmadığı halda, bələdiyyə müraciət edən şəxsə yaşayış məntəqəsinin baş planına, ərazinin planlaşdırılması və tikintisi layihələrinə uyğun olan boş torpaq sahəsi təklif edir və ya torpaq sahəsinin ayrılmasından imtina edilməsi barədə qərar qəbul edir. Bələdiyyə imtinanın səbəblərini göstərməklə müraciət etmiş şəxsə əsaslandırılmış cavab verir. Torpaq sahəsinin verilməsindən imtina edilməsi barədə bələdiyyənin qərarından bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarəti həyata keçirən orqana və ya məhkəmə qaydasında şikayət verilə bilər.

Bələdiyyə torpaqlarının özgəninkiləşdirilməsi, icarəyə verilməsi müvafiq müqavilə ilə rəsmiləşdirilir.